

SOLVA
regio | project | partner

WORTEGEM - VIERKANTE METER

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

INTERGEMEENTELIJKE SAMENWERKING VOOR STREEKONTWIKKELING IN
ZUID-OOST-VLAANDEREN
GENTSESTEENWEG 1 B
9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM
TEL 053 64 65 20

INFO@SO-LVA.BE
WWW.SO-LVA.BE

WORTEGEM - VIERKANTE METER

EINDRAPPORT – 2024A419

SOLVA ARCHEOLOGIE RAPPORT 297

AUTEURS: ARNE DE GRAEVE & WOUTER DE MAEYER

COLOFON

DOSSIERSAMENSTELLING

Arne De Graeve en Wouter De Maeyer

PROJECT

Wortegem Vierkante meter wetenschappelijke opgraving

Projectcode:2024A419

Projectnaam: 24-WOR-M2

SOLVA Archeologierapport nr. 297

OPDRACHTHOUDER

SOLVA

Projectteam: Archeologie

Gentsesteenweg 1B

9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM

Tel: 053/64 65 20

info@so-lva.be

BEWAARPLAATS ARCHEOLOGISCH ENSEMBLE

Erkend onroerend erfgoeddepot SOLVA archeologisch depot

p/a Industrielaan 25b

9320 EREMBODEGEM

Tel: 053/64 65 36

archeologie@so-lva.be

WETTELIJK DEPOTNUMMER

D/2024/12.857/14

PARTNER

LEADER

COPYRIGHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van **SOLVA**.

Alle foto's, tenzij anders vermeld: © **SOLVA**

INHOUDSTAFEL

01	DANKWOORD	13
02	BESCHRIJVEND GEDEELTE	17
2.1.	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	19
2.2.	SAMENVATTING VAN HET ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK EN DE RESULTATEN	22
2.3.	DE ONDERZOEKSOPDRACHT	23
2.3.1.	VRAAGSTELLING	23
2.3.2.	DE RANDVOORWAARDEN	24
2.4.	WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING	24
2.4.1.	MOTIVERING VAN DE ONDERZOEKSSTRATEGIE, -METHODE EN -TECHNIEKEN	24
2.4.1.1.	OPGRAVINGSSTRATEGIE	24
2.4.1.2.	METHODEN EN TECHNIEKEN	24
2.4.2.	BESCHRIJVING VAN DE ORGANISATIE VAN DE OPGRAVING	27
2.4.3.	BESCHRIJVING VAN HET GEBRUIKTE MATERIAAL	27
2.4.4.	BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN EVENTUELE AFWIJKENDE METHODIEK EN VAN EVENTUELE BIJSTELLINGEN VAN DE OORSPRONKELIJKE STRATEGIE	27
2.4.5.	MOTIVATIE TEN AANZIEN VAN DE KEUZE VAN DE VONDSTEN	27
2.4.6.	MOTIVATIE TEN AANZIEN VAN DE KEUZE VAN DE STAALNAME	27
2.4.7.	TEKSTUELE OMSCHRIJVING VAN DE INBRENG VAN SPECIALISTEN	27
2.4.8.	TEKSTUELE OMSCHRIJVING VAN DE ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING DOOR PERSONEN DIE BUITEN HET PROJECT STONDEN	27
03	ASSESSMENTRAPPORT	29
3.1.	TEKSTUELE BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN DE BIJ HET ASSESSMENT GEHANTEERDE METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA	31
3.1.1.	ASSESSMENT VAN VONDSTEN	31
3.1.2.	ASSESSMENT VAN STALEN	31
3.1.3.	CONSERVATIE-ASSESSMENT	31
3.1.4.	ASSESSMENT VAN SPOREN, SPOORCOMBINATIES, ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN EN ARCHEOLOGISCHE SITE	31
3.2.	TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK EN DE AARD DAARVAN, MET WAARDERING	31
3.3.	TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET UIT TE VOEREN ONDERZOEK	32

3.3.1. TE BEANTWOORDEN ONDERZOEKSVRAGEN	32
3.3.2. STRATEGIE VOOR DE VERWERKING	32
3.3.3. CONSERVATIESTRATEGIE	32
3.3.4. ONDERZOEKSVRAGEN VOOR VERVOLGONDERZOEK	32
04 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	35
4.1. BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	37
4.1.1. BESCHRIJVING VAN DE LANDSCHAPPELIJKE LIGGING	37
4.1.2. HISTORISCH KADER	44
4.1.3. HISTORISCH KADER VAN DE ONZE-LIEVE-VROUWE GEBOORTE EN SINT-ROCHUSKERK	47
4.1.4. HISTORISCH-CARTOGRAFISCHE DOCUMENTEN	50
4.1.4.1. 'CAERTE EN(DE) DISCRIPTIE FIGUERATIVE VAN(DE) GHEEL DEN LANDE VAN AELST' J. HORENBAULT (1596)	50
4.1.4.2. 'FIGURATIVE CAERTE GHEMAECT NAAR DE RECHTE PROPORTIE ENDE GHELEGHEN HEYT YANDE GHEHEELE SCITUATIE VANDEN LANDE VAN AELST'. PH. DE DIJN (1626)	50
4.1.4.3. 'KABINETSKAART DER OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN EN HET PRINSBISDOM LUIK, 1771 - 1778	51
4.1.4.4. "ATLAS DER BUURTWEGEN (CA. 1840)	52
4.1.5. ARCHEOLOGISCH KADER	54
4.2. BESCHRIJVING VAN DE BODEMS EN ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN	56
4.2.1. GENESE VAN DE BODEMS OF ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN	56
4.2.2. BEWARING VAN DE BODEMS OF ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN	56
4.2.3. EFFECTEN VAN DE AANWEZIGE BODEMS EN SEDIMENTEN OP DE BEWARING VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE EN DE ARCHEOLOGISCHE ARTEFACTEN DAARBINNEN	56
4.2.4. REFERENTIE AAN GELIJKAARDIGE BODEMS EN ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN OP GEKENDE ARCHEOLOGISCHE SITES	56
4.3. BESCHRIJVING VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE AAN DE HAND VAN HET SPORENBESTAND OF DE VONDSTENS PREIDING	57
4.3.1. ANALYSE VAN DE OPBOUW VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	57
4.3.1.1. TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN DE WIJZE WAAROP DE ARCHEOLOGISCHE SITE ZICH AAN HET HUIDIGE OPPERVLAK MANIFESTEERT	57
4.3.1.2. BESCHRIJVING VAN DE STRATIGRAFISCHE OPBOUW VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	57
4.3.1.3. PROFIELFOTO'S	57
4.3.2. ANALYSE VAN ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN, SPOORCATEGORIEËN, SPOORCOMBINATIES EN INDIVIDUELE SPOREN	57
4.3.2.1. NIET GEFASEERDE ALLESPORENKAART	57

4.3.2.2. GLOBALE TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET SPORENBESTAND	57
4.3.2.2.1. INLEIDING	57
4.3.2.2.2. PROEFPUTTEN 1 - 4	58
4.3.2.2.3. PROEFPUTTEN 5 - 6	69
4.3.2.2.4. PROEFPUT 7	70
4.3.2.2.5. PROEFPUT 8-11	72
4.3.2.2.9. PROEFPUT 12 - 14	74
4.4. BESCHRIJVING VAN HET BESTAND AAN CULTURELE VONDSTEN EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE VONDSTEN	76
4.4.1. BESCHRIJVING VAN DE ANALYSEMETHODEN EN -TECHNIEKEN	76
4.4.2. BESCHRIJVING VAN DE UITWERKINGSMETHODEN	77
4.4.3. BESCHRIJVING VAN DE VONDSTEN	77
4.4.4. BESCHRIJVING EN ANALYSE VAN DE VONDSTCATEGORIEËN	77
4.4.5. ANALYSE VAN DE TYPOLOGISCHE, CHRONOLOGISCHE EN RUIMTELIJKE INDELING VAN DE VONDSTEN	78
4.5. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	78
4.5.1. RELATIEVE DATERING OP BASIS VAN HET SPORENBESTAND EN VONDSTENBESTAND	78
4.5.2. ABSOLUTE DATERING OP BASIS VAN VONDSTEN	79
4.5.3. ABSOLUTE DATERING OP BASIS VAN NATUURWETENSCHAPPELIJKE DATERINGSTECHNIEKEN	79
4.5.4. ABSOLUTE DATERING OP BASIS VAN HISTORISCHE BRONNEN	80
4.5.5. TAFONOMISCHE OPBOUW EN FORMATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE	80
4.6. SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE	81
4.6.1. GEMOTIVEERDE INTERPRETATIE VAN DE VONDSTEN, VONDSTCATEGORIEËN, SPOREN, SPOORCOMBINATIES, SPOORCATEGORIEËN, ARCHEOLOGISCHE STRUCTUREN, EN ACTIVITEITENZONES	81
4.6.2. BEVINDINGEN TEN OPZICHTE VAN DE RESULTATEN VAN EERDER UITGEVOERD ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	82
4.6.3. GEMOTIVEERDE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN DE AANWEZIGHEID EN AARD VAN ARCHEOLOGISCH ERFGOED	83
4.6.4. BESLUIT	83
4.6.5. BELANG EN DE BETEKENIS VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE BINNEN DE BESTAANDE KENNIS	85
4.6.6. AFBAKENING VAN ZONES WAAR GEEN ARCHEOLOGISCH ERFGOED AANWEZIG IS	86
4.6.7. DE ONDERZOEKSVRAGEN EN ONDERZOEKSDOELEN BEANTWOORD	86
4.6.8. SAMENVATTING VAN HET ONDERZOEK	90
05 BIBLIOGRAFIE	95

06 BIJLAGEN	101
6.1. LIJST VAN PLANNEN, FIGUREN, FOTO'S EN KAARTEN	104
6.2. TEKENINGENLIJST	104
6.3. FOTOLIJST	104
6.4. SPORENLIJST	104
6.1. VONDSTENLIJST	104

LIJST VAN FIGUREN

Fig. 1. Locatie van de proefputten ten opzichte van de grenzen van de gemeenten en deelgemeenten.	20
Fig. 2. Locatie van de percelen waarop onderzoek werd uitgevoerd in Wortegem.	20
Fig. 3. Locatie van de percelen waarop onderzoek werd uitgevoerd in Petegem.	21
Fig. 4. Locatie van de proefputten in Wortegem op de topografische kaart.	21
Fig. 5. Locatie van de proefputten in Petegem op de topografische kaart.	22
Fig. 6. Sfeerbeeld tijdens het opgraven: aan het werk in de kerk. ©Dirk Wollaert.	25
Fig. 7. Het projectgebied in Wortegem op een recente orthofoto (Digitaal Vlaanderen).	37
Fig. 8. Het projectgebied in Petegem op een recente orthofoto (Digitaal Vlaanderen).	38
Fig. 9. De proefputten in Wortegem op de bodemkaart (DOV).	40
Fig. 10. De proefputten in Petegem op de bodemkaart (DOV).	40
Fig. 11. De proefputten in Wortegem op de tertiair geologische kaart.	41
Fig. 12. De proefputten in Petegem op de tertiair geologische kaart.	41
Fig. 13. De proefputten in Wortegem op de quartair geologische kaart.	42
Fig. 14. De proefputten in Petegem op de quartair geologische kaart.	43
Fig. 15. De proefputten in Wortegem op het digitaal hoogtemodel.	43
Fig. 16. De proefputten in Petegem op het digitaal hoogtemodel.	44
Fig. 17. Theoretische afbakening van het Methela-bos met aanduiding van vroege nederzettingen.	46
Fig. 18. Bestaande toestand van de kerk opgetekend in 1894 voor de herbouw in neogotische stijl (KCML).	48
Fig. 19. Prentkaart uit de eerste helft van de 20ste eeuw. (bron: https://www.delcampe.net/static/img_large/auction/001/791/167/683_001.jpg?v=1)	49
Fig. 20. Detail van de Kaart van Horenbault (naar origineel van 1596) (Bibliothèque nationale de France).	50
Fig. 21. Detail uit de kopie uit 1626 van de Horenbault kaart. BRUSSEL. Algemeen Rijksarchief, Familie van Arenberg. Kaarten en plannen, 2574.	51
Fig. 22. De proefputjes in Wortegem geprojecteerd op de kaart van Ferraris.	52
Fig. 23. De proefputjes in Petegem geprojecteerd op de kaart van Ferraris.	52
Fig. 24. De proefputten in Wortegem op de 'Atlas der Buurtwegen'.	53
Fig. 25. De proefputten in Petegem op de 'Atlas der Buurtwegen'.	53
Fig. 26. Wortegem op de Centraal Archeologische Inventaris.	55
Fig. 27. Petegem op de Centraal Archeologische Inventaris.	55
Fig. 28. Lokalisatie van de proefputjes in de kerk. De groene lijnen geven het mogelijk verloop van de muren weer. Figuur niet op schaal.	58
Fig. 29. Plattegrond van de kerk met de proefputjes en projectie van de romaanse kapel van het Egmontkasteel in Zottegem (paars). ©Stad Zottegem, eigen bewerking.	68
Fig. 30. Situering van proefput 9 (Digitaal Vlaanderen).	69
Fig. 31. Positie van proefput 7 op een recente orthofoto.	71
Fig. 32. Situering van de proefputten op een recente orthofoto.	73
Fig. 33. Situering van de proefputten in Petegem op een recente orthofoto.	75

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: Vondstmateriaal uit proefput 1	60
Tabel 2: Vondstmateriaal uit proefput 2	63
Tabel 3: Vondstmateriaal uit proefput 3	64
Tabel 4: Vondstmateriaal uit proefput 4	66
Tabel 5: Vondstmateriaal uit proefputten 5 en 6	70
Tabel 6: Vondstmateriaal uit proefput 7	72
Tabel 7: Vondstmateriaal uit proefput 8, 9, 10 en 11	74
Tabel 8: Vondstmateriaal uit proefput 12, 13 en 14	76
Tabel 9: Vondstmateriaal uit het proefputtenproject	78

01 | DANKWOORD

1. DANKWOORD

“Vierkante Meter: iedereen archeoloog” is onderdeel van het project “M². Erfgoedparticipatie als motor voor het versterken van sociale cohesie” dat SOLVA sinds de zomer van 2023 met steun van LEADER Oost-Vlaanderen uitvoert. Met het project wil SOLVA de verbrekking van de sociale samenhang tegengaan. Het project wil mensen samenbrengen rond de dorpsgeschiedenis door hen er zelf actief onderzoek naar te laten doen. Archeologie moet zo dienen als bindmiddel voor de gemeenschap. Voor de uitvoering van het project en logistieke ondersteuning konden we rekenen op de gewaardeerde steun van het gemeentebestuur van Wortegem-Petegem.

02 | BESCHRIJVEND GEDEELTE

Puffel

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Projectcode:	2024A419
Sitecode:	24-WOR-M2
Wettelijk depotnummer:	D/2024/12.857/14
Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog:	SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038
Locatie:	Oost-Vlaanderen, Wortegem-Petegem, Figuur 1
Bounding box:	punt 1: x= 88372.682271, y= 169874,2848 punt 2: x= 92921,4077, y= 172205,8941
Kadastrale gegevens:	Wortegem-Petegem, afdeling 2 Petegem, Sectie B, perceel 131F Wortegem-Petegem, afdeling 1 Wortegem Sectie A perceel 837C, 856G-857A Sectie B 518H-522E-516B Sectie C 8G5, 8A5, 116 zie Figuur 2 en Figuur 3
Topografische kaart:	zie Figuur 4 en Figuur 5
Betrokken actoren en specialisten:	- Erkend archeoloog: Wouter De Maeyer - Tekst: Arne De Graeve, Wouter De Maeyer, Liesbeth Massagé (fysisch antropologie) - Kaartmateriaal: Wouter De Maeyer, Erik Verbeke
Wetenschappelijke advisering:	Niet van toepassing
Begin- en einddatum:	27-04-2024 tem 6-05-2024
Projectie van het onderzoek op het kadasterplan:	Figuur 2 en Figuur 3.

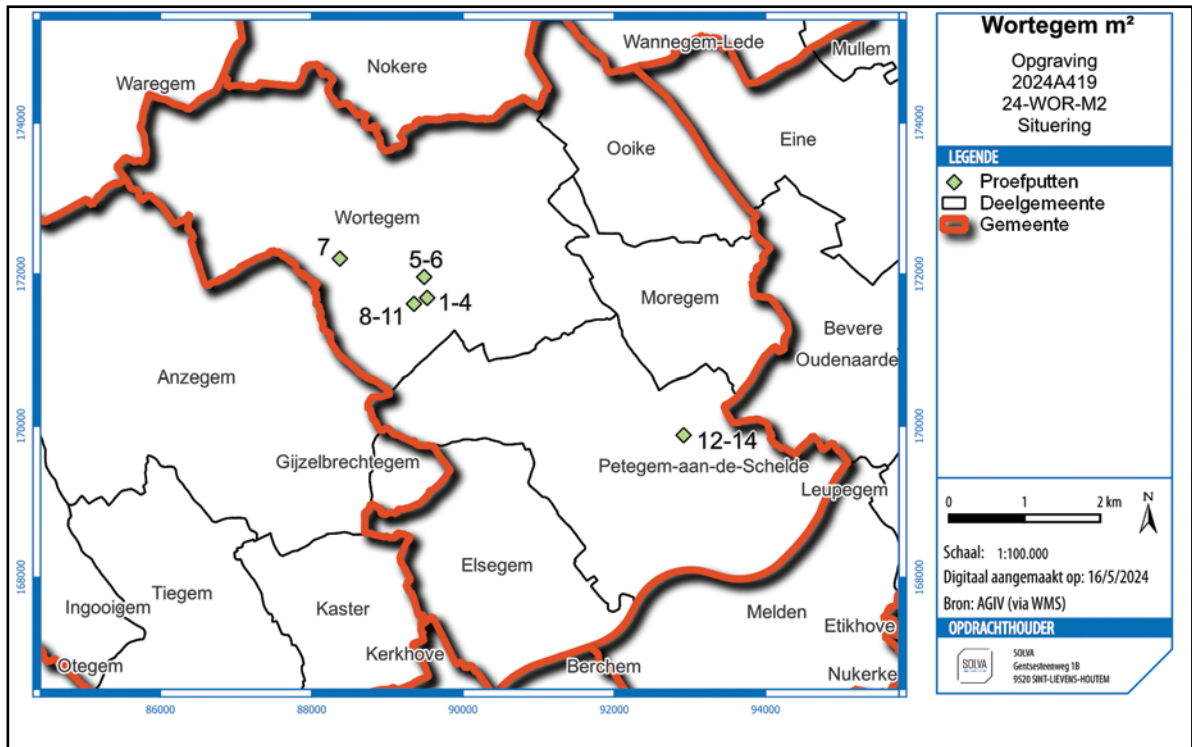

Fig. 1. Locatie van de proefputten ten opzichte van de grenzen van de gemeenten en deelgemeenten.

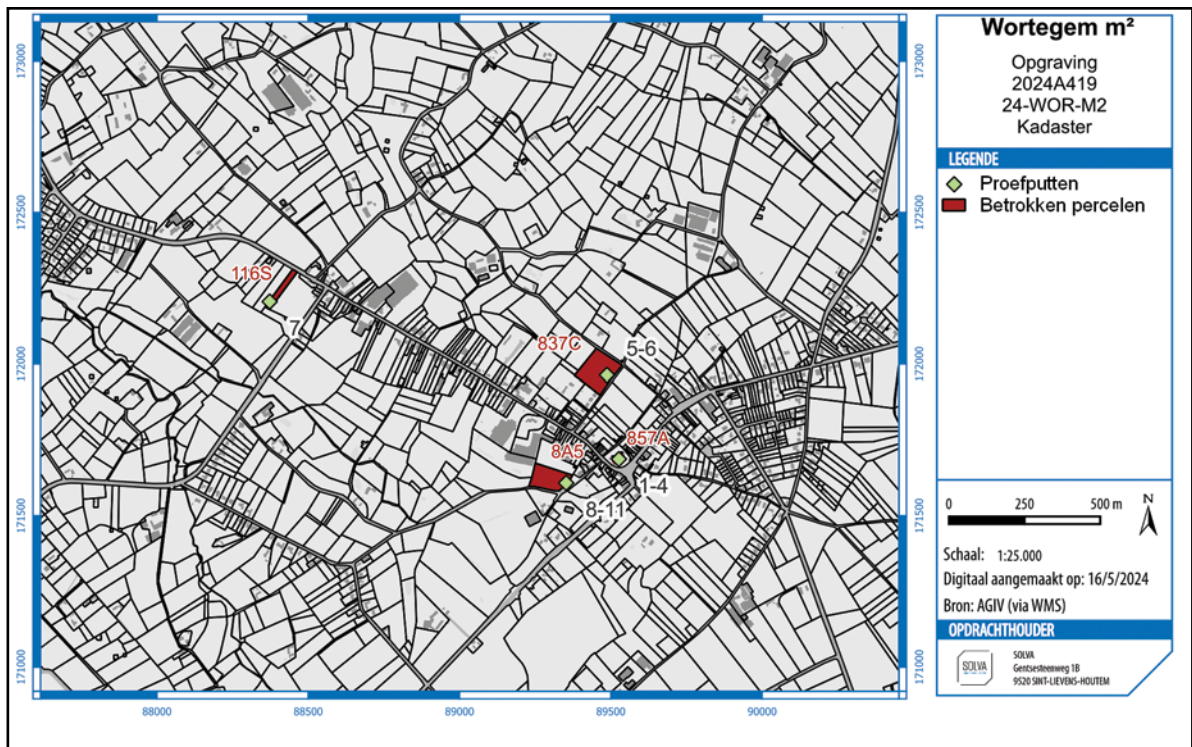

Fig. 2. Locatie van de percelen waarop onderzoek werd uitgevoerd in Wortegem.

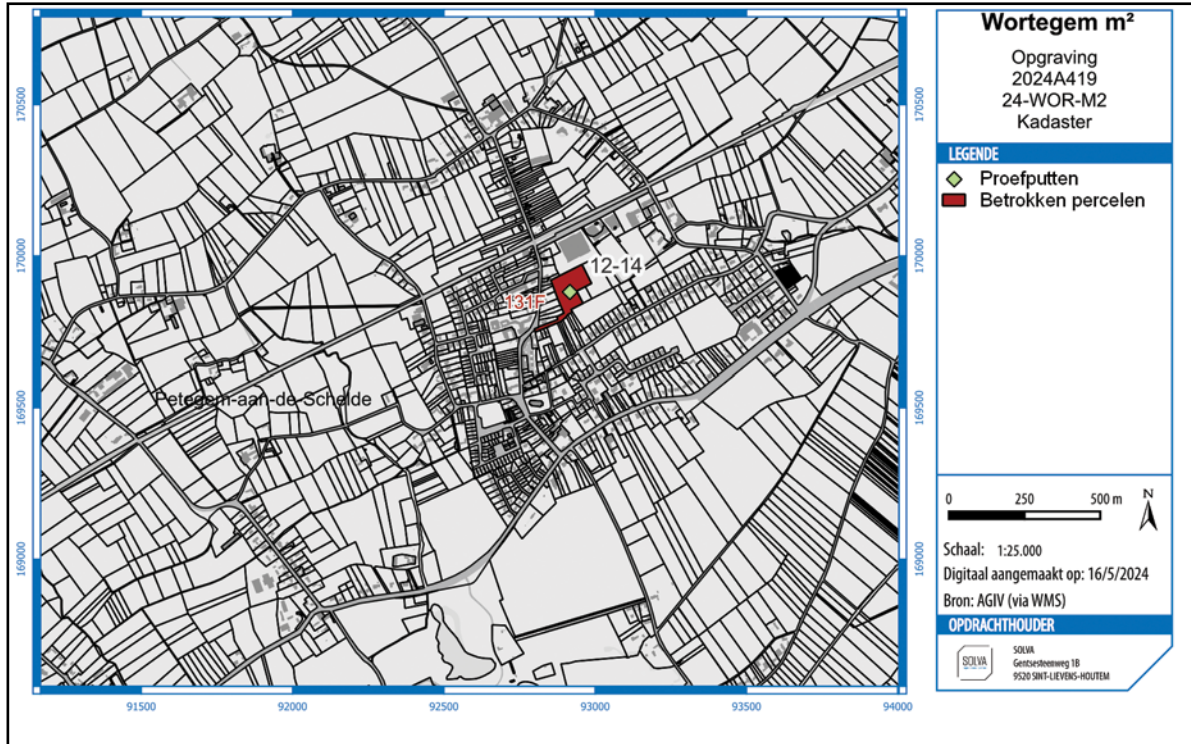

Fig. 3. Locatie van de percelen waarop onderzoek werd uitgevoerd in Petegem.

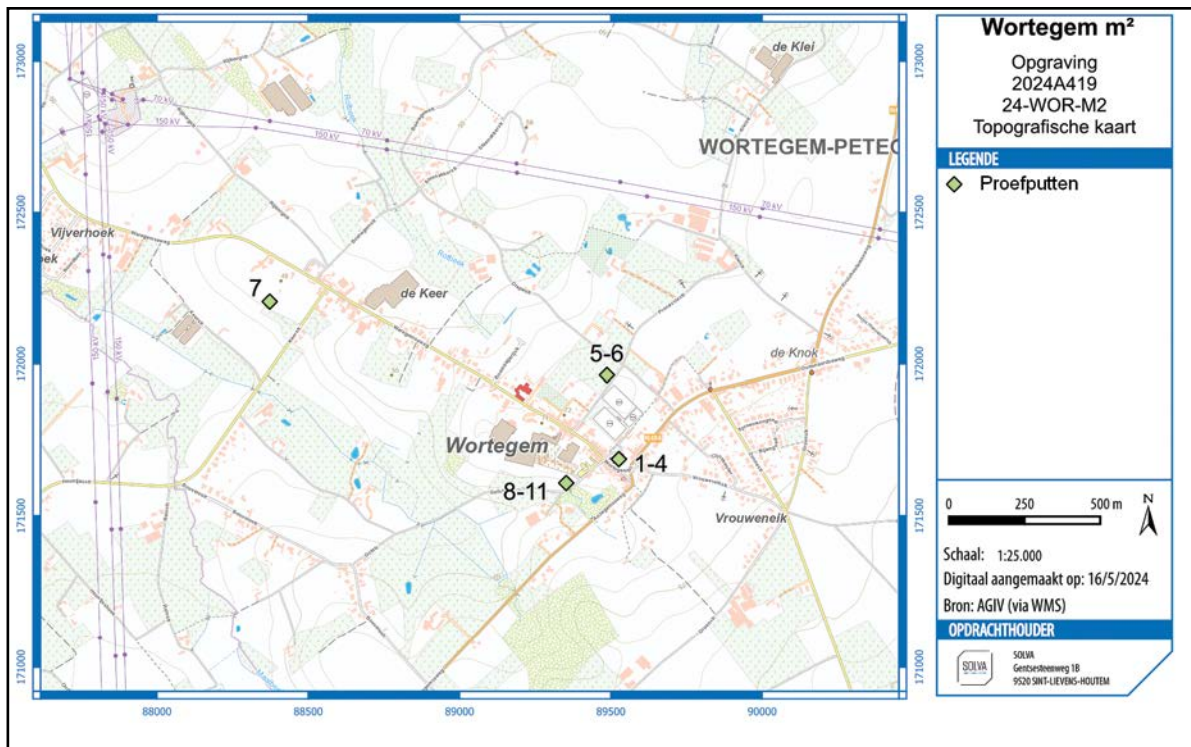

Fig. 4. Locatie van de proefputten in Wortegem op de topografische kaart.

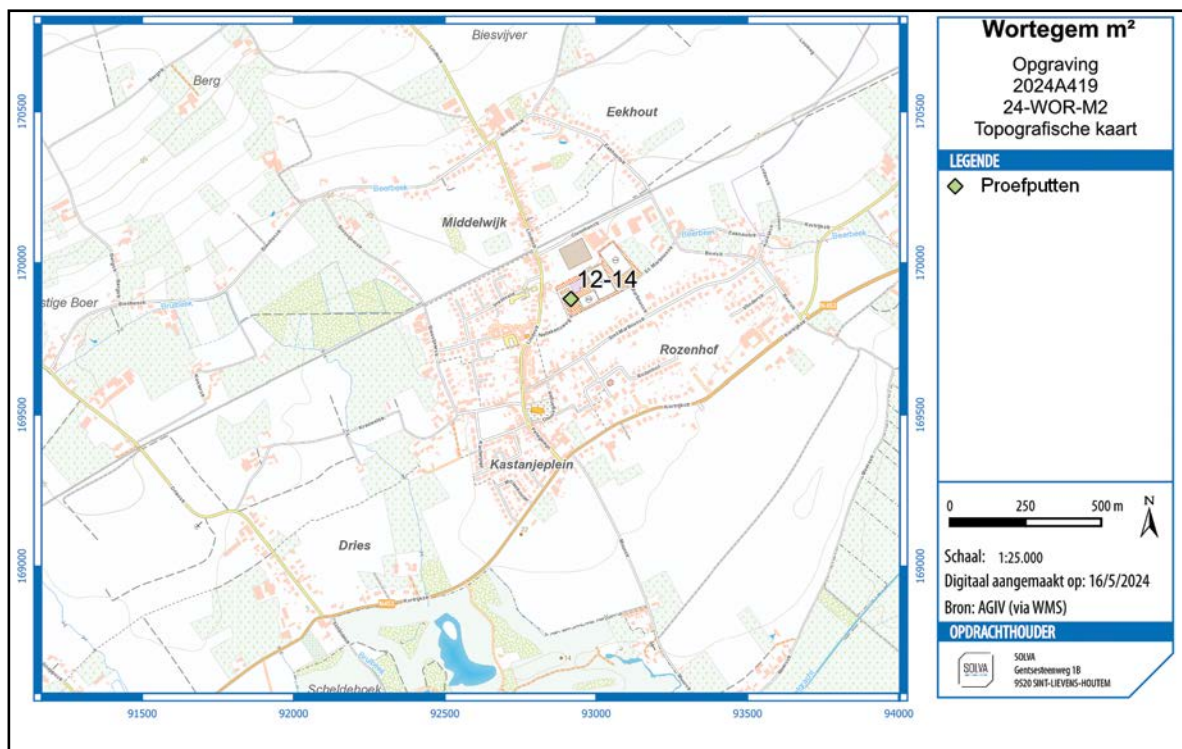

Fig. 5. Locatie van de proefputten in Petegem op de topografische kaart.

2.2. SAMENVATTING VAN HET ARCHEOLOGISCH VOORONDERZOEK EN DE RESULTATEN

Het archeologisch onderzoek kadert in het project 'vierkante meter: erfgoedparticipatie als motor voor het versterken van de sociale cohesie'. Het gaat om een activerend en participatief project met ruimere maatschappelijke doelstellingen. In het kader van dit project wordt archeologie en het ondergronds erfgoed van een aantal dorpen in de Vlaamse Ardennen ingezet om sociale cohesie én draagvlak voor archeologie te creëren.

Het onderzoek richt zich vooral op het dorp Wortegem, en in kleine mate op Petegem, beide gesitueerd op grondgebied van Wortegem-Petegem. De archeologische vraagstelling van de proefputten was drieledig. Op vlak van archeologie dienen de proefputten om inzicht te krijgen in de bodemopbouw en om de aan- of afwezigheid vast te stellen van archeologische relicten. De archeologische waarnemingen dienen als basis om de dorpsontwikkeling van vooral Wortegem te captureren en langetermijnevoluties te herkennen. Ten slotte heeft het onderzoek een sterk maatschappelijk doel. Het onderzoek wil via de archeologie een sterke lokale sociale cohesie bewerkstelligen. De opgraving brengt burens, kennissen en dorpsgenoten bij elkaar. Daarnaast brengt het onderzoek niet alleen mensen in contact met elkaar, maar ook met archeologie als wetenschap, geheel in de filosofie van publiekswetenschap. Via de kleinschalige opgravingen wordt getracht om een 'sociaal kapitaal' op te bouwen, een draagvlak voor erfgoed in de eigen regio, die mee bouwt aan een gevoel van streek- of dorpsidentiteit.

Op verschillende locaties in en rond de dorpskern van Wortegem zijn 11 onderzoekspullen aangelegd van één vierkante meter (1 x 1 meter). In Petegem zijn er drie putjes aangelegd. De putten werden uitgegraven tot op de moederbodem, tenzij dit om praktische reden niet mogelijk was of omdat dit niet opportuun was (zoals in de kerk van Wortegem). In verschillende proefputten zijn archeologische lagen aangesneden. Hoewel de omvang van de proefputten gering was, brachten ze nieuwe inzichten in de historische realiteit van Wortegem en Petegem. Hoewel de putjes in de kerk van Wortegem slechts 1 x 1 m waren, gaven ze waardevolle informatie over de bouwgeschiedenis en evolutie van het kerkgebouw.

De meeste informatie komt echter uit de roerende archaeologica. In nagenoeg alle proefputten werden artefacten ingezameld en samen hebben deze vondsten een brede chronologische spreiding. De oudste vondsten zijn silexwerktuigen uit het finaal paleolithicum, mesolithicum of neolithicum, de jongste vondsten zijn terug te brengen tot de 20ste eeuw. Hoewel de vondsten merendeel in de A en/of B-horizont zijn aangetroffen en dus ex-situ zijn, geeft hun verspreiding ontegensprekelijk een weerspiegeling van het verleden en de bewoningsevolutie in en rond Wortegem en Petegem.

2.3. DE ONDERZOEKSOPDRACHT

2.3.1. Vraagstelling

Het archeologisch onderzoek kadert in het project 'vierkante meter: erfgoedparticipatie als motor voor het versterken van de sociale cohesie'. In kader van de eventwerking werd deze titel verkort naar: "Vierkante meter: iedereen archeoloog!". Uitgangspunt van het project was om activerend en participatief aan de slag te gaan met archeologie. Doelstellingen waren daarbij niet louter 'archeologisch' maar ook maatschappelijk. Archeologie en ondergronds erfgoed van een aantal dorpen in de Vlaamse Ardennen wordt actief ingezet om sociale cohesie en draagvlak voor archeologie te creëren. Voorliggend onderzoek richtte zich op de dorpen Wortegem en Petegem, gesitueerd op het grondgebied van Wortegem-Petegem. Op verschillende locaties in en rond de dorpskern van Wortegem werden samen met buurtbewoners onderzoekspullen aangelegd van één vierkante meter (1 x 1 meter). In Petegem werden drie onderzoekspullen aangelegd met de lagere scholen van Petegem.

Op vlak van archeologie, worden volgende (niet-limitatieve) meer algemene onderzoeksvragen behandeld:

- Zijn er antropogene sporen aanwezig?
- Op welke niveaus manifesteren deze zich?
- Zijn er bodemhorizonten die bijzondere aandacht verdienen?
- Zijn er lithische artefacten aanwezig?
- Bevinden deze zich *in situ*, duiden ze op een bewaard loopvlak/steentijdsite?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Kan op basis van het sporenbestand in het vooronderzoek een uitspraak worden gedaan over de aard en omvang van een occupatie?
- Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden?
- Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van de archeologische vindplaatsen?
- Wat is de waarde en het kennispotentieel van de vastgestelde archeologische vindplaatsen?

Met betrekking tot de dorpsontwikkeling van Wortegem en Petegem kunnen volgende meer specifieke onderzoeksvragen worden geformuleerd:

- Was er al sprake van menselijke aanwezigheid voor het ontstaan van Wortegem of Petegem?
- Situeerde die zich enkel in de huidige dorpskern of ook in de omgeving?
- Wanneer kwam de dorpskernen van Wortegem en Petegem tot ontwikkeling?

- Welke vorm nam het eerste dorp aan?
- Hoe ontwikkelde het dorp zich verder?
- Is er naast bewoning ook sprake van agrarische, artisanale, religieuze of andere activiteit?
- Waar vond die dan plaats en in welke periode kunnen we die dateren?
- Leveren de vondsten een relevante bijdrage aan de bestaande kennis over het verleden van Wortegem-Petegem?
- Leveren de vondsten een bijdrage aan de bestaande kennis over de (middeleeuwse) dorpsontwikkeling in de regio van de Vlaamse Ardennen en historisch Vlaanderen?

2.3.2. De randvoorwaarden

Zowel het veldwerk als de verwerking en rapportage dienen te voldoen aan de methodiek zoals beschreven in het hoofdstuk 15 (Opgraven generiek) van de Code van Goede Praktijk 4.0.

2.4. WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING

2.4.1. Motivering van de onderzoeksstrategie, -methode en -technieken

2.4.1.1. Opgravingsstrategie

Het onderzoek werd uitgevoerd door vrijwilligers onder begeleiding van de archeologen van SOLVA in het kader van het project “vierkante meter: erfgoedparticipatie als motor voor het versterken van de sociale cohesie”. De opgraving met de buurtbewoners vond plaats op 27 en 28 april 2024. Op 2 mei groeven de lagere scholen van Wortegem naar hun verleden, en op 6 mei volgden de leerlingen van de lagere scholen in Petegem hun voorbeeld (Figuur 6).

Na een uitgebreide oproep in allerhande media konden deelnemers zich melden om deel te nemen aan het project. De proefputten werden ingepland op basis van de beschikbare en toegankelijke gronden: bij de deelnemers in de tuin; op akkers van landbouwers, terreinen van de gemeente Wortegem-Petegem én in de kerk van Wortegem. Deze kerk is recent ontwijd en zal vanaf heden gebruikt worden als polyvalente ruimte onder de naam ‘De Zonnebloem’. Ondanks dat de kerk wellicht een lange geschiedenis kent, is de historische informatie ervan beperkt. De proefputten geven de kans om vóór de herinrichting van het gebouw, samen met de inwoners van Wortegem op zoek te gaan naar het (middeleeuwse?) verleden van de kerk.

Vooraf werd de deelnemers gevraagd om bij de locatiekeuze voor hun proefput zoveel als mogelijk rekening te houden met gekende verstoringen en ophogingen. Op sommige plaatsen bleek de proefput alsnog in een verstoorde zone te liggen, zoals het geval was bij de proefputjes in Petegem.

2.4.1.2. Methoden en technieken

Na het uitzetten van de proefputten (met aandacht voor gekende verstoringen of ophogingen etc.) werden de proefputten manueel uitgegraven per lagen van 10 cm. Elke laag werd doorzocht op vondsten. Bijna alle proefputten zijn onderzocht met metaaldetector.¹ De registratie van de proefputten gebeurde door de deelnemers in samenwerking met de archeologen van SOLVA. Bij het uitgraven van de putten kreeg elke 10 cm een nieuwe laagnummer. Deze arbitraire grenzen maakte een makkelijke registratie van het vondstenmateriaal mogelijk. Per 10 cm werd er een vlakfoto gemaakt door de deelnemers. Wanneer de proefput de ‘moederbodem’ had bereikt werd het verdiepen gestaakt. Dieper graven had voor de archeologische vraagstelling immers geen zin. In enkele proefputten is uit praktische

¹ Met uitzondering van de putjes 10 tem 14 die door de lagere scholen zijn gegraven. Metaaldetectie door erkend metaaldetectoristen Pieter-Jan Vanhaesebrouck, Wim De Sutter, Pieter De Milst en Lieven Verstraeten.

overwegingen de onderkant van de archeologisch lagen niet bereikt. Op het einde van elk onderzoek is een relevant profiel door de archeologen gefotografeerd, beschreven en ingetekend. Uitzondering hierop waren de proefputjes in de kerk van Wortegem. Hier werd slechts tot een diepte van 50 cm gegraven. In de putjes zijn restanten van een middeleeuwse (mogelijk romaanse) voorloper teruggevonden. Omdat de objectieven bereikt waren, is het graven gestaakt. Dieper graven zou een onnodige verstoring van het bodemarchief betekenen hebben.

Fig. 6. Sfeerbeeld tijdens het opgraven: aan het werk in de kerk. ©Dirk Wollaert.

De deelnemers beschreven de afzonderlijke lagen aan de hand van gestandaardiseerde fiches. Deze werden nadien allemaal ingevoerd in de archeologiedatabank van SOLVA. Het gebruik van gestandaardiseerde fiches en een gestandaardiseerde nummering van de sporen en de lagen in een spoor – en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten...) – heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage. De Dienst Archeologie van SOLVA heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een databank geïnitieerd. Haar doel is zowel het kunnen invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens – velddata en externe informatie – in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten. De absolute basis van de databank, de kleinste atomaire eenheid als het ware, is het spoor. Dit valt uiteen in negen types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vondst', 'vertical feature interface' of 'VFI', 'horizontal feature interface' of 'HFI' en 'boring'. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: plannen, tekeningen, foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recenter', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

Op een tweede niveau in de databank staan de spoorcombinaties. Deze groeperen één of meerdere sporen. Elke spoorcombinatie krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze spoorcombinatie behoort. Het is evenwel niet zo dat elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een spoorcombinatie. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een spoorcombinatie gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatisch verbonden aan de spoorcombinatie waartoe ze behoren. Vanuit dit niveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die spoorcombinatie en waaraan de vondsten, plannen, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de spoorcombinaties onderling. Het derde niveau in de databank bevat de structuren. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere spoorcombinaties. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste spoorcombinatienummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (spoorcombinatieniveau), dan zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een spoorcombinatie (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (spoorcombinatieniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke spoorcombinatie tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeert onder een structuur telkens de plannen, tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de spoorcombinaties die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende spoorcombinaties die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren. Wat de vondsten en de staalnames betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie, datering en assessment voorziet. Dit gebeurt zoals vermeld op het spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende vondst- en staalnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, spoorcombinatie- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar Excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden. De databank bevat tot slot alle relevante documenten

met betrekking tot een project in een map ‘bijlagen’: rapporten, plannen, overzichtsfoto’s, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, totaalplan...

2.4.2. Beschrijving van de organisatie van de opgraving

De organisatie en coördinatie van de opgraving gebeurde door Arne De Graeve en Wouter De Maeyer. Inhoudelijke keuzes en afwegingen werden gemaakt in overleg met de andere aanwezige archeologen.

Arne De Graeve: assistent-archeoloog

Wouter De Maeyer: erkend archeoloog, veldwerkleider

Ruben Pede: assistent-archeoloog

Erik Verbeke: assistent-archeoloog

Arne Verbrugge: assistent-archeoloog

Pieter-Jan Vanhaesebrouck: erkend metaaldetectorist

Wim De Sutter: erkend metaaldetectorist

Lieven Verstraeten: erkend metaaldetectorist

Pieter De Milt: erkend metaaldetectorist

2.4.3. Beschrijving van het gebruikte materiaal

De uitgraving gebeurde manueel door de deelnemers aan het project. De uitgegraven grond werd gestockeerd naast de proefputten en nadien gebruikt om de put terug op te vullen. Per 10 cm werd er een foto gemaakt van de lagen met fotobordje (met projectcode 24-WOR-m2/2024A419). Alle vondsten kregen een uniek identificatienummer (= vondstnummer). Bij de verwerking van de opgravingsgegevens worden alle spoorbeschrijvingen, plannen, foto’s, vondstbeschrijvingen en –behandelingen ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank. Alle vondsten zijn gewassen, gedroogd, geteld en ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank. De terreinfooto’s zijn uitgeselecteerd en opgeladen in de SOLVA-Archeologiedatabank. Van alle proefputten werden de vier hoekpunten ingemeten met een GPS (Trimble R12i). Indien er in het vlak grondsporen zichtbaar waren, zijn deze ook ingemeten aan de hand van de GPS. In de kerk was een opmeting met GPS niet mogelijk. In de kerk zijn de proefputjes manueel ingemeten en zo ingepast in het algemene opgravingsplan.

2.4.4. Beschrijving en motivering van eventuele afwijkende methodiek en van eventuele bijstellingen van de oorspronkelijke strategie

Het onderzoek is uitgevoerd conform de aanvraag voor toelating wetenschappelijke vraagstelling.

2.4.5. Motivatie ten aanzien van de keuze van de vondsten

Er werd tijdens het terreinwerk geen selectie gemaakt wat betreft de vondsten: alle vondsten werden ingezameld. Na een wasbeurt is het niet-relevante materiaal afgestoten. Het gaat hier om fragmenten recent bouw materiaal, natuurlijke rolkeien en een grote hoeveelheid van nature voorkomende ijzerzandsteen en veldsteen.

2.4.6. Motivatie ten aanzien van de keuze van de staalname

Er zijn geen stalen genomen, daar deze niet relevant bleken in de vraagstelling.

2.4.7. Tekstuele omschrijving van de inbreng van specialisten

Dr. Hans Vandendriessche bestudeerde de silex en aanverwante natuurstenen artefacten.

2.4.8. Tekstuele omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door personen die buiten het project stonden

Nvt.

03 | ASSESSMENTRAPPORT

3. ASSESSMENTRAPPORT

3.1. TEKSTUELE BESCHRIJVING EN MOTIVERING VAN DE BIJ HET ASSESSMENT GEHANTEERDE METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA

3.1.1. Assessment van vondsten

Het assessment van de vondsten gebeurt op spoorcombinatieniveau en is terug te vinden in de lijsten in bijlage.

3.1.2. Assessment van stalen

Met uitzondering van (afgestoten) houtskoolstalen uit de ploeglaag, zijn er geen stalen genomen tijdens het onderzoek.

3.1.3. Conservatie-assessment

n.v.t.

3.1.4. Assessment van sporen, spoorcombinaties, archeologische structuren en archeologische site

Tijdens het onderzoek zijn er 14 archeologische proefputten van 1 x 1 m uitgegraven. Deze lagen verspreid over het grondgebied van Wortegem (proefput 1-11) en Petegem (proefput 12-14) (gemeente Wortegem-Petegem). Per 10 centimeter werd een vlakfoto genomen, en werden de vondsten apart gehouden. Wanneer de proefputten waren uitgegraven werden er samen met de archeologen laagnummers toegekend. Tijdens de verwerking zijn deze lagen ondergebracht in 43 contexten (= spoorcombinaties). Gezien de aard van het onderzoek was het niet mogelijk om lagen over de verschillende proefputten heen met elkaar te verbinden. Alle spoorcombinaties zijn dus op niveau van de proefputten gemaakt. De enige uitzondering hierop waren enkele vloerniveau's in de kerk.

Het oudste artefact dateert uit het finaal paleolithicum of mesolithicum. Het gaat om één, mogelijk twee fragmenten van werktuigen gemaakt uit silex. De vondsten zijn aangetroffen in een colluviale laag. Deze vondsten kunnen dus niet gebruikt worden voor verregaande analyses, maar duiden wel onmiskenbaar op bewoning in deze periode in de omgeving hogerop in het landschap.

In proefput 6 is een fragment middeleeuws aardewerk gevonden dat sterk lijkt op het aardewerk dat bij eerdere opgravingen aan de Diepestraat, gelegen enkele honderden meter naar beneden op de helling. Hoewel één scherf te beperkt is om gefundeerde uitspraken te doen, kan wel verondersteld worden dat er een correlatie is tussen de locatie van proefput 6 en de opgravingen in de Diepestraat.²

De meeste vondsten stammen uit de nieuwe en nieuwste tijd. Het gaat vooral om 17de of 18de-eeuws aardewerk. De veelal recente scherven aardewerk, glas en metaal die vooral in de ploeglaag werden aangetroffen zijn niet altijd te koppelen aan de huidige bewoning. Recent schervenmateriaal kan ook door ophoging of bemesting in de bodem terecht gekomen zijn.

De verspreiding van de proefputten liet niet toe om gedegen uitspraken te doen over de evolutie van het ontstaan van het dorp en de chronologisch en spatiale evolutie ervan.

3.2. TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK EN DE AARD DAARVAN, MET WAARDERING

Niet van toepassing. Al het mogelijke onderzoek dat kon gebeuren is uitgevoerd in het kader van deze rapportage.

3.3. TEKSTUELE BESCHRIJVING VAN HET UIT TE VOEREN ONDERZOEK

3.3.1. Te beantwoorden onderzoeksvragen

Zie §2.3.1

3.3.2. Strategie voor de verwerking

De verzamelde terreingegevens zullen verder verwerkt worden in de Archeologiedatabank van SOLVA. Nadien zullen deze gegevens door Arne De Graeve & Wouter De Maeyer met elkaar geconfronteerd worden. Tot slot volgt een interpretatie in functie van de vraagstelling.

3.3.3. Conservatiestrategie

Nvt.

3.3.4. Onderzoeksvragen voor vervolgonderzoek

Algemeen zijn de vraagstellingen voor het vervolgonderzoek de volgende:

- Is het mogelijk om de bewoning in Wortegem (en bij uitbreiding Petegem) en omgeving beter te begrijpen en nauwkeuriger te situeren in tijd en ruimte?
- Kunnen de nieuwe gegevens daarbij in relatie worden gebracht met resultaten uit eerdere opgravingen?
- Wat kan de bijdrage zijn van citizen science-projecten zoals “Vierkante meter: iedereen archeoloog” in het verzamelen van nieuwe informatie rond (middeleeuwse) dorpsontwikkeling in historisch Vlaanderen?

Daarnaast kunnen we ons buigen over een aantal meer specifieke vragen:

- Kan er een link worden gelegd tussen de middeleeuwse scherf uit proefput 6 en de opgravingen aan de Diepestraat?
- Wat kunnen de proefputjes in de kerk ons vertellen over het vroegere kerkgebouw?
- Is het mogelijk om een reconstructie te maken van het kerkgebouw op basis van de vondsten? Is het mogelijk om de constructie te dateren?
- Kan een diepgaandere analyse van het vondstenmateriaal nog extra informatie opleveren rond leven en werken in Wortegem doorheen de eeuwen?

04 | INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

4. INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

4.1. BESCHRIJVING VAN HET KADER VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

4.1.1. Beschrijving van de landschappelijke ligging

Algemeen³

Wortegem-Petegem is gesitueerd in het zuidwesten van de provincie Oost-Vlaanderen. De gemeente bevindt zich op de grens tussen twee districten in de ecoregio van de westelijke interfluvia, meer bepaald tussen het zandig Leie-Schelde interfluvium en het lemig Leie-Schelde interfluvium. Beide districten hebben een sterk golvend tot heuvelachtig reliëf en verschillen van elkaar op basis van de bodemtextuur. Het zandig interfluvium is gekenmerkt door een zandige tot lemige zandbodem en het lemig interfluvium heeft een bodem bestaande uit lemig zand of (lichte) zandleem. De districtsgrens is gekoppeld aan de 45 m hoogtelijn, waardoor de dorpskern van Wortegem eerder in het lemig Leie-Schelde interfluvium zijn te situeren (Figuur 7 en Figuur 8).

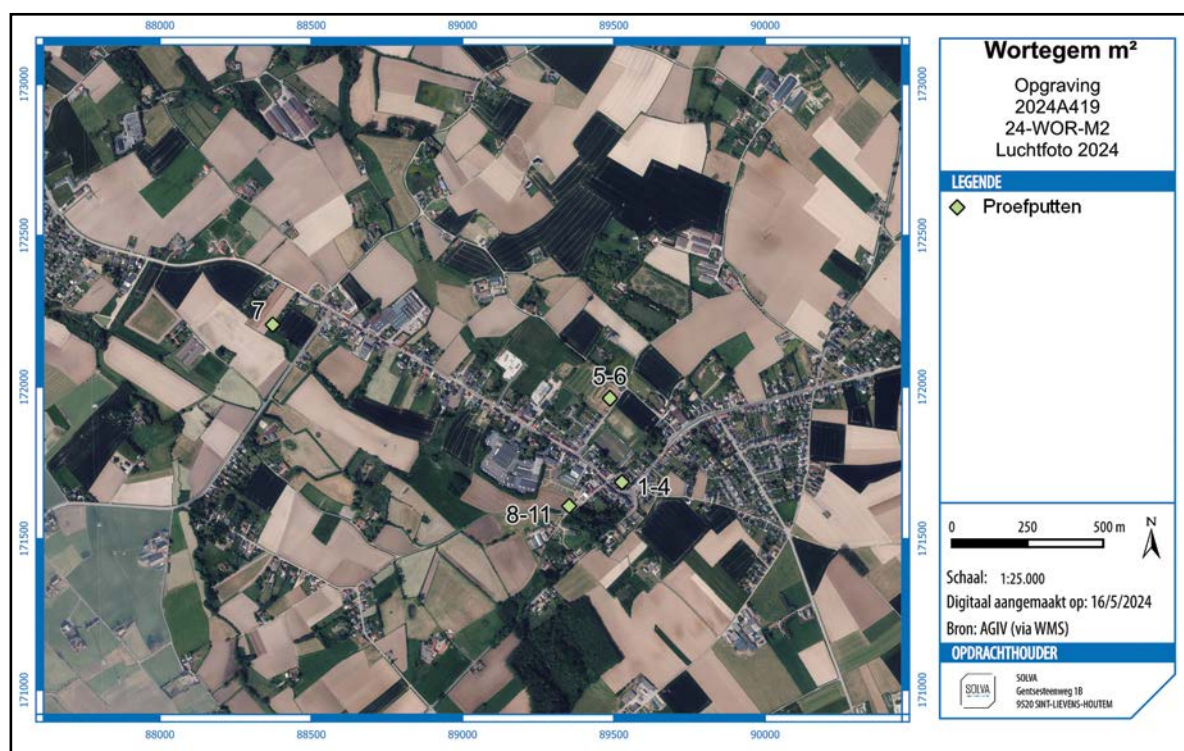

Fig. 7. Het projectgebied in Wortegem op een recente orthofoto (Digitaal Vlaanderen).

³We baseren ons voor deze beschrijving op de definitie en karakterisering van de ecodestricten in Vlaanderen. In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken. Sevenant *et al.* 2002.

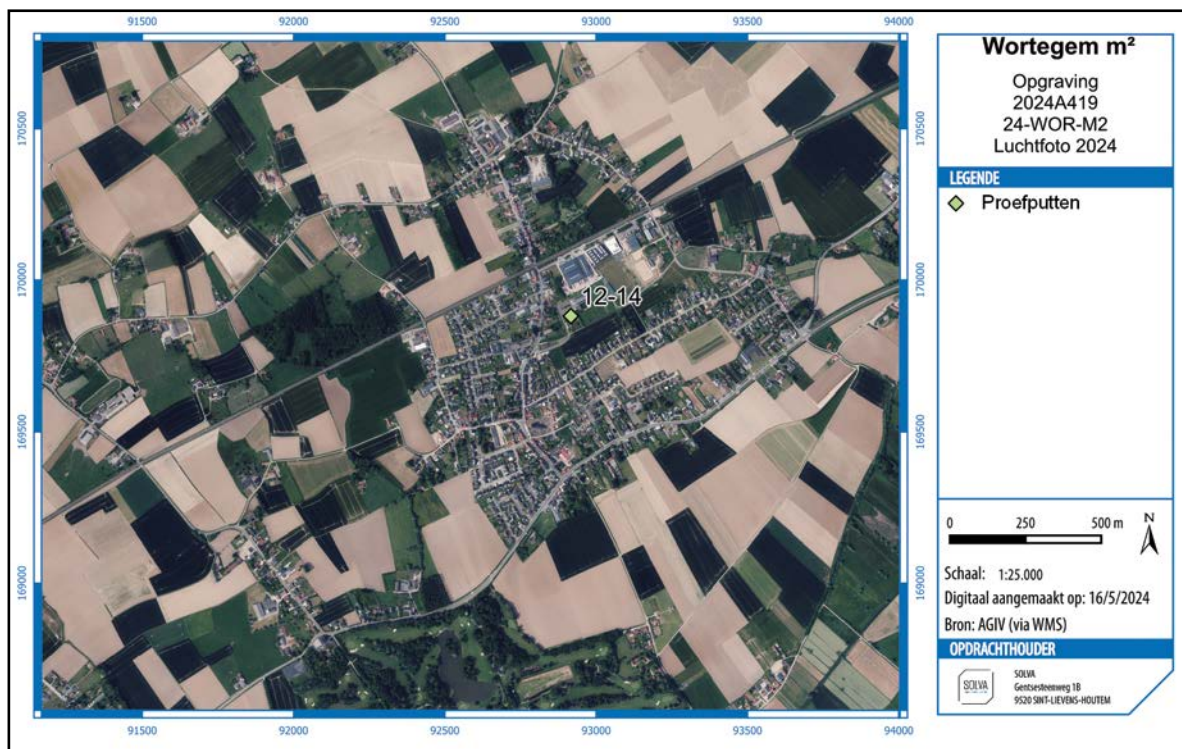

Fig. 8. Het projectgebied in Petegem op een recente orthofoto (Digitaal Vlaanderen).

Bodems

De Tertiaire afzettingen vormen subhorizontale lagen die zacht afhellen naar het noorden. In de zandleemstreek behorend tot het Scheldebekken liggen de Tertiaire formaties op heel wat plaatsen dicht bij het oppervlak. Ze bestaan hoofdzakelijk uit mariene kleiige en zandige sedimenten. Volgende lagen komen voor: Formatie van Gent; Formatie van Tielt (Lid van Egem); Formatie van Kortrijk (leden van Aalbeke – Moen).

Terrasafzettingen van het Midden-Pleistoceen (Mindelglaciaal) komen voor op het peil van ca. 60 m ter hoogte van Wortegem-Knock, Kruishoutem en Ooike. Ze bestaan uit grof grintrijk zand en bereiken een dikte van max. 3 m. Het verdere verloop van het Midden-Pleistoceen wordt gekenmerkt door sterke erosie.

De zandlemige lössmantel behoort tot de afzettingen van het Boven-Pleistoceen (Würmglaciaal). Hoewel de reliëfvormen hierdoor aflakten, komen de hoofdtrekken van het huidige reliëf nog grotendeels overeen met die van het versneden Tertiair substraat. De accumulatie van de lössmantel gebeurde onder koude, relatief droge omstandigheden met tussenfasen gekenmerkt door solifluxie en afspoeling. Het eolisch materiaal is hoofdzakelijk afkomstig uit het toenmalig droogliggend Noordzeebekken en werd vooral tijdens sneeuwstormen afgezet. Veelal sedimenteerde het materiaal pas definitief na het smelten van de sneeuw en na een transport door het smeltwater. Hierdoor vertoont de afzetting dikwijls een duidelijke stratigrafie. De oorsprong is dus niveo-eolisch of niveo-fluviaal. Op de sterkst geëxposeerde gedeelten is de Quartaire deklaag dun en vertoont ze een bijmenging met het onderliggend substraat.

De Holocene formaties omvatten recente alluviale en colluviale afzettingen in de valleien (beken).

Het reliëf is zwak tot zeer zwak golvend, met een algemene helling naar het noordoosten. Vanaf Wortegem-Knock over Kruishoutem strekt zich een betrekkelijk smalle, vlakke rugzone uit, waarvan de hoogte schommelt tussen 60 en 75 m. Deze ruggen komen verder naar het ZW ook voor, waarvan de hoogste delen ter hoogte van Bellegem en Heestert gelegen zijn.

In het zuiden van het ecodistrict helt het golvend leemlandschap af naar het zuiden.

De oostflank van de ruggen werd door kleine riviertjes tamelijk intens ingesneden, waardoor een reeks evenwijdige, smalle naar het NO georiënteerde en dalende ruggen tussen de dalhoofden zijn overgebleven. Veelal zijn deze valleitjes door een steilrand begrensd. Ook de westflank van deze ruggen werd sterk uitgeschuurd door de beken. De rug vormt de scheiding tussen het verzamelgebied van de Leie en de Schelde. Bijna loodrecht op de beekvalleien lopen plaatselijk kleine, secundaire depressies uit, waardoor het reliëf in de nabijheid van de valleien sterk wordt geaccentueerd. Te Eine en Heurne zijn de ruggen daarentegen sterk afgeplat en breed.

In Petegem, Eine, Melden en Leupegem palen laag gelegen gebieden met een duidelijk microreliëf aan de vallei van de Schelde. Naar het achterland worden ze door een meestal sterke helling (8%) afgezoomd. Het algemeen niveau stijgt zeer geleidelijk van 10-15 m op de valleirand tot ca. 25 m aan de voet van de helling.

De hoofdtrekken van het huidige reliëf komen nog grotendeels overeen met die van het versneden Tertiair oppervlak, afgevlakt door de Quartaire dekmantel. Het reliëf werd bepaald door het hydrografisch net en de aard van het Tertiaire substraat. Zwaar kleiige en/of harde zandsteenlagen en grindlagen boden beter weerstand aan de erosie. Ze vormen het substraat van de steile hellingen en heuveltoppen en bepalen een heuvelig reliëf. Boven het meer erodeerbare substraat is het reliëf doorgaans golvend.

Grotere löss- en sneeuwafzettingen op de lijzijden en ongelijke insolatie volgens oriëntatie van de hellingen in een periglaciaal milieu zouden een voorname rol gespeeld hebben bij de vorming van de dalasymmetrie.

Licht-zandleemgronden: deze gronden liggen op de lokale dekzandruggen langs de Scheldevallei en vormen een smalle overgangszone tussen de lemig-zandgronden en de zandleemgronden. Het zijn overwegend gronden met Bt-horizont (Pba, Pca) of verbrokkelde Bt-horizont (Pbc, Pcc, Pdc). Ze zijn droog op de hoogste ruggedeelten, matig droog en matig nat op de randen. Licht-zandleemgronden met plaggendek beslaan een kleine oppervlakte te Huise. De gronden zonder profielontwikkeling komen in beekvalleien voor; ze variëren van droog tot zeer nat. Enkele van deze gronden zijn hoog gelegen en staan onder invloed van stuwwater.

Zandleemgronden: de natuurlijke drainering in deze gronden is sterk uiteenlopend. De zwak en matig gleyige zandleemgronden vormen in het noorden de overgang tussen leemgronden en licht-zandleem- en lemig-zandgronden. Op de goed ontwaterde interfluviale ruggen komen overwegend grijsbruine podsolachtige gronden voor. Bij een onvoldoende natuurlijke drainering overheersen de gedegradeerde podsolachtige bodems. De substraatgronden treft men meestal aan op toppen en steile hellingen: ze hebben een matige, onvoldoende of slechte drainering. Te midden van de gronden met substraat op geringe diepte komen vaak ontsluitingen van de Tertiaire klei voor. Deze ontsluitingen hebben een slechte natuurlijke ontwatering en dragen bodems waarvan de profielontwikkeling niet kan worden gedefinieerd. Plaatselijk liggen op de hellingen en in kleine depressies colluviale gronden op zandleem. In de valleien zijn het matig gleyige tot zeer sterk gleyige alluviale gronden.

Leemgronden: de leemgronden zijn nauw verwant met de zandleemgronden. Het zijn overwegend diepe leemgronden met textuur-B-horizont of met structuur-B-horizont en met matige tot onvoldoende natuurlijke drainering. Enkele ondiepe leemgronden met klei-zandsubstraat of kleisubstraat worden op hellingen aangetroffen.

De goed gedraineerde gronden op colluviaal leem beslaan smalle stroken aan de oorsprong van droge secundaire depressies. De matig goed en onvoldoende gedraineerde gronden

op colluviaal leem vormen meestal doorlopende stroken in de secundaire depressies en aan de rand van de beekvalleien. De tamelijk slecht gedraineerde gronden op alluviaal lemig materiaal liggen in de kern van de beekvalleien.

Kleigronden: de kleigronden worden hoofdzakelijk in enkele beekvalleien aangetroffen. Het zijn hydromorfe alluviale gronden op klei en zware klei. Op sommige toppen en hellingen komen ontsluitingen van de Tertiaire klei voor. Deze gronden vertonen meestal geen duidelijke profielontwikkeling en hebben een matige tot slechte natuurlijke drainering.

De bodemkaart toont voor Wortegem een intensieve variatie. Dit ten gevolge van het sterk

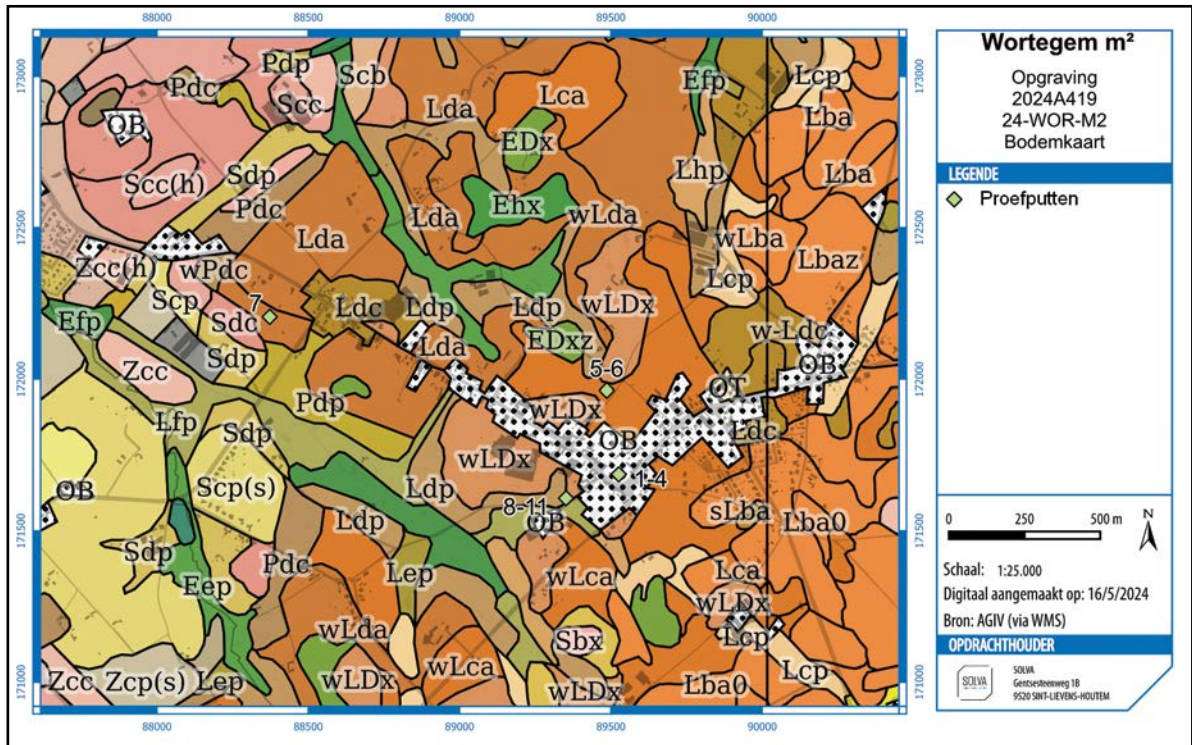

Fig. 9. De proefputten in Wortegem op de bodemkaart (DOV).

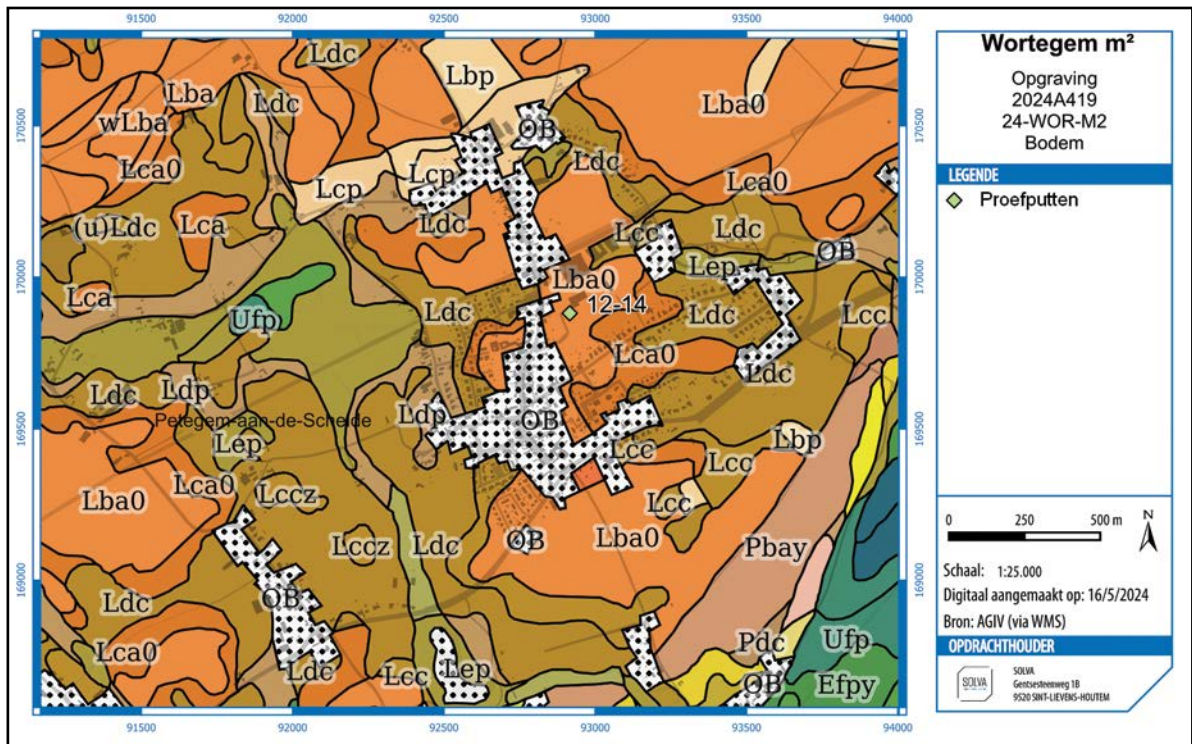

Fig. 10. De proefputten in Petegem op de bodemkaart (DOV).

INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

wisselende reliëf. De proefputjes liggen zowel in Wortegem en in Petegem vooral op Lda-bodems. Dit zijn matig natte en matig gleyige zandleemgronden met een structuur B horizont. De proefputjes in de kerk (1-4) liggen in een zone die ingekleurd is als antropogeen verstoorde bodem.

Geologie

Tijdens het **Tertiair** (Figuur 11 en Figuur 12) werden door de zee verschillende zand- en kleilagen afgezet, achtereenvolgens de Formatie van Kortrijk, Formatie van Tiel, Formatie van Gent, Formatie van Lede, Formatie van Maldegem en Formatie van Diest.

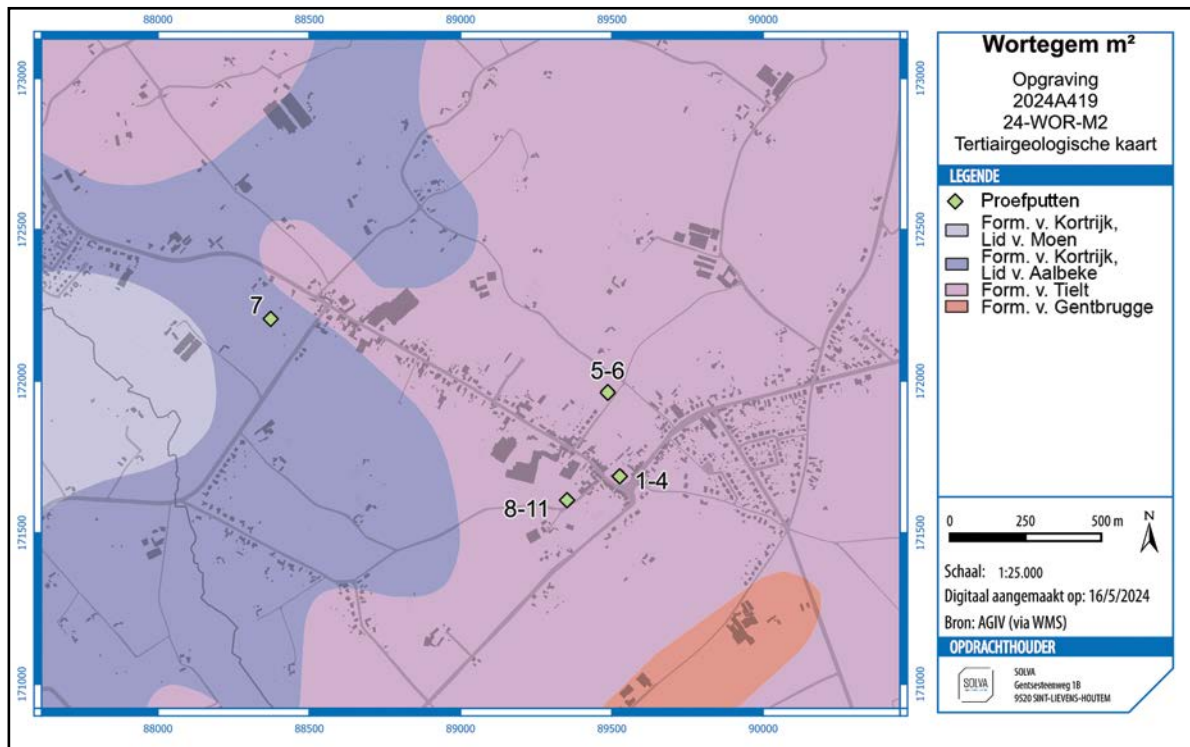

Fig. 11. De proefputten in Wortegem op de tertiair geologische kaart.

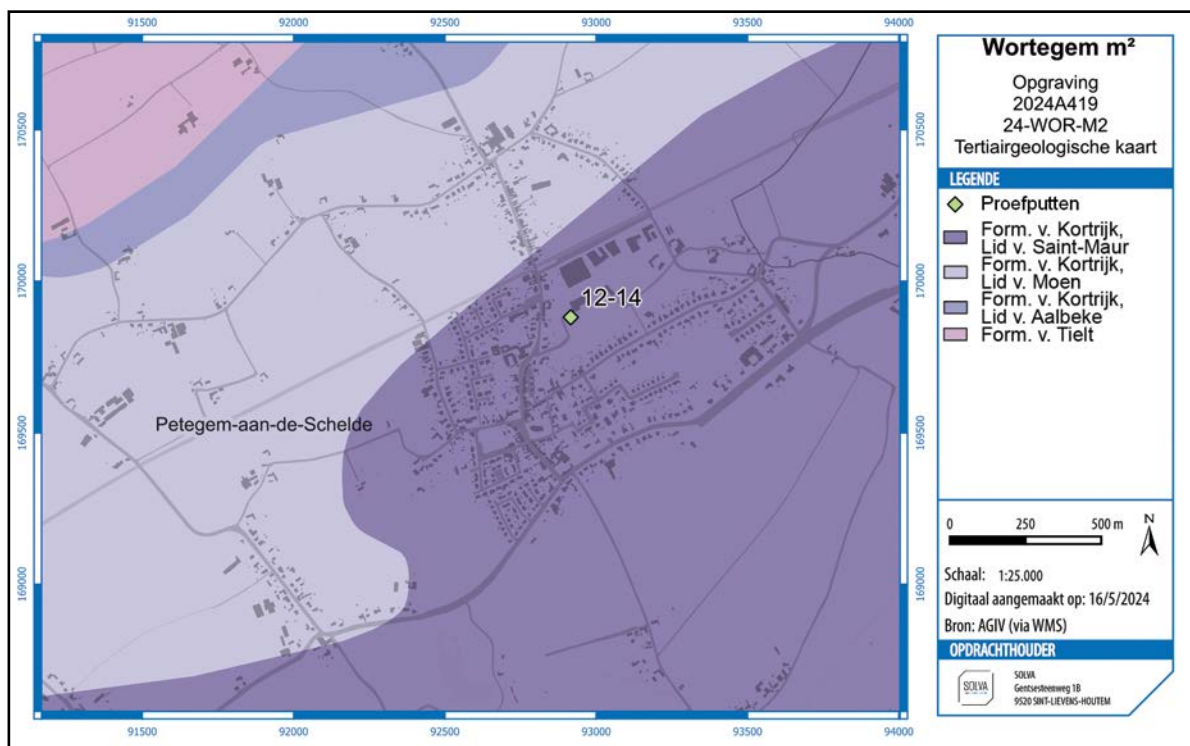

Fig. 12. De proefputten in Petegem op de tertiair geologische kaart.

Na daling van de zeespiegel werden deze sedimenten in het **Pleistoceen** (Quartaire) door erosie aangetast, en dan voornamelijk de zandige formaties. De kleiige lagen boden meer weerstand aan de erosie en vormden de heuveltoppen van het Tertiaire reliëf. Hierdoor vormt de Formatie van Gent nu het hoofdsuprastratum, en zijn de Formatie van Lede en Maldegem nog slechts op de heuvelruggen te vinden. Van de Formatie van Diest zijn nog slechts enkele relictten over op de hoogste toppen (Vlaamse Ardennen en heuvels ten zuiden van Geraardsbergen). Tijdens de laatste ijstijd werd dit landschap bedekt met niveo-eolische leem (0 tot 15 m). Onder invloed van de overheersende westenwinden tijdens het Weichselglaciaal werden de naar het westen gerichte hellingen slechts met een dunne laag löss bedekt. Op plaatsen die tegen de dominerende winden beschermd waren (de oostelijk gerichte hellingen en de kleinere plateaus) is de lössmantel zeer dik. De Tertiaire lagen komen slechts op een zeer beperkt aantal plaatsen aan het oppervlak.

Gedurende het **Holoceen** had eerst een riviererosie van het pleistocene leemdek plaats. De beekvalleien werden verder uitgediept en er ontstonden ook secundaire depressies. De vallei van de Dender bijvoorbeeld werd uitgeschuurd tot op de leperiaanse kleilagen. Later werd de vallei gedeeltelijk opgevuld met lemig alluvium en venig materiaal. Ten gevolge van ontbossing in recente tijden trad hellingserosie op; het meeste afgespoelde materiaal werd als colluvium afgezet aan de voet van de hellingen.

Wortegem is een deelgemeente van Wortegem-Petegem en is gelegen in het zuidwesten van de provincie Oost-Vlaanderen. Het onderzoeksgebied bevindt zich op de grens tussen twee districten in de ecoregio van de westelijke interfluvia, meer bepaald tussen het zandig Leie-Schelde interfluvium en het lemig Leie-Schelde interfluvium. De proefputten 1-4 in het centrum van Wortegem liggen op een duidelijk hoger gelegen plateau, dat richting het noorden afhelt. Zo ligt proefput 7 meer dan 20 m lager dan de andere proefputten in Wortegem. Met een TAW waarde van rond 24,7 m, liggen de proefputten in Petegem een heel stuk lager dan deze in Wortegem. De putten liggen op de rand van de Scheldevallei, net ten noorden van het lagergelegen alluvium.

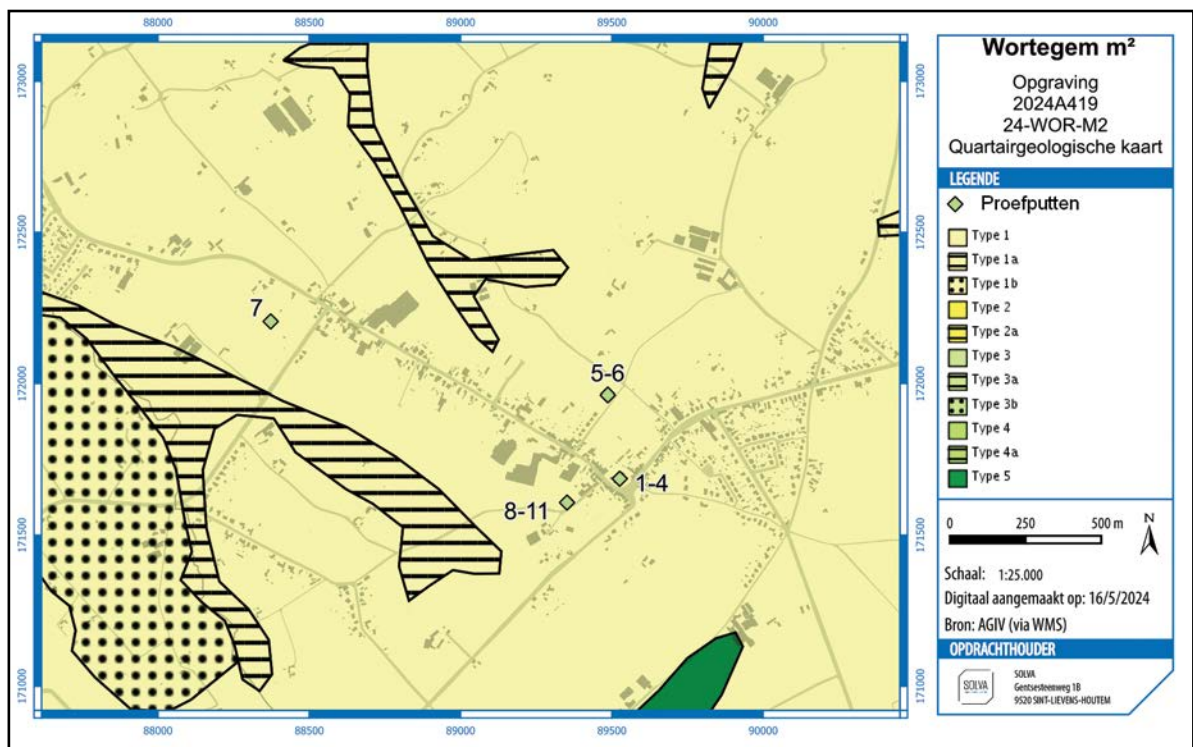

Fig. 13. De proefputten in Wortegem op de quartaire geologische kaart.

Fig. 14. De proefputten in Petegem op de quartair geologische kaart.

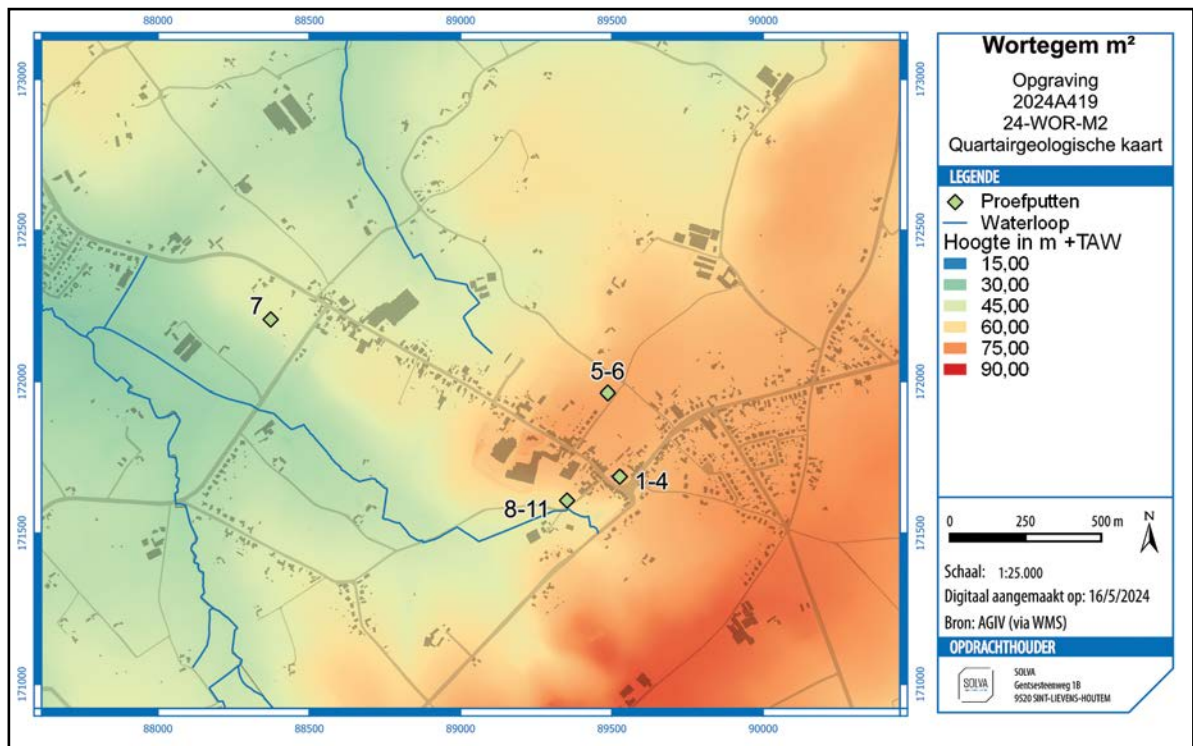

Fig. 15. De proefputten in Wortegem op het digitaal hoogtemodel.

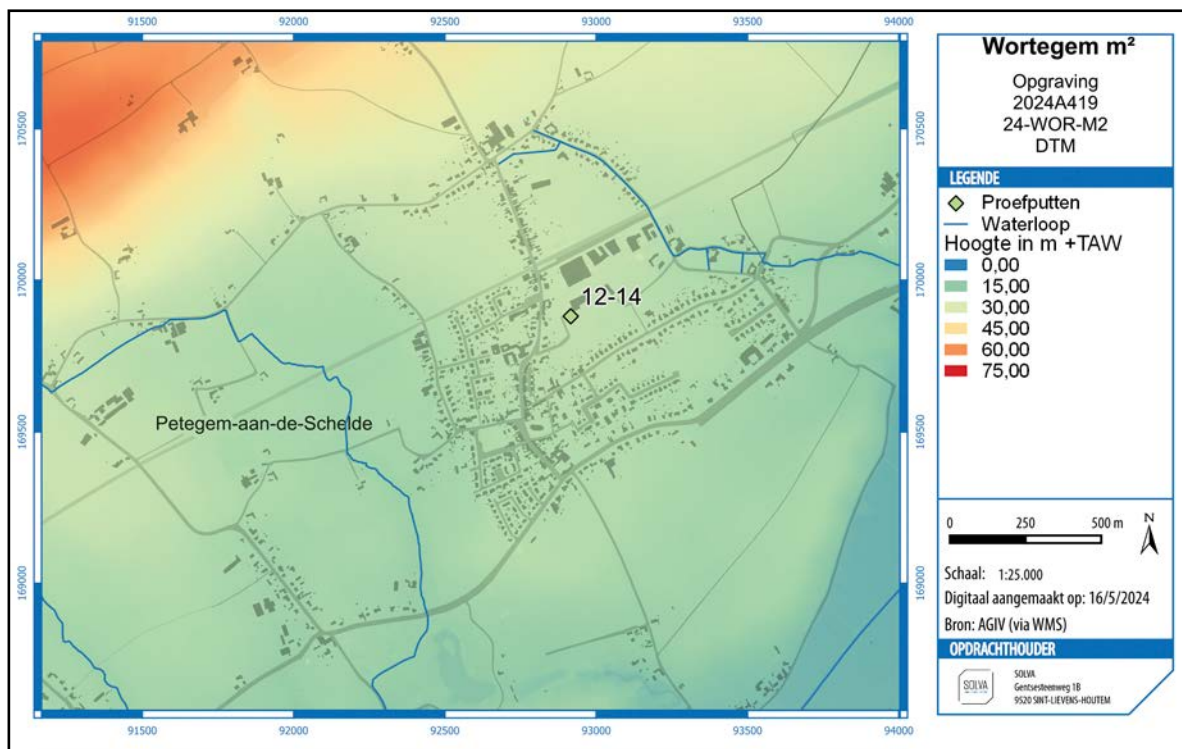

Fig. 16. De proefputten in Petegem op het digitaal hoogtemodel.

4.1.2. Historisch kader

De historische informatie over de geschiedenis van Wortegem reikt tot op heden slechts tot de 10de eeuw. Het dorp ligt langs een oude verbindingsweg tussen Oudenaarde en Kortrijk en bevindt zich op een helling in een door beken ingesneden landschap. Het heuvelachtige terrein en de natte beekdepressies zouden een argument kunnen zijn voor een latere ingebruikname als landbouwgebied en de ontwikkeling van nederzettingen.⁴ De kans dat dit eerder te maken heeft met de stand van het onderzoek is echter zeer reëel.

Onderzoek in de Diepestraat te Wortegem door SOLVA legde een vroegmiddeleeuwse nederzetting bloot. De opgegraven sporen en structuren uit de Karolingische periode zijn te interpreteren als de rand van een grotere nederzetting die als voorloper van het huidige Wortegem te beschouwen is.⁵ De nederzetting is ontstaan aan de rand van het voormalige *Forestum Methela*. Daarbij zijn twee holle wegen duidelijk bepalend voor de organisatie van de site. Zelfs tot op de dag van vandaag drukken ze nog hun stempel op het landschap.

Het toponiem Wortegem, teruggaand op het 12de-eeuwse *Wrattigim* of *Warthenghem*, heeft een Germaanse oorsprong en lijkt afkomstig te zijn van *Waratinga-heim* of woning van de lieden van Warato. In de historische bronnen komt Wortegem voor het eerst voor in 964, wanneer de kerk vermoedelijk door Arnulf I, graaf van Vlaanderen aan de Sint-Pietersabdij van Gent is geschonken. In de 10de en 11de eeuw behoort Wortegem niet tot een specifieke heerlijkheid, maar valt het wel binnen de machtssfeer van het nabij gelegen Petegem. Op grotere schaal maakt het in deze periode deel uit van het graafschap Doornik-Kortrijk. Nog in de 11de, mogelijk pas in de 12de eeuw, is Wortegem opgenomen in de kasselrij Oudenaarde, maar ook dan blijft het nog overschaduwd door Petegem. De heren van Petegem behoren op dat moment tot de belangrijkste edellieden van Vlaanderen. In 1268 is de heerlijkheid of baronie van Petegem gekocht door toenmalig graaf van Vlaanderen Gwijde van Dampierre.⁶

⁴Verschoore 1979, pp. 10-11.

⁵De Maeyer *et al.* 2018a.

⁶Verschoore 1979, pp. 10-15.

De ontwikkeling van de regio Wortegem-Petegem hangt nauw samen met de ontginning van het *forestum Methela*. Zo zou het Bouvelobos een restant zijn van het vroegere forest 'Methela' of 'Medele'. Mogelijke restanten hiervan zijn een boswalstructuur aan de zuidzijde van het huidige Bouvelobos.⁷

Het *forestum Methela* lag ten zuiden van het *Sceldeholt*, een groot bos- en heidecomplex dat zich uitstrekte van Sint-Pieters-Aalst in Gent, over De Pinte tot in Zulte, Olsene, Machelen en Kruishoutem. Het *forestum Methela* wordt vooral gesitueerd op het grondgebied van Beveren en Waregem, op de rechteroever van de Leie.⁸ Meer bepaald strekte het zich zuidwaarts uit vanaf de Vijve, de huidige Gaverbeek, tot Desselgem en Beveren, en in oostelijke richting bedekte het grote delen van Waregem en Nokere.

Het bos zou vóór 964 aan de Sint-Pietersabdij van Gent geschonken zijn⁹. Anderzijds geeft Van Lokeren¹⁰ een oorkonde uit 965 waarbij Boudewijn het *forestum Methela* aan de abdij schenkt. Het gaat hier hoogstwaarschijnlijk om Boudewijn III, die mede-graaf was van Arnulf I. Zoals in 4.1.1. reeds vermeld toont een oorkonde uit 964 aan dat graaf Arnulf I de kerk van Wortegem aan de Sint-Pietersabdij schonk. In 1027-1030 geeft graaf Boudewijn V het bos terug aan de Sint-Pietersabdij.¹¹ Het bos was dus, waarschijnlijk tijdens de Noormanneninvallen en de bijhorende vlucht van de monniken, geïsurpeerd door de graaf van Vlaanderen.

De meeste bosgronden zijn daarna ontgonnen en landbouwrijp gemaakt met uitzondering van verschillende grotere delen die in leen aan derden zijn geschonken. Hierdoor is de ontginning niet overal gelijktijdig verlopen. Het leenhof Bovinglo, onderdeel van de heerlijkheid Petegem, lijkt terug te gaan op een oude ontginningskern. Zo verwijst het –lo toponiem naar een open(gemaakte) plaats in het bos. De heerlijkheid Hemsrode zou terug te voeren zijn tot de 10de eeuw, en zou dan weer gelinkt worden aan de Gentse Sint-Pietersabdij. Het –rode toponiem verwijst mogelijk naar vroege bosontginning.¹²

De term *forest* wijst verder op koninklijk bezit, misschien als jachtgebied, maar ook andere functies zijn mogelijk.¹³ De term *forestum* zou ook volgens Wickham wijzen op landsheerlijk bezit, meer bepaald op de landsheerlijke jachtrechten gekoppeld aan dit grondbezit.¹⁴ *Foresta* zijn door de landsheer gecreëerde jachtdomeinen, waar de bevolking wel rechten op kon hebben. Deze betekenis van de term *forestum* houdt ook in dat het niet per se om bossen hoeft te gaan: integendeel, in *foresta* kwamen ook heide, akkerland en weides voor.¹⁵ *Forestum* is dus geen landschappelijk begrip, wel een juridisch. De terminologie komt voor het eerst voor in de Merovingische periode.¹⁶

Dat *Methela* een bos was, lijkt wel bewezen, aangezien er in een oorkonde van de Sint-Pietersabdij vermeld is dat er 1000 varkens konden geweid worden. Het gaat om dezelfde oorkonde uit 965 als hierboven vermeld, er staat geschreven: *...forestum Methela, ubi possunt saginari mille porci...* Aangezien varkens bosdieren waren, gaat het waarschijnlijk wel om een groot bos.

7 <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/135399>

8 Tack, Van den Bremt & Hermy 1993, p. 19; Verhulst 1995, p. 117.

9 <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/125996>

10 Van Lokeren 1869, pp. 75-76.

11 Van Lokeren 1869, pp. 75-76.

12 <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/135399>

13 Verhulst 1995, p. 117.

14 Wickham 1994, pp. 158-159.

15 Wickham 1994, p. 161.

16 Wickham 1994, p. 160.

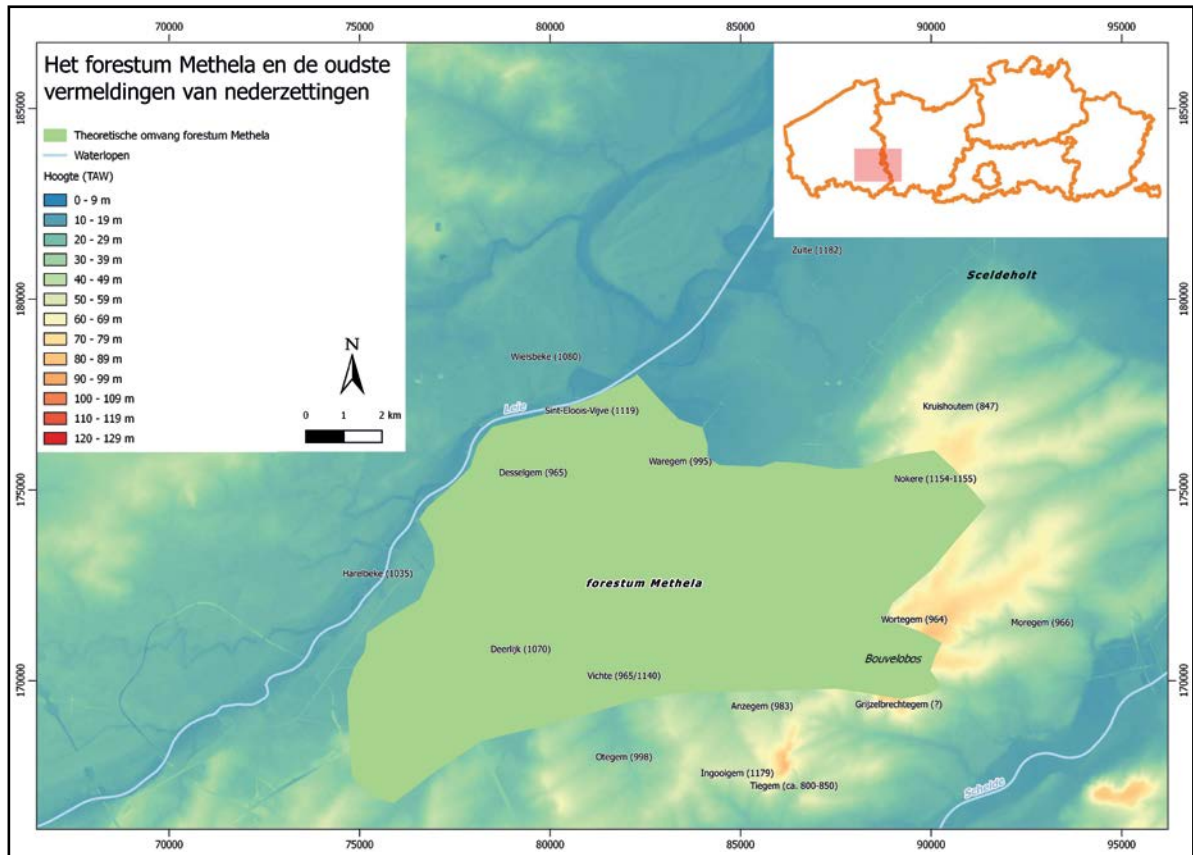

Fig. 17. Theoretische afbakening van het Methela-bos met aanduiding van vroege nederzettingen.

Tot de 15de eeuw heeft Wortegem-Petegem voornamelijk een sterk agrarisch karakter, maar in de late middeleeuwen en vooral in de 18de eeuw verschuift de nadruk naar het spinnen en weven van lijnwaad of linnen.¹⁷

Tijdens de Eerste Wereldoorlog is de streek rond Wortegem-Petegem ook het toneel geweest voor de strijd tussen de bezetters en geallieerden. De slag bij de Schelde is hierbij het vermelden waard. Tijdens deze slag speelden de Spitaalbossen (gelegen tussen Wortegem, Waregem en Anzegem) en het Bouvelbos (hoger gelegen op een heuvelkam met steile hellingen tussen de Leie en de Schelde) in 1918 plaatselijk een belangrijke rol.

In hun poging om de Schelde te bereiken vanuit het Ieperfront moesten de geallieerden langs de heuvels tussen de Schelde en de Leie trekken. De weg van Anzegem naar Waregem en de spoorweg van Kortrijk naar Deinze was hiervoor de snelste route. Tegen 1 november 1918 had het Franse *41^{éme} Division* Petegem, Bevere en Oudenaarde kunnen bezetten. Ook de Franse *Poste de Commandement* van het *42^{éme} Régiment d'Infanterie* was in deze regio gesitueerd.¹⁸

De Amerikaanse 37ste en de 91ste divisie die langs de Spitaalbossen moesten (die in die periode door de lokale bevolking grotendeels geroid waren om het hout als brandstof te kunnen gebruiken), hadden meer moeite om de Duitsers te verslaan. In de bossen waren eind oktober namelijk Duitse troepen gestationeerd die voorzien waren van stevige artillerie en mitrailleurposten. Het spreekt voor zich dat tijdens die hevige strijd, ook al duurde het 'slechts' twee dagen, vele slachtoffers vielen. De uitgedunde Amerikaanse troepen slaagden er na veel bloedvergieten in Oudenaarde te bereiken, waar ze zich konden concentreren op het oversteken van de Schelde.

¹⁷Verschoore 1979, pp. 18.

¹⁸Mededeling van de heer Jef Bogaert 31-03-2017.

Bij het Bouvelobos speelde zich een gelijkaardig verhaal af. Vanop die locatie waren de Duitse troepen in staat het uitzicht en de controle te bewaren op de vallei van de Leie. Eens de Duitsers verslagen waren door de geallieerden, konden de Engelsen er een kamp oprichten van waaruit ze het eindoffensief verder konden zetten naar de Schelde toe en nog verder naar het Koppenbergbos waar ook Duitsers gestationeerd waren. De bomkraters en loopgraven zijn nog op te merken in het huidige landschap van het Bouvelobos.¹⁹

Vaak laten de restanten uit de wereldoorlogen door hun recente en soms ingrijpende karakter, sporen na in de bodem die tot de dag van vandaag op te merken zijn. Op hedendaagse maar zeker ook op historische luchtfoto's kunnen dergelijke ingrepen in de bodem te zien zijn. Ook voor het gebied van Wortegem bestaan zulke luchtfoto's. Jammer genoeg zijn hierop geen aanwijzingen te zien voor militaire acties op het onderzochte terrein.²⁰

In relatie tot de archeologische resultaten is ook de vermelding van Duitse en Britse aanwezigheid in deze streek tijdens WO II onontbeerlijk. Op iets meer dan 1 km ten oosten van het plangebied bevond zich tussen 1940 en 1944 een Duitse radarpost, genaamd "Goldhammer". De militaire post bevatte oorspronkelijk drie radars, barakken, luchtafweergeschut en een opslagplaats voor munitie. Tot op heden zijn nog een aantal van deze structuren bewaard. Het gaat om de sokkels van twee Würzburg-Riese radars en een bakstenen gebouw dat vermoedelijk dienst deed als stroomverdelingskabine.²¹

Daarnaast maakte Wortegem deel uit van het strijdtoneel tijdens de 18-daagse veldtocht in 1940. Tijdens het oprukken van de Duitsers op woensdag 22 mei 1940 moesten de Britten zich terugtrekken. Om het oprukkende leger trachtten tegen te houden, hadden zij zowel artillerie als loopgraven en schutterskuilen in deze regio. Achter de weg tussen Oudenaarde-Wortegem en de heuvelrug bevond zich eveneens een Engelse linie.²²

4.1.3. Historisch kader van de Onze-Lieve-Vrouwe geboorte en Sint-Rochuskerk

Tijdens het proefputtenonderzoek zijn er vier putjes gemaakt in de (voormalige) Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk. Deze kerk is recent ontwid en zal vanaf heden gebruikt worden als polyvalente ruimte onder de naam 'De Zonnebloem'. Ondanks dat de kerk wellicht een lange geschiedenis kent, is de historische informatie ervan beperkt. De proefputten geven de kans om vóór de herinrichting van het gebouw, samen met de inwoners van Wortegem op zoek te gaan naar het (middeleeuwse?) verleden van de kerk.

De kerk van Wortegem draagt de patroniemen Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochus, maar is ook gekend als de Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk. Het gaat om een driebeukige hallenkerk omgeven door een afgerond ommuurd kerkhof. Het patronaatsrecht behoorde oorspronkelijk toe aan het kapittel van Doornik.

De oudste bewaarde delen situeren zich in de basis van het koor en de toren. Deze delen uit breuksteen zijn vermoedelijk overblijfselen van de eerste romaanse kerk uit de 13de eeuw. In de 15de eeuw werd de toren vernieuwd en in de loop van de 16de eeuw werden een kruisbeuk en zijbeuken toegevoegd. In 1732 werden er doorgedreven herstelwerken doorgevoerd. In de periode 1827-1828 volgden er uitbreidingswerken gevolgd door de toevoeging van een tweede sacristie in 1859. De huidige kerkhofmuur zou dateren in 1874 met op de hoek van de vroegere Kerkweg een omroephuisje dat verdween begin jaren 1940. In 1905-1909 werd de kerk aangepast in neogotische stijl naar bouwplannen uit 1883 van de hand van architect A. Van Assche (Gent) (Figuur 18). De realisatie volgde uiteindelijk pas in 1905. In 1988 werd het

19 <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/135399>

20 Mededeling Dr. Birger Stichelbaut.

21 <http://www.bunkergordel.be/14.026%20Duitse%20Radarpost%20Wortegem%20Petegem.htm>

22 <http://www.bunkergordel.be/3-7-achttiendaagse%20veldtocht.htm>

zuidwestelijke deel van het vroegere afgeronde kerkhof rond de kerk ingericht als parking.²³ Verschillende historische kaarten (zie 4.1.4) tonen een ander beeld van de kerk dan wat we vandaag kennen. De Ferrariskaart toont een kruisvormig transept, met een afgeronde apsis aan het koor. De afronding van het koor is duidelijk verschillend met de driebeukige indeling

Fig. 18. Bestaande toestand van de kerk opgetekend in 1894 voor de herbouw in neogotische stijl (KCML).

die het koor vandaag heeft. Deze afronding is ook te zien op de Atlas der Buurtwegen en de Poppkaart. Het kruisvormige grondplan is echter bij deze laat 19de-eeuwse kaarten niet meer te zien. Mogelijk zijn deze toevoegingen, de uitbouwen die gemaakt zijn in de jaren 1827-1828.

Een prentkaart uit de eerste helft van de 20ste eeuw (Figuur 19) toont de kerk vanuit het westen. Op de prentkaart is te zien dat er zowel in het zuiden, het westen als het noorden begravingen liggen.

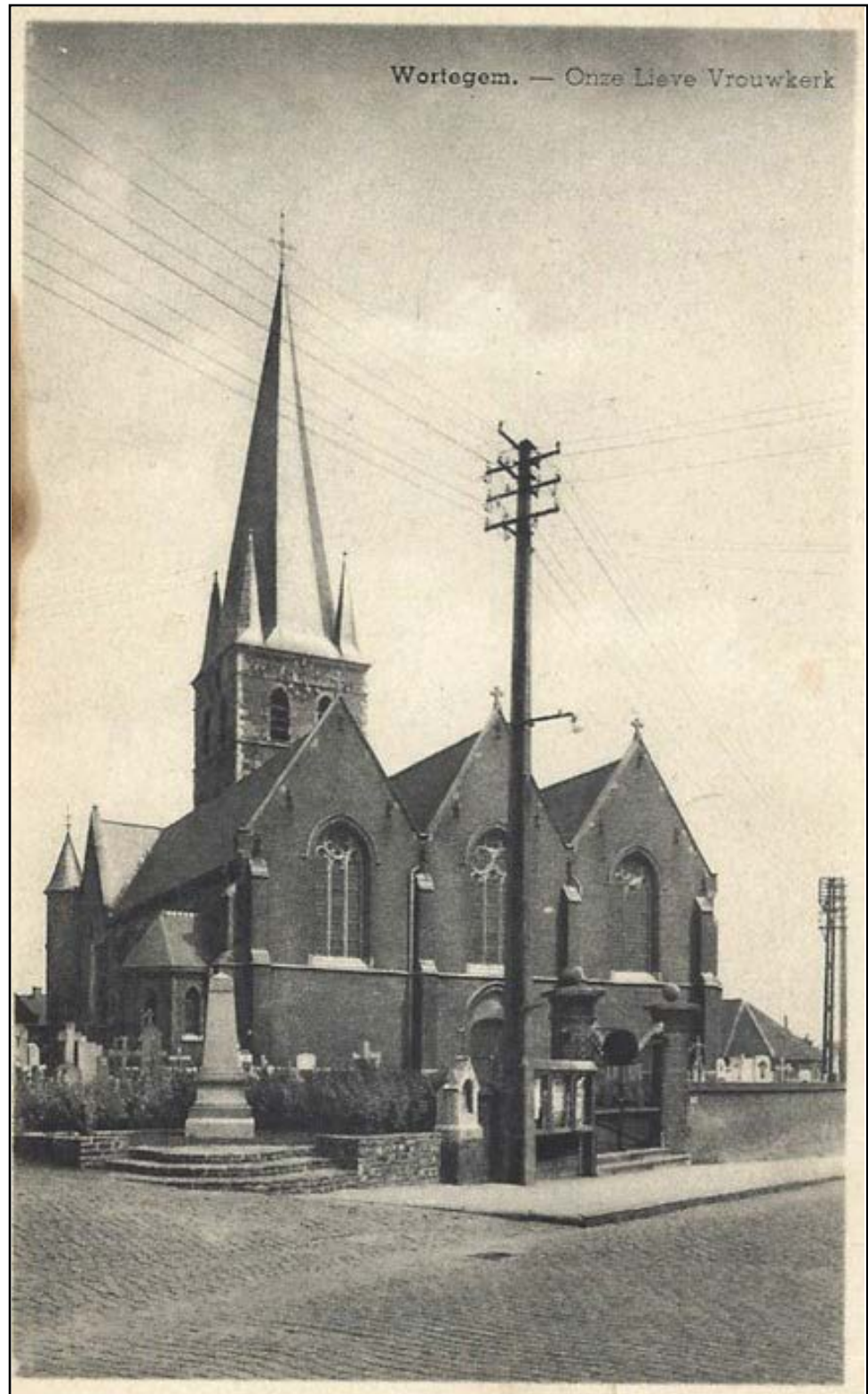

Fig. 19. Prentkaart uit de eerste helft van de 20ste eeuw. (bron: https://www.delcampe.net/static/img_large/auction/001/791/167/683_001.jpg?v=1)

4.1.4. Historisch-cartografische documenten

In dit overzicht van historisch-cartografische documenten is vooral gekeken naar kaarten die een bredere kijk geven op het landschap en de inrichting ervan. Voor Wortegem is het aantal van deze kaarten eerder beperkt. De meeste relevante info komt van 18de-eeuwse kaarten. Petegem wordt omwille van de aanwezigheid van de Beaulieu Abdij en het kasteel wel al vermeld op oudere overzichtskaarten. Van deze structuren zijn wel talrijke cartografische documenten beschikbaar, maar de consultatie en toelichting hiervan ligt buiten het objectief van dit rapport. De proefputjes in Petegem richtten zich op de vorming van het dorp, en niet op de abdij en het kasteel, die toch een andere vormings- en evolutie hebben doorgemaakt.

4.1.4.1. 'Caerte en(de) discriptie figuerative van(de) gheel den Lande van Aelst' J. HORENBULT (1596)

Een van de oudste 'regionale kaarten' waar de werkingsregio is op afgebeeld is deze van Horenbault en dateert uit 1596. Wortegem is gesitueerd ter hoogte van de legende, waar een fantasiefiguur staat afgebeeld. Petegem is wel weergegeven als 'Peteghe'. Zowel het dorp, gereduceerd tot een weergave van de kerk met areaal, als het kasteel ('Casteel van Peteghem') en het klooster ('Clooster') zijn weergegeven.

Fig. 20. Detail van de Kaart van Horenbault (naar origineel van 1596) (Bibliothèque nationale de France).

4.1.4.2. 'Figurative Caerte ghemaect naar de rechte proportie ende gheleghen heyt yande gheheele scituatie vanden lande van Aelst' PH. DE DIJN (1626)

Deze niet gesigioneerde kaart wordt toegeschreven aan Philips de Dijn en is een duidelijke kopie van de kaart van Horenbault. In tegenstelling tot de Horenbault kaart is de oriëntatie van de kaart 180° gedraaid, met het noorden naar beneden.²⁴ Gezien het een kopie van de Horenbault kaart betreft, geeft deze kaart geen extra aanvullende informatie voor het projectgebied.

Net als op de Horenbaultkaart is Wortegem niet afgebeeld. Van het dorp Petegem ('Peteghem') wordt enkel de kerk met kruisplattegrond weergegeven. De abdij ('Cloostere') en het kasteel staan wel weergegeven.

Fig. 21. Detail uit de kopie uit 1626 van de Horenbault kaart. BRUSSEL. Algemeen Rijksarchief, Familie van Arenberg. Kaarten en plannen, 2574.

4.1.4.3. 'KABINETSKAART DER OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN EN HET PRINSBISDOM LUIK, 1771 - 1778

De kaart van Ferraris uit de jaren '70 van de 18de eeuw geeft een goed beeld van de situatie op dat moment. De kaart die bij benadering vrij goed kan gegeorefeerd worden toont Wortegem-Petegem als een zeer landelijke gemeente met geclusterde bewoning. De proefputjes 5-11 liggen op basis van deze kaart in gebieden die op het einde van de 18de eeuw als akkerland in gebruik waren. De kaart geeft voor deze zones weinig bruikbare informatie. Anders is het voor het dorpscentrum van Wortegem. We zien de kerk met koor gericht naar het oosten. Wat opvalt is dat het koor een apsis heeft, en niet driebeukig zoals de kerk nu is. Bovendien is het kruistransept nog zichtbaar, daar waar dit vandaag de dag niet meer zichtbaar is doordat dit ingebouwd zit in de zijbeuken. De oriëntatie lijkt iets anders dan de huidige kerk of de kerk zoals afgebeeld op het 19de-eeuws kaartmateriaal. Mogelijk is dit te verklaren door een weinig nauwkeurige opmeting van de cartograaf. We herkennen aan de zuidkant langs het Wortegemplein een kerkhofmuur. De begraving lijken zich vooral in de zuidelijke zijde van het kerkhof te situeren.

De Ferrariskaart toont dat de proefputjes in Petegem in de 18de eeuw in akkerland gelegen zijn. Het dorp van Petegem ligt wat ten zuiden. Het dorp is sterker geclusterd dan Wortegem in dezelfde periode. Centraal in het dorp staat de Sint-Martinuskerk die aan het einde van de 13de eeuw door Gwijde van Dampierre verplaatst werd naar de huidige situatie.²⁵

²⁵ Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: Parochiekerk Sint-Martinus [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/28229> (geraadpleegd op 31 mei 2024).

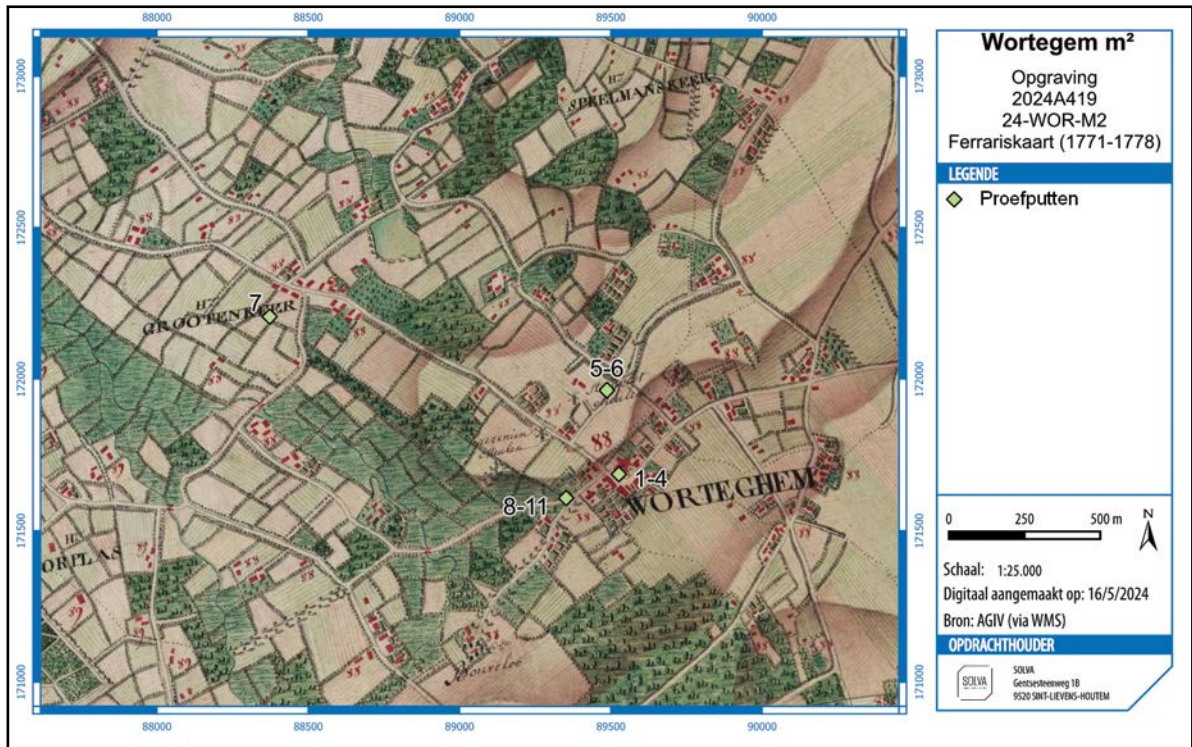

Fig. 22. De proefputjes in Wortegem geprojecteerd op de kaart van Ferraris.

Fig. 23. De proefputjes in Petegem geprojecteerd op de kaart van Ferraris.

4.1.4.4. "ATLAS DER BUURTWEGEN (CA. 1840)

De 'Atlas der Buurtwegen' toont dat Wortegem ook in de 19de eeuw nog een sterk landelijk karakter had met verspreide bewoning, hoofdzakelijk langs de huidige Waregemseweg. De locaties waar de proefputten 5-11 liggen, zijn ingekleurd als akkergronden. In het dorpscentrum zien we de kerk al volgens de huidige oriëntatie. Ook op deze kaart is nog een afgeronde apsis te zien aan het koor. Het driebeukige koor zoals het vandaag gekend is, is niet zichtbaar

INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

op de plannen. Het kruisvormige transept dat zichtbaar is op de Ferrariskaart, is hier niet meer te zien. De invulling van het kerkhof wordt niet in detail weergegeven. Het kerkhof lijkt aan de zuidzijde afgeboord met een kerkhofmuur.

Het dorp van Petegem verschilt weinig van hetgeen op de Ferrariskaart is afgebeeld. De bewoning rond het dorp is vrij intens, en vooral geclusterd langs de hoofdstraten (huidige Lindestraat/Petegemplein/ Ommegangstraat/Krauwelstraat). Het gebied waar de proefputjes zijn gelegen is net als op de Ferrariskaart weergegeven als landbouwgrond met vrij smalle repelpercelen.

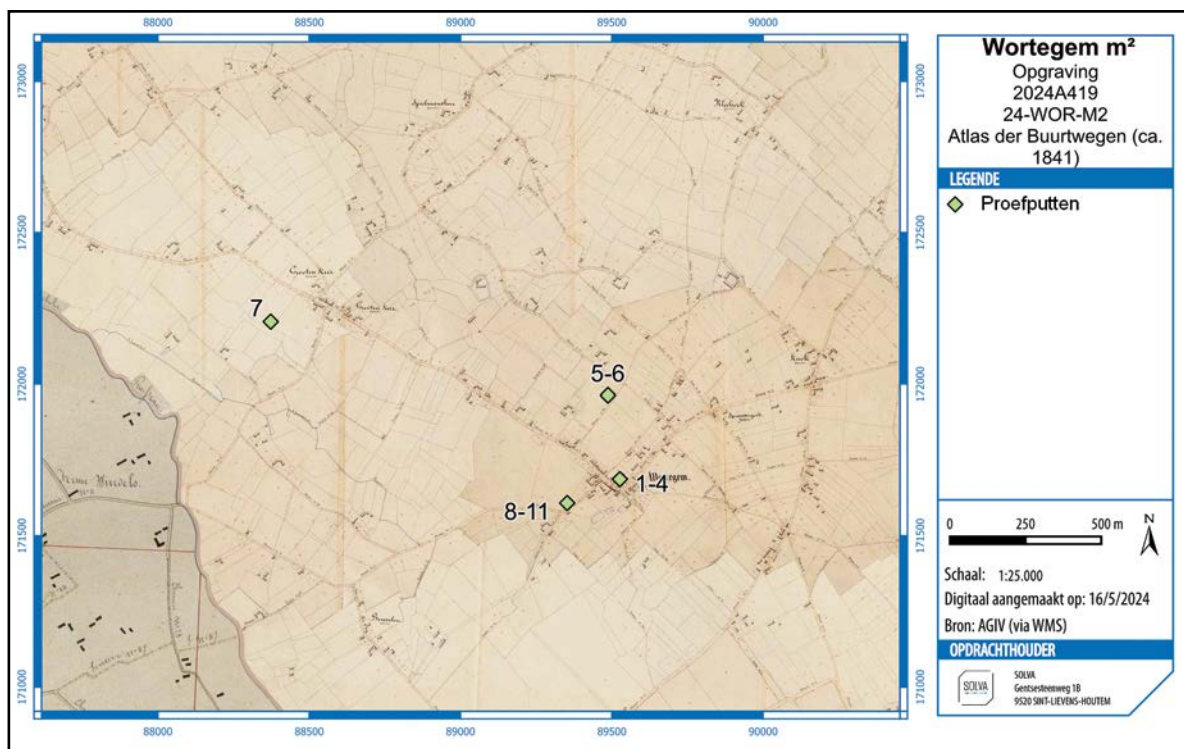

Fig. 24. De proefputten in Wortegem op de 'Atlas der Buurtwegen'.

Fig. 25. De proefputten in Petegem op de 'Atlas der Buurtwegen'.

4.1.5. Archeologisch kader

In het verleden werd er al heel wat archeologische kennis verzameld in Wortegem-Petegem. De archeologische kennis is echter niet evenredig verdeeld. De meeste opgravingen vonden plaats op het grondgebied van Petegem, daar waar er op het grondgebied van Wortegem slechts één opgraving is uitgevoerd. Naast verschillende opgravingen is de archeologische situatie vooral gekend uit (oudere) prospectievondsten en luchtfotografie. Deze nemen dan ook het merendeel van de waarnemingen in de CAI in.

In Wortegem zelf, op de site Wortegem-Diepestraat, groef SOLVA een meerperiodensite op (208074).²⁶ De oudste vondsten zijn vuurstenen artefacten en een houtskoolrijke kuil uit het midden-neolithicum en een paleobodem uit de late ijzertijd. De eerste grootschalige werken vinden plaats in de Romeinse periode met de aanleg van wegen en grachten. Eén waterkuil en wellicht één gebouwplattegrond zijn in de laat-Romeinse of vroegmiddeleeuwse periode, meer bepaald tussen het midden van de 4de en het midden van de 6de eeuw, te situeren. Voor de Merovingische periode zijn vooral de sporen die een aanzienlijke hoeveelheid aardewerk opleverden van belang. De opgegraven sporen en structuren uit de Karolingische periode zijn te interpreteren als de rand van een grotere nederzetting die als voorloper van het huidige Wortegem te beschouwen is. De nederzetting is ontstaan aan de rand van het voormalige Forestum Methela. Daarbij zijn twee holle wegen duidelijk bepalend voor de organisatie van de site. Zelfs tot op de dag van vandaag drukken ze nog hun stempel op het landschap. Wellicht reeds op het einde van de 9de eeuw en met zekerheid in de 10de eeuw verdwijnt de bewoning op de terreinen en worden ze wellicht enige tijd alleen gebruikt als akker- en/of weideland en dit tot in de 15de eeuw. De sporen uit de periode 1450 – 1550 bestaan vooral uit greppels en grachten die onder meer als perceelsafbakening fungeren. Ondanks de grote hoeveelheid aardewerk ontbreekt echter elk spoor van een woongebouw. Dit geldt ook voor de 17de en de 18de eeuw. Hierbij valt echter ook een systeem van grachten en kuilen op door zijn associatie met het blauwrotten van vlas. De gevechten op het einde van de Eerste Wereldoorlog en de Slag bij de Schelde hebben op het terrein langs de Diepestraat duidelijk hun sporen nagelaten. Er zijn drie restanten van Duitse oefenloopgraven en een resem bominslagen bewaard. Uit de Tweede Wereldoorlog is tot slot een loopgraaf met trap en een veldoven bewaard. Deze zouden aangelegd zijn door het Engelse leger bij de bevrijding van België.

Aan de Rijborgstraat (218299) leverde een proefsleuvenonderzoek beperkt resultaat op. Een ensemble grijs aardewerk wijst op menselijke aanwezigheid tijdens de middeleeuwen. Aan de Groenstraat (224313) trof men enkele kuilen aan zonder nadere datering.²⁷

Verscheidende records uit Wortegem zijn gekend door middel van het HAVIK project van de Ugent (e.g. ID's 989033²⁸, 206533²⁹, 206535³⁰, 206542³¹). Hoewel deze geen chronologische informatie geven, zijn de waarnemingen wel illustratief voor het archeologische potentieel van de omgeving van de dorpskern van Wortegem.

Ditzelfde geldt voor de meldingen van prospectievondsten. In de regio zijn een groot aantal prospectievondsten gekend, waarbij vooral silex-artefacten zijn ingezameld. Hoewel deze artefacten niet meer *in situ* zijn, wijzen ze onmiskenbaar op een brede prehistorische aanwezigheid (e.g. 500378³²)

²⁶De Maeyer *et al.* 2018a.

²⁷<https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/7403>

²⁸Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: Gotstraat [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/989033> (geraadpleegd op 29 mei 2024).

²⁹Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: (Bouvelostraat) [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/206533> (geraadpleegd op 29 mei 2024).

³⁰Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: (Processiestraat) [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/206535> (geraadpleegd op 29 mei 2024).

³¹Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: Knok-west [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/206542> (geraadpleegd op 29 mei 2024).

³²Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: Boereregem [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/500378> (geraadpleegd op 29 mei 2024).

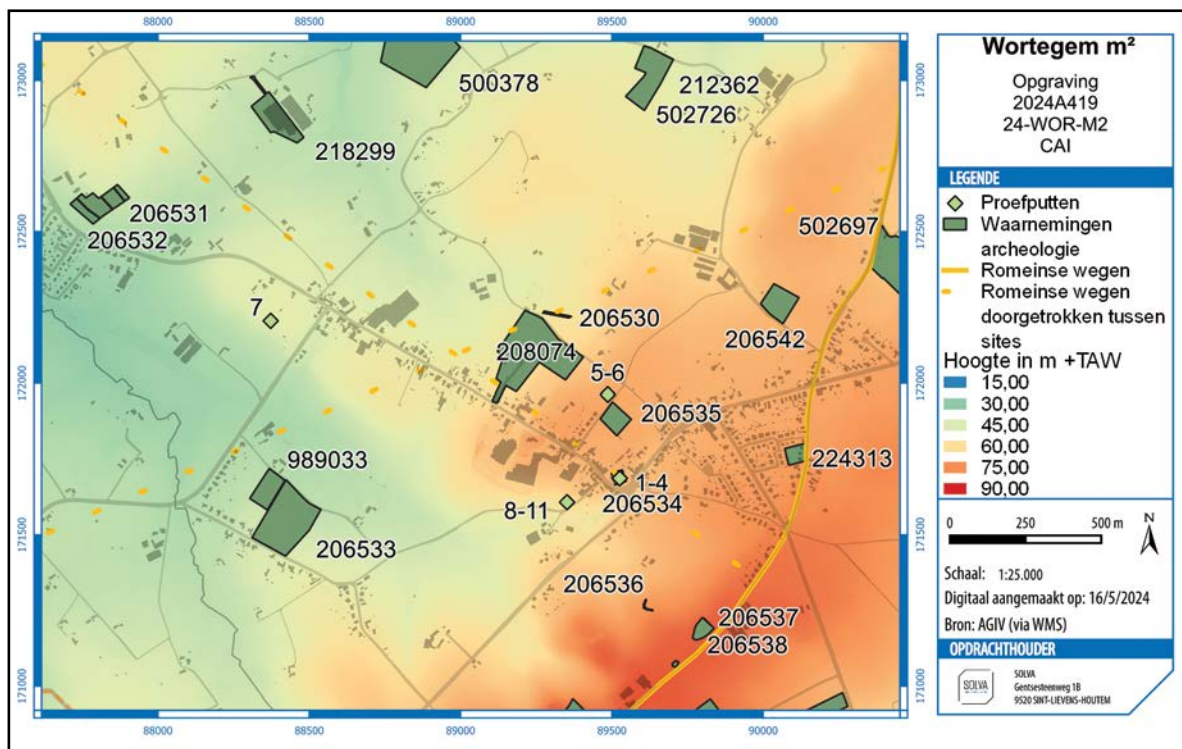

Fig. 26. Wortegem op de Centraal Archeologische Inventaris.

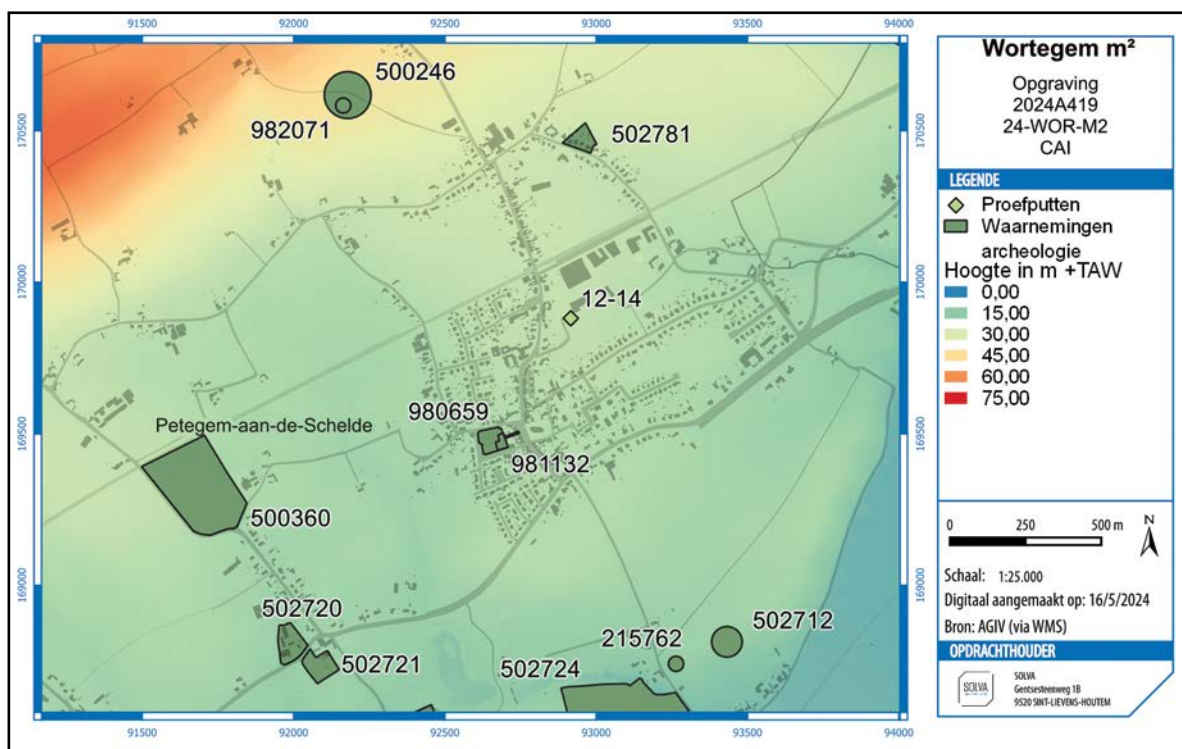

Fig. 27. Petegem op de Centraal Archeologische Inventaris.

Site het 'Oud-Kasteel' (501323) geldt als een klassieker in de Vlaamse archeologie (van de middeleeuwen). De site situeert zich op de linkeroever van een nu afgesneden Scheldemeander. Het is de historische uitvalsbasis van het roemrucht geslacht van Petegem. De site toont de evolutie van een 8ste-eeuwse Karolingische curtis naar een 13de-eeuwse burcht. Na eerdere kleinschalige onderzoeken³³, werden er tussen 1976 en 1979 vier opgravingscampagnes georganiseerd door de Nationale Dienst voor Opgravingen, onder

leiding van D. Callebaut.³⁴ De vroegste residentie bestond uit een houten huis dat later werd vervangen door een stenen zaal die later in de 9de eeuw nog werd uitgebreid met een kamer van Doornikse kalksteen en houten keuken. Ten oosten van de aula was er een grafveld met rondom een houten zaalkerk en later een stenen éénbeukige kerk. Het geheel was met een 8-vormige gracht omgeven. De Karolingische eigenkerk werd vanaf het vierde kwart van de 11de eeuw bediend door een kanunnikenkapittel. De heren van Petegem bouwden het domein in de loop van de 13de eeuw uit tot een versterkte burcht. Eind 13de eeuw wordt onder Gwijde van Dampierre - toen eigenaar van de heerlijkheid Petegem - de parochiekerk en de begraafplaats naar het huidige dorpscentrum verplaatst.

Een ander goed onderzochte site is de abdij van Beaulieu (502724). Eind 11de eeuw werd hier een eerste abdij gesticht door Benedictijnen. Eind 13de eeuw onder Gwijde van Dampierre vestigden zich hier een gemeenschap van Rijke klaren. Een opgraving bracht een aantal gebouwrusten van de abdij aan het licht en gaf ook inzicht in de materiële cultuur van de kloosterzusters tijdens de late middeleeuwen en vroegmoderne Tijd. Ook de kerk werd aangesneden.³⁵

Een opgraving aan het Kastanjeplein in Petegem (981132) leverde een meerperiodensite op, waarvan de oudste sporen dateren uit de late bronstijd-vroege ijzertijd (1100-500 v.C.) tot de eerste helft midden ijzertijd (500-375 v.C.). De oudste vondsten gaan nog verder terug tot in de steentijden. Daarnaast werden nog nederzettingssporen aangetroffen uit de late ijzertijd-vroeg-Romeinse periode (ca. 250 v.C.-70 n.C.). Er zijn geen sporen van middeleeuwse bewoning. Een aantal bomkraters wijzen op de impact van beide wereldoorlogen op het dorp langs de Schelde.³⁶

Ook in Petegem zijn er een reeks prospectievondsten die getuige zijn van bewoning gedurende de prehistorie en Romeinse periode e.g. (500360³⁷ en 500246³⁸).

Ten oosten van Petegem ligt de site Bouvelobos (niet op kaart) waar 100den silexartefacten werden aangetroffen. Deze hoger gelegen zone werd gedurende een lange periode bezocht door jager-verzamelaars omwille van de strategische ligging ten aanzien van de Scheldevallei.

4.2. BESCHRIJVING VAN DE BODEMS EN ANDERE COMPLEXEN VAN AARDKUNDIGE EENHEDEN

Zie § 4.3.2.

4.2.1. Genese van de bodems of andere complexen van aardkundige eenheden

Zie § 4.3.2.

4.2.2. Bewaring van de bodems of andere complexen van aardkundige eenheden

Zie § 4.3.2.

4.2.3. Effecten van de aanwezige bodems en sedimenten op de bewaring van de archeologische site en de archeologische artefacten daarbinnen

Zie § 4.3.2.

4.2.4. Referentie aan gelijkaardige bodems en andere complexen van aardkundige eenheden op gekende archeologische sites

Zie § 4.3.2.

³⁴CALLEBAUT 1981.

³⁵De Groote & Huysman 1991; De Groote & Moens 2002; De Groote 2008.

³⁶Acke *et al.* 2020

³⁷Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: Driesstraat I [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/500360> (geraadpleegd op 29 mei 2024).

³⁸Inventaris Onroerend Erfgoed 2024: Manskot [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/500246> (geraadpleegd op 29 mei 2024).

4.3. BESCHRIJVING VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE AAN DE HAND VAN HET SPORENBESTAND OF DE VONDSTENSPREIDING

4.3.1. Analyse van de opbouw van de archeologische site

4.3.1.1. Tekstuele beschrijving van de wijze waarop de archeologische site zich aan het huidige oppervlak manifesteert

Zie § 4.3.2.

4.3.1.2. Beschrijving van de stratigrafische opbouw van de archeologische site

Zie § 4.3.2.

4.3.1.3. Profielfoto's

Zie § 4.3.2.

4.3.2. Analyse van archeologische structuren, spoorcategorieën, spoorcombinaties en individuele sporen

4.3.2.1. Niet gefaseerde allesporenkaart

Zie Figuur 7 en Figuur 8.

4.3.2.2. Globale tekstuele beschrijving van het sporenbestand

4.3.2.2.1. Inleiding

Het archeologisch onderzoek kadert in het project 'vierkante meter: erfgoedparticipatie als motor voor het versterken van de sociale cohesie'. Het gaat om een activerend en participatief project met ruimere maatschappelijke doelstellingen. In het kader van dit project wordt archeologie en het ondergronds erfgoed van een aantal dorpen in de Vlaamse Ardennen gebruikt om sociale cohesie en draagvlak voor archeologie te creëren. Het onderzoek richtte zich op het dorp Wortegem, maar nam tijdens het onderzoek met de lagere scholen ook een zijspng naar Petegem, beide dorpen zijn gesitueerd op het grondgebied van Wortegem-Petegem. Op verschillende locaties in en rond de dorpskern van Wortegem werden onderzoeksputten aangelegd van één vierkante meter (1x1 meter). In Petegem werden de proefputjes gegraven aan sporthal De Ruffel, net ten noorden van de historische dorpskern van Petegem.

De deelnemers stonden zelf in voor het uitgraven van de putten en de basisregistratie ervan. Alle uitgegraven aarde werd door de deelnemers minutieus onderzocht op zoek naar artefacten. De spreiding van de proefputten is bepaald door de deelnemers. De putten werden aangelegd in grasperken en tuinen.

De gemeente Wortegem-Petegem stelde verschillende terreinen ter beschikking waar deelnemers konden graven. De lagere scholen van zowel Wortegem als Petegem konden hierdoor vlak bij de school speuren naar de geschiedenis van hun dorp. Deze vrije keuze had als gevolg dat de keuze voor de locatie niet inhoudelijk gestuurd kon worden. De enige uitzondering hierop waren de vier proefputjes die zijn aangelegd in de voormalige parochiekerk van Wortegem. De Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk is recent ontwijd en zal vanaf heden gebruikt worden als polyvalente ruimte onder de naam 'De Zonnebloem'. Ondanks dat de kerk wellicht een lange geschiedenis kent, is de historische informatie ervan beperkt. De proefputten geven de kans om vóór de herinrichting van het gebouw, samen met de inwoners van Wortegem op zoek te gaan naar het (middeleeuwse?) verleden van de kerk.

In totaal zijn er 14 proefputjes aangelegd tijdens het onderzoek. De proefputten één tot en met elf bevinden zich in Wortegem, de proefputten 12 tot 14 zijn door de lagere scholen aangelegd in Petegem.

De soms grote afstand tussen de proefputten maakt dat het lastig is om de putten inhoudelijk met elkaar te verbinden, waardoor de informatiewaarde zich vooral op de hoogte van de

individuele proefputten situeert. Onderstaand overzicht bespreekt de resultaten van het onderzoek per proefput. Hierbij wordt aandacht gegeven aan de bodemkundige aspecten, archeologische vondsten en verwachtingen.

4.3.2.2.2. Proefputten 1 - 4

De voormalige parochiekerk, de Onze-Lieve-Vrouwegeboorte en Sint-Rochuskerk, is recent onttrokken aan de erediensten. Het gebouw zal onder de naam 'De Zonnebloem' herbestemd worden als polyvalente zaal voor evenementen. Zo zal het gebouw nog steeds de verbindende rol opnemen zoals in de voorbije honderden jaren. Net met die verbindende rol in het achterhoofd stelde de gemeente Wortegem-Petegem voor om de inwoners te laten graven binnenin het kerkgebouw. Op die manier konden de inwoners zelf meebouwen aan de kennis van het kerkgebouw.

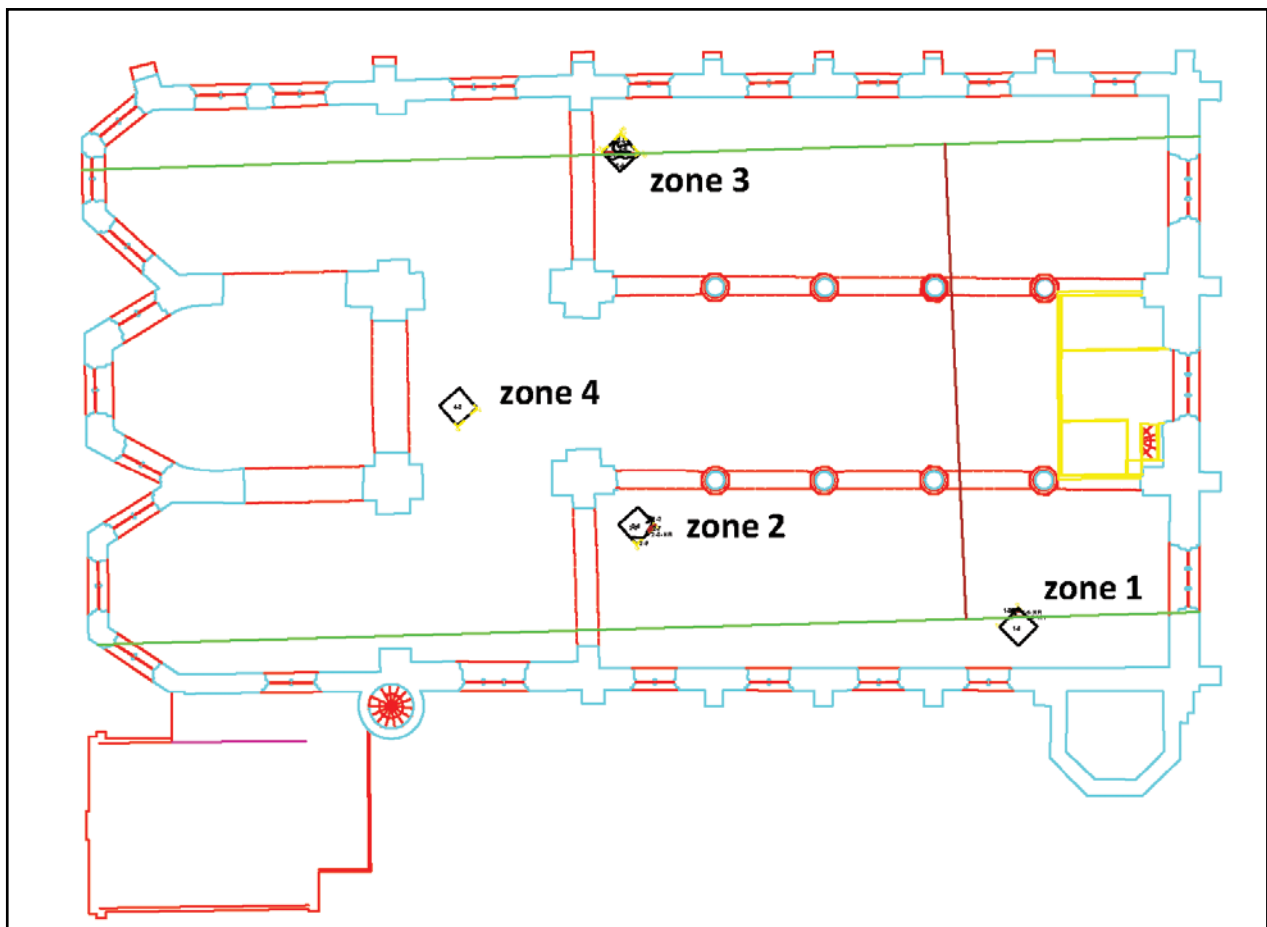

Fig. 28. Lokalisatie van de proefputjes in de kerk. De groene lijnen geven het mogelijk verloop van de muren weer. Figuur niet op schaal.

In proefput 1 werd tot een diepte van 45 cm gegraven. In totaal zijn 6 contexten onderscheiden. De meeste aandacht ging evenwel naar muur 1-3 (HFI C. I-4). Deze muur uit Doornikse kalksteen was afgebroken tot vlak onder het huidige vloerniveau (uitbraakspoor C. I-2). Door het uitbraakspoor is de relatie tussen muur C. I-3 en C. I-6 niet meer zichtbaar. Het is niet uit te maken of de muur deze laag doorsnijdt, dan wel dat de laag tegen de muur is gelegd. Laag C. I-6 lijkt qua samenstelling en textuur op kerkhofgrond. Er werden vier proefputjes van 1 m² uitgegraven, die ondanks hun beperkte oppervlakte, meteen veel inzicht gaven in de chronologie en lay-out van de kerk. In volgend hoofdstuk worden de resultaten van de opgraving in de kerk gebundeld.

Afb. 1. Vlakfoto van proefput 1.

Afb. 2. Profiel AB in proefput 1.

Het materiaal uit de proefput is vooral afkomstig uit laag C. I-6 (Tabel 1). Het gaat om een mengelmoe van materiaal zoals bouwmaterial, menselijk bot, metaal, natuursteen en aardewerk. De twee scherfjes faience zijn beschilderd met blauwe motieven en in de 18de eeuw te dateren (Foto 3).

Afb. 3. Faience uit C. I-6 (24-WOR-M2-36).

TABEL 1: VONDSTMATERIAAL UIT PROEFPUT 1	
C. 1-1	1
Metaal / Ferro / Constructie / Spijker/nagel	1
C. 1-2	1
Bouwmateriaal / Baksteen	7
C. 1-6	17
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience / bord	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience / niet gedetermineerd	1
Bot / Menselijk bot	5
Bouwmateriaal / Baksteen	1
Bouwmateriaal / Dakpan Romeins type tegula	1
Bouwmateriaal / Daktegel	4
Metaal / Ferro / Constructie / Spijker/nagel	2
Natuursteen / Constructie bewerkt	2
Eindtotaal	19

In proefput 2 zijn verschillende pakketten en vloerniveau's te zien die op te delen zijn in 8 verschillende contexten.

Net onder de huidige natuurstenen kerkvloer zijn restanten gevonden van één, mogelijk meerdere vloerniveau's (laag C. I-2 op Foto 4). Het gaat om restanten van de mortel waarin de vloer werd gelegd, de vloer zelf is weggebroken. Het is momenteel niet in te schatten bij welke fase van de kerk de vloer heeft behoord. In deze proefput is ook kerkhofgrond aangetroffen (C. 2-4, C. 2-6) die er op wijzen dat er in de kerk begraven is geweest. In de hoek van de proefput is een aflijning zichtbaar (C. I-9) die mogelijk de rand van een grafkuil is. Om geen onnodige verstoring van de context te veroorzaken is er niet verder verdiept in de zone. In de hoek van de proefput is een mogelijk restant van een muur te zien (C. I-7). Mogelijk gaat het om een stuk van een fundering opgebouwd uit Doornikse Kalksteen en tegula. Echter is het door de beperkte omvang van de proefput, niet duidelijk op te maken of het wel degelijk een muur, of eerder een gestort pakket betreft.

Afb. 4. Grondplan A in proefput 2 met restanten mortel van een oudere vloer.

Afb. 5. Grondplan A in proefput 2 met restanten mortel van een oudere vloer.

Uit proefput 2 zijn 62 vondsten ingezameld. Het gaat om menselijk bot, bouw materiaal, metaal en wat aardewerk. Het aardewerk is te dateren tussen de 17de en de 19de eeuw. Tussen het bouw materiaal is een fragment van een vloertegel aangetroffen. De vloertegel was voorzien van geel slib en had in het midden een ritlijn. Dit type tegels komt frequent voor in de 13de-

14de eeuw. In de kerkhofgrond zijn verschillende fragmenten menselijk bot teruggevonden. Deze wijzen op een intensief gebruik van de kerk als begraafplaats doorheen de eeuwen.

Bij de studie van het menselijk bot is het materiaal per laag uit elkaar gehouden. Het betreft allemaal verspit bot, dat echter toch interessante gegevens oplevert.

Het menselijk bot uit laag C. 2-4 (24-WOR-M2-8) bestaat uit 23 botfragmenten. Er kan een MNI (*Minimum Number of Individuals*) berekend worden van 2 individuen:

- Een volwassen individu waarbij geen verdere leeftijd- en/of geslachtsbepaling mogelijk was.
- Een baby van circa 6 maanden met sporen van een systemische onderliggende pathologie. Er kan met enige zekerheid van uit gegaan worden dat alle beenderen tot eenzelfde baby behoorde. Quasi alle beenderen hadden uitgesproken porositeit waarbij drie centra van porotic hyperostosis merkbaar waren op het os frontalis. Dit getuigt van een ziekte die lang genoeg heeft gewoekerd om tekenen te ontwikkelen hetgeen niet vaak voorkomt op deze leeftijd.

Inventaris

Dist R tibia (75-100%, volw)

Prox R tibia (25-50% volw)

Schacht tibia 2/3 (50-75%, volw): 3 stukken: zelfde bot?

R prox femur (25-50% volw)

L ulna diafyse 1/3 (75-100%, volw)

L navicular (100%, volw)

Drie rib diafyse fragment (0-25, volw)

Twee fragmenten schedeldak (0-25% volw)

Fragment schedeldak (0-25%, onzeker of het volw of subadult is)

L zygomatic (75-100%, volw)

Fragment R scapula, acromion (0-25%, volw)

Vijf kleine diafyse fragmenten van pijpbeenderen (vermoedelijk volw)

Baby

- R rib baby/kind (50-75%): zeer poreus, gehele dorsale zijde, ook aan viscerale zijde rond de costal groove.

- L tibia baby/kind (75-100%) 90 mm (quasi complete): circa 6 maanden oud

- thoracic vert arch (25-50%): poreus

- L os frontalis (75-100%) met drie duidelijke plekken van porotic hyperostosis

De studie van het menselijk bot uit laag C. 2-6 (24-WOR-M2-13) leverde een MNI van één volwassen individu op waarbij geen verdere leeftijd- en/of geslachtsbepaling mogelijk was. Geen ziektebeelden werden geattesteerd.

Inventaris

Linker MC5 (volw, 100%)

Os occipitaal (volw, 0-25%)

C2 (volw, 25-50%)

Twee fragmenten diafyse femur (volw, 0-25%)

Drie fragmenten diafyse tibia (volw, 0-25%)

Eén fragment diafyse femur/tibia (volw, 0-25%)

Afb. 6. Scherf rood lokaal gedraaid aardewerk uit C. 2-6 (24-WOR-M2-17).

Afb. 7. Vloertegel met ritslijn uit laag C. 2-4 (24-WOR-M2-9).

TABEL 2: VONDSTMATERIAAL UIT PROEFPUT 2

C. 2-3	1
Natuursteen / Constructie bewerkt	1
C. 2-4	32
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Majolica / bord	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Pijpaarde / Pijpjes	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / niet gedetermineerd	1
Bot / Menselijk bot	16
Bouwmateriaal / Daktegel	1
Bouwmateriaal / Vloertegel	6
Glas / Vensterglas	1
Metaal / Ferro / Constructie / Spijker/nagel	1
Natuursteen / Constructie onbewerkt	4
C. 2-5	1
Natuursteen / Constructie onbewerkt	1
C. 2.6	27
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Majolica / niet gedetermineerd	2
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Pijpaarde / Pijpjes	4
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / teil	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / niet gedetermineerd	1
Bot / Menselijk bot	9
Bouwmateriaal / Niet gedetermineerd	2
Bouwmateriaal / Vloertegel	3
Metaal / Ferro / Constructie / Spijker/nagel	1
Metaal / Metaalslak	1

Natuursteen / Constructie bewerkt	1
Natuursteen / Constructie onbewerkt	1
C. 2.7	1
Bouwmateriaal / Baksteen	1
Eindtotaal	62

In proefput 3 zijn er 8 individuele sporen onderscheiden, die ondergebracht werden in 7 contexten. Het bovenste pakket (opmaaklaag) kon net zoals in proefput 2, gelinkt worden aan C. 1-1. Tijdens het verdiepen is een compacte puinlaag vastgesteld over heel de proefput (Foto 8). Deze laag bestaat uit brokken baksteen en kalkmortel en kan een looppniveau of constructieniveau weerspiegelen. De laag ligt op de afgebroken muurrestanten van C. 3-7 en C. 3-8. Deze muurrestanten zijn allebei opgetrokken uit Doornikse kalksteen en zijn gemetst met een harde, lichtbruine kalkmortel.

Muur C. 3-7 heeft dezelfde oriëntatie dan muur C. 1-3. Wellicht zijn dit de buitenmuren van een ouder kerkgebouw. De functie van muur C. 3-8 is tot op heden onbekend. Het massief ligt aan de buitenzijde van de muur, wat er op kan wijzen dat het onderdeel kan zijn van een steunbeer, of de aanzet van een andere muur.

Afb. 8. Grondplan A met de compacte puinlaag C. 3-5.

Het materiaal uit deze proefput was beperkt, en kan niet dienen voor chronologische evaluatie van de lagen of muurrestanten. Er zijn enkel twee fragmenten van dakbedekking in leisteen aangetroffen. In de leistenen waren nog nagelgaten zichtbaar.

TABEL 3: VONDSTMATERIAAL UIT PROEFPUT 3	
C. 3-3	2
Natuursteen / Constructie bewerkt	2
Eindtotaal	2

Afb. 9. Grondplan B van proefput 3 met links puinpakket C. 3-5, met daaronder muur C. 3-7. Aan de rechterkant is muurmassief C. 3-8 te zien.

Proefput 4 is centraal in de kerk gelegen, voor het altaar. In deze proefput zijn er twee lagen onderscheiden. De bovenste laag is te koppelen aan C. 1-1 en is de opmaaklaag waarop de huidige kerkvloer ligt. De laag eronder was een vrij losse zandige puinlaag met baksteen, kalkmortel en fragmenten Doornikse kalksteen.

In de proefput zijn vooral fragmenten menselijk bot aangetroffen. Hoewel deze zich niet meer *in situ* bevinden, wijzen ze op een lange geschiedenis van begraving in de kerk. Op de diepte tot waarop de proefput is uitgegraven (45 cm) zijn er nog geen kistaflijningen of aflijningen van grafkuilen te zien. Het fragment majolica met florale beschildering dateert de laag tussen de 17de en 19de eeuw.

Afb. 10. Profiel AB in proefput 4.

De collectie menselijk bot bestond uit 11 botfragmenten. Er kan een MNI (Minimum Number of Individuals) berekend worden op 3 individuen:

- Een volwassen individu dat de hoofdmoot van de fragmenten behelst waarbij geen verdere leeftijd- en/of geslachtsbepaling mogelijk was.
- Een baby waarvan enkel de diafyse van de tibia (scheenbeen) bewaard is
- Een subadult, gerepresenteerd door een ribfragment

Op één van de ribben zijn op de viscerale zijde sporen aangetroffen van een actieve infectie. Dit kan wijzen op een langdurige longaandoening gezien de pathologie tijd heeft gehad om zich te ontwikkelen tot op het niveau van het bot.

In de aardehoop van proefput 4 is een fragment in Doornikse kalksteen aangetroffen. Het gaat om een geprofileerd stuk, voorzien van meerdere lobben, met een afwerking van kalkverf. Wellicht is dit stuk afkomstig van een zuil die hoort bij de romaanse fase van het kerkgebouw (infra).

Afb. 11. Scherfje majolica met blauwe florale motieven uit laag C. 4-2 (24-WOR-M2-19).

Afb. 12. Losse vondst uit de aardehoop van proefput 4 (24-WOR-M2-42).

TABEL 4: VONDSTMATERIAAL UIT PROEFPUT 4	
C. 4-2	17
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Majolica / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / grape	1
Bot / Menselijk bot	11
Metaal / Ferro / Constructie / Spijker/nagel	1
Metaal / Non-ferro / Niet gedetermineerd	2
Natuursteen / Constructie bewerkt	1
Eindtotaal	17

Inventaris

Linker scapula (volwassen, 25-50%)

C2 (volwassen, 100%)

Diafyse metatarsaal (volwassen individu, 75-100%)

Diafyse tibia? (baby, 75-100%)

Diafyse fibula (volwassen individu, 0-25%)

Diafyse fragment, mogelijk humerus (volwassen individu, 0-25%)

Zwevende rib subadult (100%, kind)

Rib subadult diafyse (25-50%, subadult (geen baby))

Rib diafyse (volwassen, 0-25%, sporen van infectie aan viscerale buikzijde)

Ondetermineerbaar fragment (volwassen individu)

Fragment eerste rib (volwassen individu, 0-25%)

Ondanks de beperkte oppervlakte van 4 x 1 m² geeft het onderzoek wel een goed beeld van wat er in de ondergrond nog bewaard is. De muren in Doornikse kalksteen die aangetroffen werden in proefput 1 en proefput 3 zijn wellicht te linken aan een ouder kerkgebouw. De muren werden afgebroken tot vlak onder het huidige vloerniveau en hebben een uitstekende bewaring. Hoewel een precieze datering op dit moment moeilijk is, kan het gebruik van Doornikse kalksteen wijzen op een romaanse datering.

Wellicht representeren de muren de buitenmuren van een oudere kerkfase. Op Figuur 28 zijn de muren hypothetisch doorgetrokken over de volledige lengte van de kerk (groene lijnen), maar het is mogelijk, en zelfs waarschijnlijk dat deze kerkfase een stuk korter was dan de huidige kerk. De oriëntatie van deze lijnen lijkt af te wijken van de huidige oriëntatie, maar dit kan te wijten zijn aan een afwijking bij de extrapolatie van de beperkt blootgelegde muurrestanten. De breedte van de funderingen van het afgebroken kerkgebouw hebben een buitenwerkse afmeting van ongeveer 16,10 m. Een projectie van de eenbeukige romaanse burchtkapel (12de-eeuws) van het Egmontkasteel te Zottegem geeft een interessante parallel qua relatieve dimensionering. Hoewel de kapel van het Egmontkasteel een stuk kleiner is dan de kerk in Wortegem, binnenwerkse afmeting van het schip bedraagt 6,75 x 13,08, van het koor 4,25 x 4,25 m, komt het koor goed overeen met deze projectie (Figuur 29).³⁹

Het is moeilijk om op basis van deze twee proefputjes een reconstructie te maken van het volledige grondplan van de kerk. Een interessante parallel voor het kerkgebouw van Wortegem is enkele jaren terug blootgelegd in Anzegem.⁴⁰ Een opgraving in de door brand vernielde kerk legde een volledige plattegrond van de 12de-eeuwse kerk bloot. Deze had een driebeukige plattegrond en lijkt ook qua dimensionering goed te corresponderen met de romaanse kerkfase van Wortegem. Een exacte overeenkomst tussen deze kerk en de kerk van Wortegem ligt buiten het potentieel van de gegraven proefputjes. Ondanks de gelijkenissen kan er nog een grote variatie in het grondplan zitten bij voorbeeld of er kruisbeuken waren, of er gewerkt is met absissen etc.

Aan de buitenzijde van het koor van de kerk in Wortegem, is in de centrale beuk natuursteen te zien in de achterzijde van de muur, daar waar voor de buitenste beuken gebruik gemaakt is van baksteen. Mogelijk is deze natuurstenen muur ook een relict van de oudere kerkfase (Foto 13).⁴¹

³⁹Van Eenhooge 2013.

⁴⁰Bradt 2019.

⁴¹De (neo-)gotische ramen en de hoeken zijn van een latere datum. Ook een groot deel van het nu nog zichtbare muurwerk is bij latere restauraties aangepast.

Afb. 13. In de achterzijde van het koor is in de middelste beuk een muur in natuursteen te zien. Is dit het enige bewaarde deel van een vorige kerkfase?

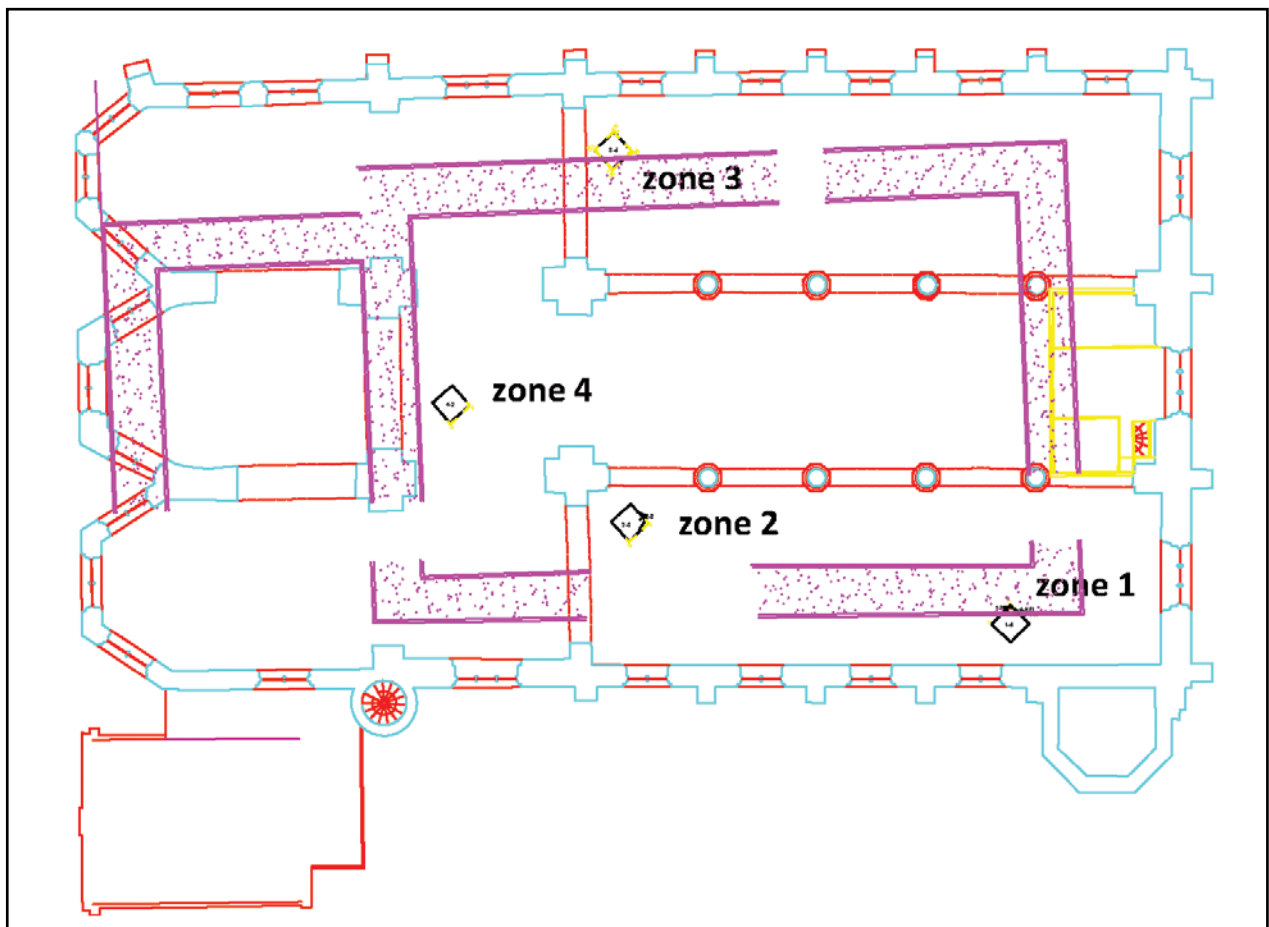

Fig. 29. Plattegrond van de kerk met de proefputjes en projectie van de romaanse kapel van het Egmontkasteel in Zottegem (paars). Kaart niet op schaal. Opmetingsplan Egmontkasteel ©Stad Zottegem, eigen bewerking.

4.3.2.2.3. Proefputten 5 - 6

Deze proefputten zijn gelegen langsheen de Processiestraat op een groot landbouwperceel op zo'n 260 m ten noorden van de kerk. Deze twee proefputten liggen in het verlengde van een vroegmiddeleeuwse holle weg die tijdens archeologisch onderzoek in 2013-2014 is opgegraven.⁴²

In proefput 5 is tot een diepte van 70 cm onder het maaiveld niveau gegraven (Foto 14). De lagen in deze proefput zijn onderverdeeld in 3 contexten: akkerlaag (C. 5-1, 0-30), B-horizont (C. 5-2, 30-55 cm) en C-horizont (C. 5-3, 55- 70 cm). Er zijn in deze proefput geen archeologische sporen aangesneden.

Een sterk gelijkaardig beeld was te zien in proefput 6. Ook hier werden er 3 afzonderlijke contexten onderscheiden: akkerlaag (C. 6-1, 0-30 cm), een B-horizont (C. 6-2, 30-52 cm) en een C-horizont (55- 100 cm). De onderste 20 cm van de moederbodem vertoonde sporen van reductie. Bovenin in de A en B-horizont waren vele rolkeien zichtbaar, die wijzen op erosie. Ook in deze proefput zijn geen archeologische sporen aangetroffen.

Het materiaal uit deze proefputten was zeer beperkt. In proefput 5 werden wat fragmenten niet verder te determineren aardewerk aangetroffen. In proefput 6 werden wat scherven en een pistoletkogel aangetroffen. Tussen de scherven stak een middeleeuws grijze scherf, die sterk lijkt op het Karolingische materiaal uit de opgraving Wortegem-Diepestraat.

Fig. 30. Positionering van de proefputten op recente orthofoto.

⁴²De Maeyer *et al.* 2018a: 115-121.

TABEL 5: VONDSMATERIAAL UIT PROEFPUTTEN 5 EN 6	
C. 5-1	3
Bouwmateriaal / Niet gedetermineerd	3
C. 6-1	6
Aardewerk / Middeleeuws / Grijs / Lokaal grijs / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / niet gedetermineerd	3
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / niet gedetermineerd	1
Metaal / Non-ferro / Militaria / Kogels / Pistoletkogel	1
C. 6-2	2
Natuursteen / Niet gedetermineerd	2
C. 6-3	3
Bouwmateriaal / Niet gedetermineerd	3
Eindtotaal	14

Afb. 14. Profiel AB in proefput 5.

Afb. 15. Profiel AB in proefput 6.

4.3.2.2.4. Proefput 7

Deze proefput is gelegen achteraan een tuin langsheen de Waregemseweg. Deze put is uitgegraven tot een diepte van 70 cm. Er zijn 3 contexten onderscheiden: een dunne akkerlaag (C. 7-1, 0-12 cm), een B-horizont (C. 7-2, 12-42 cm) en een colluviale laag (C. 7-3, 42- 70 cm). De C-horizont werd in deze proefput niet bereikt. De colluviale laag wijst op een dynamisch verloop van de gronden ten gevolge van de helling en erosie.

Het materiaal uit deze context is gemend en bevat zowel middeleeuws grijs aardewerk als postmiddeleeuws materiaal. Er zijn twee fragmenten silex gerecupereerd. Een fragmentje van een microkling is wellicht te dateren in het finaal-paleolithicum/ vroeg-mesolithicum, hoewel een jongere datering niet uit te sluiten is (Foto 17). Ook in het neolithicum worden er nog klingen vervaardigd. Op basis van een stuk is een sluitende datering zeer moeilijk. Daarnaast is ook een mogelijk fragment van een gepolijste bijl aangetroffen. Dit stuk zou echter ook nog natuurlijk van oorsprong kunnen zijn.

INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Hoewel de silexartefacten niet meer *in situ* liggen, en dus geen ruimtelijke informatie kunnen geven over een potentiële site, vormen ze wel een goede aanvulling op de bestaande kennis van de steentijd in deze regio. Wellicht zal het materiaal mee afgegeden zijn van hogerop, waardoor aannemelijk is dat een potentiële site zich wellicht hogerop de helling situeert.

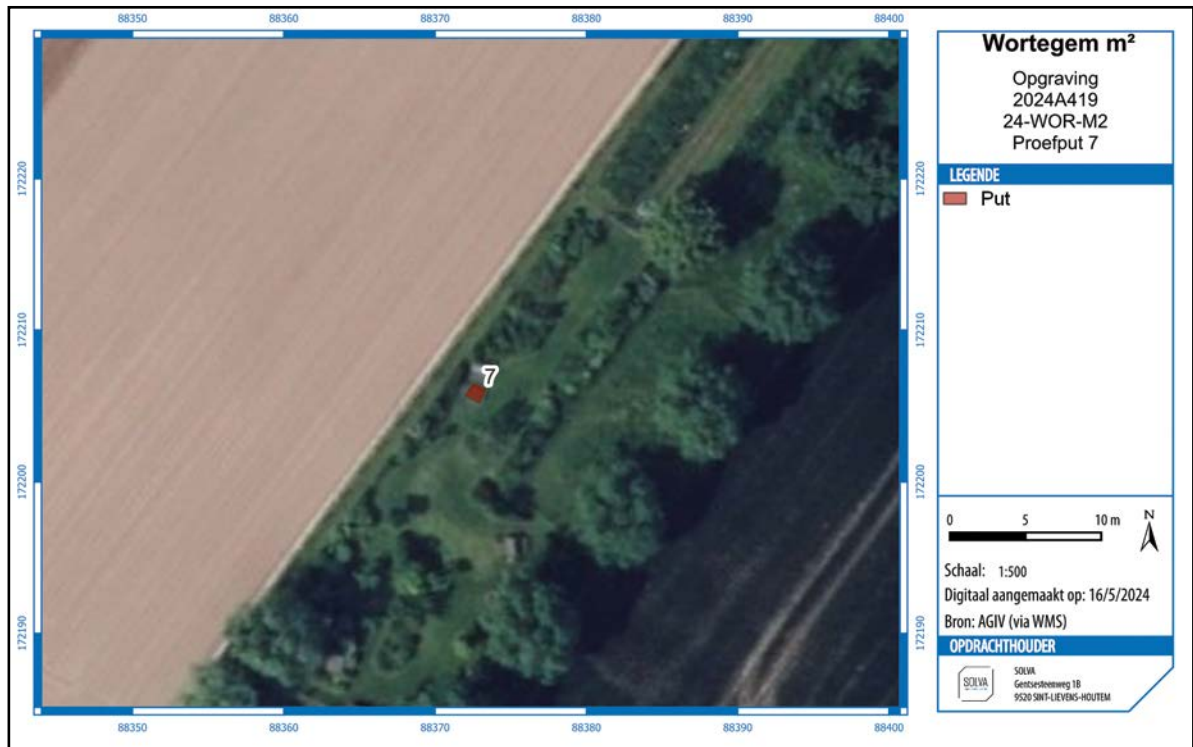

Fig. 31. Positie van proefput 7 op een recente orthofoto.

Afb. 16. Profiel AB in proefput 7.

Het materiaal uit deze context is gemend en bevat zowel middeleeuws grijs aardewerk als postmiddeleeuws materiaal. Er zijn twee fragmenten silex gerecupereerd. Een fragmentje van een microkling is wellicht te dateren in het finaal-paleolithicum/ vroeg-mesolithicum, hoewel een jongere datering niet uit te sluiten is (Foto 17). Ook in het neolithicum worden er nog klingen vervaardigd. Op basis van een stuk is een sluitende datering zeer moeilijk.⁴³ Daarnaast is ook een mogelijk fragment van een gepolijste bijl aangetroffen. Dit stuk zou echter ook nog natuurlijk van oorsprong kunnen zijn.

Hoewel de silexartefacten niet meer *in situ* liggen, en dus geen ruimtelijke informatie kunnen geven over een potentiële site, vormen ze wel een goede aanvulling op de bestaande kennis van de steentijd in deze regio. Wellicht zal het materiaal mee afgedegen zijn van hogerop, waardoor aannemelijk is dat een potentiële site zich wellicht hogerop de helling situeert.

Afb. 17. Profiel AB in proefput 7.

TABEL 6: VONDSTMATERIAAL UIT PROEFPUT 7	
C. 7-1	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / niet gedetermineerd	1
C. 7-2	5
Aardewerk / Middeleeuws / Grijs / Lokaal grijs / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / niet gedetermineerd	1
Natuursteen / Constructie onbewerkt	1
Silex / (Micro)kling / Fragment / Mediaal fragment van een (micro)kling	1
Silex / Polijst- en maalsteenfragmenten	1
Eindtotaal	6

4.3.2.2.5. Proefput 8-11

De proefputten 8 tot en met 11 zijn aangelegd op een veld langsheen de Gotstraat. Het veld bevindt zich net naast de gemeentelijke begraafplaats en de parking van de Vrije basisschool de Sterrenboom. De proefputten werden uitgegraven door de leerlingen van het 5de en 6de leerjaar van VBS De Sterrenboom. De proefputten toonden allemaal een gelijkaardig beeld (ter illustratie is het profiel van proefput 10 afgebeeld op Foto 18). De bovenste 30 centimeter omvat de ploeglaag, met onmiddellijk daaronder de C-horizont die bestaat uit een zeer harde licht groengrijze zandige klei met rolkeien en plaatselijk zandstenen. In de ploeglaag zaten rolkijken, fragmenten Doornikse kalksteen, baksteen en ijzerzandsteen. Opvallend was dat er in de ploeglaag reeds reductievlekken zichtbaar zijn, ten gevolge van de slechte doorlaatbaarheid van de bodem.

Het profiel van al deze proefputjes wees op een aanzienlijke mate van erosie, die potentieel archeologische sites kan hebben aangetast.

Ondanks de erosie van de gronden wisten de leerlingen toch nog een gevoelig aantal vondsten in te zamelen. In totaal werden er 67 vondsten geregistreerd. Het merendeel van de vondsten is postmiddeleeuws, en heeft wellicht te maken met de aanvoer van mest tijdens de nieuwe en nieuwste tijd om de landbouwgronden een hogere opbrengst te laten opleveren.

Fig. 32. Situering van de proefputten op een recente orthofoto.

Afb. 18. Profiel AB in proefput 10.

Afb. 19. Een scherf faience fine met een stempel van Boch, La Louvière uit laag C. 10-1 (24-WOR-M2-46).

Afb. 20. Fragment van een stenen griffel (24-WOR-M2-53).

Een opmerkelijke vondst uit proefput 8 was het fragment van een stenen griffel. Stenen griffels zijn tot het midden van de 20ste eeuw gebruikt in het onderwijs om te leren schrijven op een lei. Het stuk dateren is moeilijk, aangezien dit soort functionele voorwerpen maar weinig evolueert doorheen de tijd.

TABEL 7: VONDSTMATERIAAL UIT PROEFPUT 8, 9, 10 EN 11	
C. 8-1	19
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / niet gedetermineerd	9
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / niet gedetermineerd	4
Glas / Drinkglas	1
Natuursteen / Constructie bewerkt	4
Natuursteen / Griffel	1
C. 9-1	16
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / niet gedetermineerd	7
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / niet gedetermineerd	3
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / niet gedetermineerd	1
Glas / Niet gedetermineerd	4
Natuursteen / Constructie bewerkt	1
C.10-1	11
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / niet gedetermineerd	6
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Porselein / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / teil	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / kan/kruik	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed type Siegburg / niet gedetermineerd	1
C.11-1	21
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / bord	4
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / niet gedetermineerd	14
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / theekop	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Industrieel / Bord	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / niet gedetermineerd	1
Eindtotaal	67

4.3.2.2.9. Proefput 12 - 14

De proefputten 12, 13 en 14 zijn aangelegd in Petegem, vlakbij sporthal De Ruffel, door de leerlingen van het 4de, 5de en 6de leerjaar van VBS De kouter en basisschool 't Hinkelpad.

Ondanks het feit dat deze locatie op de kaart van Ferraris aangeduid staat als akkerland, bleek de zone toch ernstig verstoord, wellicht door de aanleg van de sporthal. De resultaten van het onderzoek zijn dus moeilijk in te passen in de huidige kennis van de dorpsvorming

INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

van Petegem. Het is immers niet geweten waarvan de aangetroffen grond afkomstig is.

De opbouw van de proefputten is zeer gelijkend. De opbouw van proefput 13 wordt als exemplarisch beschreven. Proefput 13 is uitgegraven tot een diepte van 84 cm. De bovenste 70 cm waren duidelijke ophogingspakketten. Helemaal onderaan is een laag aangesneden (C. 13-2) die als vroegere akkerlaag zou kunnen worden aanzien.

Het materiaal uit deze proefputten is hoofdzakelijk postmiddeleeuws. Het materiaal uit proefputten 12 en 13 is in de 20ste eeuw te dateren. Het materiaal uit proefput 14 is iets ouder met een datering tussen de 17de en 19de eeuw.

Fig. 33. Situering van de proefputten in Petegem op een recente orthofoto.

Afb. 21. Coupe AB in proefput 13.

Afb. 22. Vondst uit laag C. 12-1 (24-WOR-M2-52).

TABEL 8: VONDSTMATERIAAL UIT PROEFPUT 12, 13 EN 14	
C. 12-1	3
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Porselein / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Industrieel / Bord	1
C. 13-1	7
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / niet gedetermineerd	3
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Porselein / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Pijpaarde / Niet gedetermineerd	2
Silex / Afslag / Niet gedetermineerd	1
C. 14-1	6
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Ander aardewerk / Faience fine / niet gedetermineerd	3
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / grape	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Rood / Lokaal gedraaid / niet gedetermineerd	1
Aardewerk / Postmiddeleeuws / Steengoed / Steengoed met engobe/zoutglazuur algemeen / niet gedetermineerd	1
Eindtotaal	16

4.4. BESCHRIJVING VAN HET BESTAND AAN CULTURELE VONDSTEN EN NATUURWETENSCHAPPELIJKE VONDSTEN

4.4.1. Beschrijving van de analysemethoden en -technieken

De vondsten zijn tijdens het terreinwerk met een uniek volgnummer (inventarisnummer) gekoppeld aan een individueel laagnummer. Op die manier is er een dubbele controle waardoor het foutenpercentage tijdens het inzamelen van de vondsten bijna volledig kan gereduceerd worden. Bij de analyse worden de vondsten per laagnummer (spoorniveau) ingevoerd in de SOLVA-Archeologiedatabank. Deze databank voorziet een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie, datering en assessment. Hieraan zijn de verschillende vondst- en staalnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, spoorcombinatie- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar Excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden. Het aardewerk wordt in technische groep onderverdeeld en nadien per vorm geteld. Voor de datering van het aardewerk wordt steeds de volledige spoorcombinatie (= context) in ogenschouw genomen.

Van de relevante stukken zijn foto's en tekeningen gemaakt, die ter illustratie zijn bijgevoegd bij de spoorbeschrijving in hoofdstuk 4.3. Het metaal is gedroogd en ingepakt volgens de regels van de kunst.

4.4.2. Beschrijving van de uitwerkingsmethoden

Zie hoofdstuk 4.3.

4.4.3. Beschrijving van de vondsten

De relevante vondsten zijn besproken in hoofdstuk 4.3. bij de respectievelijke contexten (spoorcombinatie). Een detail van de determinatie van de vondsten is terug te vinden in de lijst in bijlage.

Doordat er in veel proefputten een ophoging of verrommeld bodemprofiel te zien was, is het moeilijk om verregaande analyses te doen op het ingezamelde materiaal. De analyse van het menselijk bot leverde interessante vaststellingen op: in de kerkhofgrond was ook botmateriaal van een baby aangetroffen, met een sterk ontwikkelde pathologie.

4.4.4. Beschrijving en analyse van de vondstcategorieën

In totaal zijn er tijdens het onderzoek 205 vondsten ingezameld. De deelnemers hadden nog een stuk meer vondsten ingezameld, echter zijn alle natuurlijke stenen (veldstenen, rolkeien etc.) na een wasbeurt geselecteerd. Ook van het bouwmetaal (bakstenen, recente dakpannen) of recent glas is slechts een selectie bijgehouden.

In totaal zijn er 96 stuks aardewerk ingezameld. Er zijn twee fragmentjes middeleeuws grijs aardewerk aangetroffen. De middeleeuwse scherven zijn onvoldoende om vergaande analyses op te maken. Het zou kunnen dat dit te linken is aan een nederzetting, maar de gegevens zijn onvoldoende om dit met zekerheid te zeggen.

De rest van het aardewerk had een postmiddeleeuwse datering. Het meeste materiaal van op de akkers is te dateren tussen de 17de-20ste eeuw. Hoewel concrete toewijzing zonder historische bronnen moeilijk is, is het wel aannemelijk dat dit te linken is aan bemesting. De mest kon zowel van nabij komen, van op de boerderij als van verder weg ingevoerd. Een zeer gangbare praktijk vanaf de late middeleeuwen tot in het begin van de 20ste eeuw.⁴⁴ De verhandeling van beer uit de steden was voor zowel de steden als de landbouwers van belang. De een wou er vanaf, de ander wou het maar al te graag aannemen. De handel gebeurde door een "beerboer" die betaalde om de mest te ledigen in steden. Het ledigen van de beerputten gebeurde 's nachts om de hinder zo beperkt mogelijk te houden. Een getuigenis van rond 1870 geeft echter aan dat dit toch nog behoorlijk rumoerig kon verlopen:

"De beerboeren lieten een spoor van vernieling achter en maakten een gedruis van "*d'helsche duivels: pakkende en pletsende peerdepoten, ruttelende karren en kletsende zweepen*".⁴⁵ De beerboer verkocht zijn mest vervolgens aan landbouwers die het op hun beurt uitspreidden over de akkers.

Het menselijk bot gaf ondanks het feit dat het verspit bot is, toch interessante resultaten. In proefput 2 werden tientallen fragmenten menselijk bot ingezameld uit lagen die als kerkhofgrond te interpreteren zijn. Door honderden jaren begraving in de kerk zijn oudere skeletten door elkaar gehaald. De analyse van het botmateriaal toonde aan dat er verschillende botresten afkomstig zijn van een baby (+/- 6 maand) met een systematisch onderliggende pathologie. Quasi alle beenderen hadden uitgesproken porositeit die er op wijst dat een ziekte lang genoeg heeft gewoekerd om tekenen te ontwikkelen hetgeen niet vaak voorkomt op deze leeftijd. Ook in het materiaal uit proefput 4 is botmateriaal van een baby teruggevonden.

⁴⁴Debaenst 1999

⁴⁵Citaat overgenomen uit van Oosten 2014: 114.

Tijdens het project is een kleine hoeveelheid keramisch bouw materiaal ingezameld. Het merendeel van het bouw materiaal werd ingezameld in de kerk. Het oudste fragment is een stuk tegula, dat niet meer *in situ* was, en wellicht is herbruikt. Een interessante vondst is de met geel slib versierde vloertegel met ritslijn die dateert in de 13-14de eeuw. Op basis van dit kleine onderzoek is echter nog niet in te schatten of er effectief zo'n vloer heeft gelegen, of dat het materiaal gebruikt is als ophoging binnenin de kerk. Tijdens de opgraving in de kerk van Anzegem is over een grote oppervlakte een vloer met dezelfde tegels geregistreerd.⁴⁶

Het tijdens het proefputtenonderzoek aangetroffen glas was voor het grootste deel recent. Het gaat vooral om wat fragmenten van een drinkglas, wat niet gedetermineerde stukken en een fragment vensterglas.

In de kerk is wat metaal ingezameld. Het merendeel waren kistnagels uit de kerkhofgrond. In proefput 6 is er een pistoletkogel aangetroffen. Ook hier ontbreekt de context om deze vondst diepgaander te interpreteren.

Tijdens het onderzoek is bijzonder veel natuursteen ingezameld door de deelnemers. Echter komt er ook van nature steen voor in het onderzoeksgebied, bijvoorbeeld zandsteen en veldsteen. Alle stenen zijn ingezameld en na wassen gecontroleerd op menselijke sporen. Alle natuurlijke rolkeien en veldstenen zijn gedeselecteerd en niet mee opgenomen in de telling.

In totaal zijn er tijdens het onderzoek 3 stuks silex ingezameld. Eén fragment is met zekerheid in de prehistorie te plaatsen. Het gaat om een mediaal fragment van een microkling. Op basis van dit ene stuk is een datering moeilijk, maar wellicht is het stuk in het finaal-paleolithicum of vroeg-mesolitecum te plaatsen.

TABEL 9: VONDSTMATERIAAL UIT HET PROEFPUTTENPROJECT	
Aardewerk	96 stuks
Bot	41 stuks
Bouw materiaal	26 stuks
Glas	6 stuks
Metaal	10 stuks
Natuursteen	23 stuks
Silex	13 stuks
Totaal	205 stuks

4.4.5. Analyse van de typologische, chronologische en ruimtelijke indeling van de vondsten

In hoofdstuk 4.3.2.2 zijn de verschillende relevante vondsten besproken in relatie tot de contexten (spoorcombinaties) waarin deze zijn gevonden. Een volledig overzicht van de vondsten is terug te vinden in de lijst in bijlage.

4.5. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

4.5.1. Relatieve datering op basis van het sporenbestand en vondstenbestand

Gezien de aard van het onderzoek (verspreide proefputten op grote tussenafstand van elkaar), is het niet mogelijk om verregaande hypothesen of uitspraken te formuleren rond de samenhang en de mogelijke patronen tussen de verschillende putten. De proefputten in de Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk vormen hierop een uitzondering. In de kerk zijn in twee proefputten, vlak onder de huidige vloer grondvesten gevonden van een ouder kerkgebouw. Doordat er zowel in proefput 1 als in proefput 3 muren zijn aangetroffen, kan

de buitenwerkse afmeting van de breedte van de kerk bepaald worden: 16,10 m. Momenteel ontbreken er echter harde chronologische bewijzen om het kerkgebouw te dateren.

In de proefput langs de Waregemseweg (proefput 7) bleek er een colluviaal pakket in de ondergrond te zitten. Het materiaal in deze lagen is bijgevolg niet meer *in situ*, maar afkomstig van hogerop de helling. De proefputten langs de Gotstraat (8-11) hadden duidelijk te lijden gehad onder erosie: onder de ploeglaag zat meteen de harde groen/gele klei van de moederbodem. De proefputjes in Petegem (12-14) bleken aangelegd in een zone waar de bodem in aanzienlijke mate was geroerd. De proefputjes wijzen er op dat er een serieuze ophoging van de gronden heeft plaatsgevonden.

4.5.2. Absolute datering op basis van vondsten

De beperkte omvang van de proefputten en ook de ruime spatiale spreiding ervan, maken dat het algemeen chronologisch kader uit het onderzoek onder voorbehoud dient te worden gelezen en gebruikt. Toch zijn er op basis van de vondsten enkele interessante vaststellingen te maken. Het is opvallend dat ondanks de kleine onderzoeksoppervlakte (14 m²) toch verschillende silex artefacten teruggevonden zijn, waarvan één fragment van een microkling uit het finaal-paleolithicum of vroeg-mesolithicum. Gezien de bijzonder kleine onderzochte oppervlakte is dit geen gering aantal. Ten dele is dit te verklaren door de gedetailleerde opgravingsmethode van de deelnemers, waarbij alle lagen minutieus werden uitgezocht op vondsten, een vaststelling die ook reeds bij gelijkaardig onderzoek is gedaan.⁴⁷

De vondsten uit de kerk hebben vanzelfsprekend de meeste samenhang. Met uitzondering van de 13de-14de-eeuwse vloertegel, zijn de vondsten te dateren in de 17de-19de eeuw. De vondsten komen uit pakketten kerkhofgrond die gedurende eeuwen zijn omgespit bij het ter aarde bestellen van overledenen. In proefput 1 en proefput 3 zijn er funderingen van een ouder kerkgebouw aangesneden. Hoewel er momenteel weinig chronologische aanknopingspunten zijn, vermoeden we dat deze fundamenteen samengaan met een romaans kerkgebouw. De in de proefputten zichtbare funderingenresten zijn gezet in Doornikse kalksteen, een bouw materiaal dat veelvuldig werd aangewend tijdens de late middeleeuwen. Het gebruik van deze steensoort kan evenwel niet als daterend element gelden, aangezien de steensoort ook in recentere bouwwerken is gebruikt.

In twee proefputten (proefput 6 en proefput 7) is een scherfje middeleeuws aardewerk ingezameld. Het materiaal uit proefput 7 zat in een colluviaal pakket, en is dus met zekerheid te linken aan bewoning die hogerop de helling heeft gezeten. Het scherfje uit proefput 6 lijkt qua fabric zeer sterk op het materiaal van de Karolingische site van Wortegem Diepestraat. Een directe link tussen deze scherf en de site is moeilijk, maar de scherf kan wel aantonen dat de bewoning in Wortegem gedurende de vroege en volle middeleeuwen ruimer gezien moet worden dan enkel de site aan de Diepestraat.⁴⁸

De meeste vondsten uit de proefputjes die op akkers gelegen waren dateren in de 18de – 20ste eeuw maar het aardewerk kan niet zomaar gelinkt worden aan bewoning. De historische kaarten tonen voor de meeste percelen immers een lage kans op bewoning in recentere periodes. Wellicht zijn deze vondsten te linken aan het gebruik van opgevoerde beer. De beer en mest kon van nabij komen (de eigen hoeve) of werd aangevoerd vanuit steden, waar beerputten regelmatig werden leeggehaald. Door de akkergronden intensief te bemesten kon men immers de productie gevoelig opdrijven.

4.5.3. Absolute datering op basis van natuurwetenschappelijke dateringstechnieken

Niet van toepassing.

⁴⁷De Graeve *et al.* 2023: 91

⁴⁸De Maeyer *et al.* 2018a.

4.5.4. Absolute datering op basis van historische bronnen

Zie §4.1

De historische bronnen over Wortegem zijn alles bij elkaar genomen beperkt voor wat betreft de oudste geschiedenis van het dorp. Van Petegem zijn meer historische gegevens bekend door het kasteel en het klooster. Van de kerk van Wortegem zijn documenten beschikbaar van de verbouwingen in neogotische stijl (Figuur 18). Ook de historische kaarten blijven op de vlakke over de ontwikkeling van de dorpen van Wortegem en Petegem. De 16de-eeuwse kaart van Horenbault geeft het kasteel en het klooster van Petegem wel weer, maar het dorp zelf is schematisch weergegeven. De historische kaarten tonen aan dat een groot deel van het stratenpatroon toen al zijn beslag had gekend. Om de precieze tijdsdiepte van het stratenpatroon te achterhalen is nog verder archeologisch onderzoek noodzakelijk.

Ondanks het feit dat zowel de kaarten als de bronnen weinig informatie geven, tonen de proefputjes aan dat er zeker al een lange tijd bewoning is geweest in het dorp. De aanwezigheid van grondvesten in Doornikse kalksteen van een oudere, wellicht romaanse kerk, tonen aan dat er met zekerheid een nederzetting van enige omvang moet zijn geweest.

4.5.5. Tafonomische opbouw en formatie van de archeologische site

Tijdens het onderzoek zijn er 11 proefputten gemaakt verspreid over het grondgebied van Wortegem en 3 proefputten ten noorden van het centrum van Petegem. De ruimtelijke spreiding van deze proefputten laat geen diepgaande analyse toe over de bodemgesteldheid van Wortegem en Petegem. De proefputten kunnen enkel iets zeggen over de bodemopbouw op de respectievelijke percelen waarop de proefputten zijn uitgegraven.⁴⁹

De proefputten 1-4 zijn aangelegd in de (voormalige) parochiekerk van Wortegem. Net onder de huidige vloer van de kerk zijn in twee proefputten muurrestanten teruggevonden. Wellicht gaat het om de grondvesten van een ouder, wellicht romaans, kerkgebouw. De bewaring van de funderingen lijkt zeer goed te zijn, wat doet vermoeden dat de funderingen van het oudere kerkgebouw nog over de gehele oppervlakte van de kerk bewaard zijn gebleven. Daarnaast zijn in verschillende proefputten restanten van kerkhofgrond aangetroffen waaruit tientallen fragmenten menselijk bot zijn gerecupereerd. Een studie van de botresten wees uit dat er verschillende botten van hetzelfde individu afkomstig zijn. Daarnaast toont het aanwezige bot aan dat de kerk wellicht gedurende honderden jaren gebruikt is om mensen te begraven. Tijdens het onderzoek zijn er geen *in situ*-begravingen of aflijningen van kisten gezien. Hoewel er in totaal slechts vier m² tot een diepte van 45 cm is opgegraven in de kerk, gaven deze wel een schat aan informatie.

De proefputten 5-6 zijn gelegen aan de Processieweg in Wortegem. Het bodemprofiel is een typisch bodemprofiel dat in de regio voorkomt. Onder de A horizont zit een vrij dikke horizont B waarin geen profielontwikkeling te zien is. Onder deze laag zat moederbodem (zandleem). De rolkeien in het volledige profiel doen wel vermoeden dat de tertiaire lagen slechts op geringe diepte aanwezig zijn. Er zijn in deze proefputten geen archeologische sporen vastgesteld.

Proefput 7 is gelegen langs de Waregemseweg. Deze proefput bevatte onder een dunne A-horizont een dikke colluviale laag. In de colluviale pakketten zijn verschillende oudere vondsten gedaan zoals een scherfje middeleeuws aardewerk en een mediaal fragment van een microkling uit het finaal-paleolithicum of vroeg-mesolithicum. Omdat dit materiaal verzet is, is niet op te maken vanwaar het initieel afkomstig is. Het materiaal kan over duizenden jaren een eind naar beneden gemigreerd zijn. Hoewel de microkling niet meer *in situ* is, vormt deze wel een goed bewijs voor prehistorische aanwezigheid in dit deel van Vlaanderen.

⁴⁹Voor een gedetailleerd overzicht van de opbouw per proefput verwijzen we naar hoofdstuk 4.3.2.2.

De proefputjes 8-11 zijn uitgegraven op een veld in de Gotstraat. Het veld bevindt zich net naast de gemeentelijke begraafplaats en de parking van de Vrije basisschool de Sterrenboom. De proefputten werden uitgegraven door de leerlingen van het 5de en 6de leerjaar van VBS De Sterrenboom. De proefputten toonden allemaal een gevoelige erosie van de bodem. Onder een 30cm dikke ploeglaag vonden we meteen een zeer harde licht groengrijze zandige kleilaag met rolkeien. In de ploeglaag vonden de leerlingen talrijke fragmenten aardewerk terug. Een analyse van het aardewerk wees uit dat dit wellicht in verband te brengen is met het opvoeren van (stads-)beer om daarmee de opbrengst van de gronden op te krikken.

De proefputten 12, 13 en 14 zijn aangelegd in Petegem, vlakbij sporthal De Ruffel, door de leerlingen van het 4de, 5de en 6de leerjaar van VBS De kouter en basisschool 't Hinkelpad. Ondanks het feit dat deze locatie op de kaart van Ferraris aangeduid staat als akkerland, bleek de zone toch ernstig verstoord, wellicht door de aanleg van de sporthal. De resultaten van het onderzoek zijn dus moeilijk in te passen in de huidige kennis van de dorpsvorming van Petegem. Het is immers niet geweten waarvan de aangetroffen grond afkomstig is.

4.6. SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE

4.6.1. Gemotiveerde interpretatie van de vondsten, vondstcategorïën, sporen, spoorcombinaties, spoorcategorïën, archeologische structuren, en activiteitenzones

Tijdens het onderzoek “vierkante meter: iedereen archeoloog!” werden er door de deelnemers 14 archeologische proefputten van één vierkante meter uitgegraven. Het objectief van het onderzoek was tweeledig. Enerzijds waren er de bredere maatschappelijke doelstellingen en de inzet van burgerparticipatie. Zo was het doel om via archeologie en het ondergronds erfgoed van een aantal dorpen in de Vlaamse Ardennen sociale cohesie en draagvlak voor archeologie te creëren.⁵⁰ In tweede instantie ambieerde het project om door middel van de kleine proefputten een bijdrage te leveren aan de kennis over de dorpsontwikkeling van Wortegem. Ook in Petegem werden er proefputjes aangelegd, maar door het beperkte aantal putjes was een historische terugkoppeling daar sowieso moeilijk.

Eerder archeologisch onderzoek had op korte afstand van het dorpscentrum een deel van een vroegmiddeleeuwse nederzetting aangesneden. Het burgeronderzoek wilde door middel van gerichte proefputjes zicht krijgen op deze middeleeuwse ontwikkeling. Is er een link tussen de site in de Diepestraat en het huidige dorpscentrum van Wortegem? Wanneer is men daar permanent blijven wonen? Ambitieuze vragen waar we met het beperkte burgeronderzoek helaas (nog) geen sluitend antwoord op kunnen geven.

De eerste 7 proefputten zijn uitgegraven tijdens het publieksevent van 27-28 april 2024. De proefputten 8 tem 14 werden op 2 en 6 mei 2024 uitgegraven door de basisscholen van Wortegem en Petegem. Het uitgraven van de proefputten werd van nabij opgevolgd door de archeologen van SOLVA. De 205 geborgen vondsten weerspiegelen meteen de relevantie van dit onderzoek. Er is een finaal-paleolithisch of vroeg-mesolithisch mediaal fragment van een microkling aangetroffen. Daarnaast zijn ook nog twee mogelijke artefacten in silex gerecupereerd. Gezien de bijzonder kleine onderzochte oppervlakte, is dit geen gering aantal. Het voorkomen van prehistorisch materiaal in deze streek is geen zeldzaamheid. Dat de streek reeds bij het ingaan van het holoceen⁵¹ intensief bezocht is door jager-verzamelaars, maar ook door sedentaire boeren is algemeen gekend. Echter kan dit hoge aantal vondsten vooral verklaard worden door de gedetailleerde opgravingsmethode van de deelnemers, waarbij alle lagen minutieus werden uitgezocht op vondsten. Dit bleek ook bij

⁵⁰In 2023 vond een editie plaats in Ruien (gemeente Kluisbergen) zie De Graeve *et al.* 2023.

⁵¹En ook daarvoor zoals de opgraving van een prehistorisch kamp in Ruien uit de jonge dryas aantoonde: Crombé *et al.* 2014. Voor info over neolithische vondsten zie De Maeyer *et al.* 2018b

de vorige editie van “m²: iedereen archeoloog!” in Ruien (Kluisbergen). Ook daar vonden de deelnemers hoge aantallen silexwerktuigen.

Hoewel er bij de opgravingen aan de Diepestraat in Wortegem wel Romeinse sporen zijn aangetroffen, is er geen Romeins materiaal aangetroffen in het proefputtenonderzoek. Ook het materiaal uit de vroege, volle en late middeleeuwen is zeer beperkt. Er zijn twee gereduceerd gebakken middeleeuwse wandscherven teruggevonden. Een van de scherven is aangetroffen in een colluviaal pakket, een andere scherf werd gevonden in proefput 6, die in het verlengde lag van de vroegmiddeleeuwse weg uit de opgraving. De vondsten zijn onvoldoende om gefundeerde uitspraken te doen over de middeleeuwse ontwikkeling van het dorp Wortegem.

De proefputten 1-4 zijn aangelegd in de (voormalige) parochiekerk van Wortegem. De kerk is uit de eredienst ontheven, en zal in de toekomst als polyvalente zaal onder de naam “De Zonnebloem” verder een verbindende functie opnemen. Net onder de huidige vloer van de kerk zijn in twee proefputten muurrestanten teruggevonden. Wellicht gaat het om de grondvesten van een ouder, wellicht romaans, kerkgebouw. De bewaring van de funderingen lijkt zeer goed te zijn, wat doet vermoeden dat de funderingen van het oudere kerkgebouw nog over de gehele oppervlakte van de kerk bewaard zijn gebleven. Daarnaast zijn in verschillende proefputten restanten van kerkhofgrond aangetroffen waaruit tientallen fragmenten menselijk bot zijn gerecupereerd. Een studie van de botresten wees uit dat er verschillende botten van hetzelfde individu afkomstig zijn: een baby van ongeveer 6 maanden met een sterk uitgesproken onderliggende pathologie. Het aanwezige bot toont aan dat de kerk wellicht gedurende honderden jaren gebruikt is om mensen te begraven. Tijdens het onderzoek zijn er geen *in situ*-begravingen of aflijningen van kisten gezien. Hoewel er in totaal slechts vier m² tot een diepte van 45 cm is opgegraven in de kerk, gaven deze wel een schat aan informatie.

De meeste vondsten uit de proefputjes die op akkers gelegen waren dateren in de 18de – 20ste eeuw maar het aardewerk kan niet zomaar gelinkt worden aan bewoning. De historische kaarten tonen voor de meeste percelen immers een lage kans op bewoning in recentere periodes. Wellicht zijn deze vondsten te linken aan het gebruik van opgevoerde beer. De beer en mest kon van nabij komen (de eigen hoeve) of werd aangevoerd vanuit steden, waar beerputten regelmatig werden leeggehaald. Door de akkergronden intensief te bemesten kon men immers de productie gevoelig opdrijven.

4.6.2. Bevindingen ten opzichte van de resultaten van eerder uitgevoerd archeologisch onderzoek

In Wortegem is aan de Diepestraat een grote opgraving uitgevoerd waarin sporen uit het neolithicum, Romeinse periode, Merovingische periode, Karolingische periode en volle middeleeuwen zijn aangetroffen. De sporen uit de Karolingische periode vormen de rand van een grotere nederzetting, die als voorloper van het huidige Wortegem te beschouwen is. De nederzetting is ontstaan aan de rand van het voormalige Forestum Methela. Wellicht reeds op het einde van de 9de eeuw en met zekerheid in de 10de eeuw verdwijnt de bewoning op de terreinen en worden ze wellicht enige tijd alleen gebruikt als akker- en/of weideland en dit tot in de 15de eeuw. Aan de Rijborgstraat leverde een proefsleuvenonderzoek beperkt resultaat op. Een ensemble grijs aardewerk wijst op menselijke aanwezigheid tijdens de middeleeuwen.⁵² Deze onderzoeken wijzen dus ontegensprekelijk op menselijke aanwezigheid tijdens de (vroeg)middeleeuwen, maar wisten de continuïteit tot vandaag niet te bevestigen of ontcrachten. Ook het huidige onderzoek vond onvoldoende aanwijzing hiervoor.

In de Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk zijn vier proefputjes gemaakt, waarvan

er in twee grondvesten in Doornikse kalksteen zijn aangetroffen. Deze zijn wellicht in verband te brengen met een oudere, wellicht romaanse kerk, die nog in volledige extensie onder de huidige kerkvloer is bewaard. Hoewel een exacte datering van de funderingen momenteel onmogelijk is, wijst hun voorkomen op een datering in de late middeleeuwen (romaans). Indien deze restanten laatmiddeleeuws zijn, is dit een indirecte aanwijzing dat de nederzetting toen toch al een redelijke omvang moet hebben gehad.

4.6.3. Gemotiveerde verwachting ten aanzien van de aanwezigheid en aard van archeologisch erfgoed

Tijdens het proefputtenonderzoek zijn er 14 proefputten van één vierkante meter uitgegraven. De doelstelling van het archeologische luik van het onderzoek⁵³ bestond er in om inzicht te krijgen in de lokale bodemopbouw en om aan de hand van de ingezamelde artefacten een bijdrage te leveren aan de geschiedenis van de dorpsontwikkeling.

De brede ruimtelijke spreiding van de proefputten laat niet toe om de archeologische realiteit van het dorp in detail te waarderen en te evalueren. De afstand tussen de putten is immers te groot om linken te leggen tussen verschillende onderzochte bodemprofielen.

De beste resultaten zijn behaald in de Onze-Lieve-Vrouw Geboorte en Sint-Rochuskerk. In twee van de vier proefputten zijn muurrestanten van een ouder, wellicht romaans, kerkgebouw aangetroffen. De goede bewaring van de muurresten suggereert dat de oudere kerk nog in volle extensie onder de huidige kerkvloer is bewaard. Daarnaast zijn uit de proefputten tientallen fragmenten menselijk bot teruggevonden. Hoewel al het bot verspit is, kan het toch nog relevante informatie opleveren. Tijdens het proefputtenonderzoek is er tot een diepte van 45 cm gegraven. Er zijn geen *in situ* graven of kistaflijningen herkend, deze zullen wellicht dieper wel nog bewaard zijn.

De individuele proefputten hebben wel mooie resultaten opgeleverd wat betreft het vondstenmateriaal, maar de resultaten van het beperkte onderzoek kunnen niet aangewend worden voor een vergaande archeologische inschatting ten aanzien van de aan- of afwezigheid van archeologische sporen op bepaalde percelen of landschappelijke zones. In de proefputten 5 en 6 is een klassieke A (E)-B-C bodemopbouw te zien. Op percelen met deze bodemopbouw kan niet uitgesloten worden dat er een archeologische vindplaats aanwezig is. Ook in combinatie met vondstenmateriaal kan zo'n bodemopbouw de aanwezigheid van een archeologische site niet beargumenteren. Het ontbreken van archeologische sporen kan bovendien ook niet als bewijs gelden voor de afwezigheid van een site. Ook op een site met veel archeologische sporen zijn er zones met minder of geen sporen. Zoals hogerop beschreven zit de waarde van het onderzoek vooral in de analyse van het vondstenmateriaal uit de A- en B-horizont en op maatschappelijk vlak. In de proefputten aan de Gotstraat is dan weer sprake van ernstige erosie van de ondergrond. De profielen hadden een A-C profiel, wat op een gevoelige erosie duidt. In proefput 7 was een colluviaal pakket zichtbaar. Het is goed mogelijk dat er zich dieper in de ondergrond nog een intact bewaard loopniveau bevindt. Ook voor de onderzoekszone in Petegem kan dit niet uitgesloten worden. De tijdens de proefputten onderzochte lagen bleken allemaal recente ophogingspakketten te zijn. Onderaan was een laag zichtbaar die wellicht een oude A-horizont is. Ook hier is dus de aan- of afwezigheid van eventueel archeologische relictten niet te bewijzen of uit te sluiten.

4.6.4. Besluit

Tijdens het onderzoek “vierkante meter: iedereen archeoloog!” werden er door de deelnemers 14 archeologische proefputten van één vierkante meter uitgegraven. Het objectief van het onderzoek was tweeledig. Enerzijds ging het om een activerend en participatief project met uitgesproken maatschappelijke doelstellingen. Archeologie en ondergronds erfgoed

⁵³ Naast het archeologische luik had het project ook maatschappelijke en sociale objectieven (supra).

werd ingezet om sociale cohesie en draagvlak voor archeologie te creëren.⁵⁴ Anderzijds ambieerde het project om door middel van de kleine proefputten een bijdrage te kunnen leveren aan de kennis van de dorpsontwikkeling en bewoningsgeschiedenis van Wortegem, en bij uitbreiding Petegem. Eerder archeologisch onderzoek aan de Diepestraat had een deel van een Karolingische nederzetting aangesneden. Echter blijft in het huidige onderzoek de link tussen de vroegmiddeleeuwse nederzetting en het hedendaagse dorp moeilijk te bewijzen. Door kleine proefputten aan te liggen nabij de dorpskern van Wortegem en het vondstenmateriaal gedetailleerd te registreren en onderzoeken wil het onderzoek de brug slaan tussen het huidige dorp en oudere bewoningsvormen.

Het uitgraven van de proefputten door inwoners van Wortegem was het basisprincipe waarop het praktische organisatie van het onderzoek was gestoeld.⁵⁵ De eerste 7 proefputten zijn uitgegraven tijdens het publieksevenement van 27-28 april 2024. De proefputten 8 tot 14 werden op 2 en 6 mei 2024 uitgegraven door de basisscholen van Wortegem en Petegem. Het uitgraven van de proefputten werd van nabij opgevolgd door de archeologen van SOLVA. De deelnemers gingen tijdens het onderzoek steeds gedetailleerd te werk: elke 10 cm werd een laagnummer toegekend waaraan de minutieus uitgezochte vondsten werden opgehangen. In totaal werden er 205 vondsten geborgen gaande van prehistorische artefacten tot voorwerpen uit de 20ste eeuw. Het uitgraven van de proefputten werd van nabij opgevolgd door de archeologen van SOLVA. Op het einde werden de putten samen met de archeologen geregistreerd en beschreven.

De 205 geborgen vondsten weerspiegelen meteen de relevantie van dit onderzoek. Er is een finaal-paleolithisch of vroeg-mesolithisch mediaal fragment van een microkling aangetroffen. Daarnaast zijn ook nog twee mogelijke artefacten in silex gerecupereerd. Gezien de bijzonder kleine onderzochte oppervlakte, is dit geen gering aantal. Het voorkomen van prehistorisch materiaal in deze streek is geen zeldzaamheid. Dat de streek reeds bij het ingaan van het holoceen⁵⁶ intensief bezocht is door jager-verzamelaars, maar ook door sedentaire boeren is algemeen gekend. Echter kan dit hoge aantal vondsten vooral verklaard worden door de gedetailleerde opgravingsmethode van de deelnemers, waarbij alle lagen minutieus werden uitgezocht op vondsten. Dit bleek ook bij de vorige editie van “m²: iedereen archeoloog!” in Ruien (Kluisbergen). Ook daar vonden de deelnemers hoge aantallen silexwerktuigen.

Hoewel er bij de opgravingen aan de Diepestraat in Wortegem wel Romeinse sporen zijn aangetroffen, is er geen Romeins materiaal aangetroffen in het proefputtenonderzoek. Ook het materiaal uit de vroege, volle en late middeleeuwen is zeer beperkt. Er zijn twee gereduceerd gebakken middeleeuwse wandscherven teruggevonden. Een van de scherven is aangetroffen in een colluviaal pakket, een andere scherf werd gevonden in proefput 6, die in het verlengde lag van de vroegmiddeleeuwse weg uit de opgraving. De vondsten zijn onvoldoende om gefundeerde uitspraken te doen over de middeleeuwse ontwikkeling van het dorp Wortegem.

De proefputten 1-4 zijn aangelegd in de (voormalige) parochiekerk van Wortegem. De kerk is uit de eredienst ontheven, en zal in de toekomst als polyvalente zaal onder de naam “De Zonnebloem” verder een verbindende functie opnemen. Net onder de huidige vloer van de kerk zijn in twee proefputten muurrestanten teruggevonden. Wellicht gaat het om de grondvesten van een ouder, wellicht romaans, kerkgebouw. De bewaring van de funderingen lijkt zeer goed te zijn, wat doet vermoeden dat de funderingen van het oudere

⁵⁴Het gebruik van archeologie als middel tot het versterken van sociale cohesie en als middel om gemeenschappen te binden aan elkaar én aan hun woonplaats is een van de pijlers van het internationale CARE-project. Cf. Lewis *et al.* 2020

⁵⁵De noodzaak aan actieve publieksparticipatie is een belangrijk aandachtspunt binnen de Vlaamse publieksarcheologie. Zie Dannieau *et al.* 2020.

⁵⁶En ook daarvoor zoals de opgraving van een prehistorisch kamp in Ruien uit de jonge dryas aantoonde: Crombé *et al.* 2014. Voor info over neolithische vondsten zie De Maeyer *et al.* 2018b

kerkgebouw nog over de gehele oppervlakte van de kerk bewaard zijn gebleven. Daarnaast zijn in verschillende proefputten restanten van kerkhofgrond aangetroffen waaruit tientallen fragmenten menselijk bot zijn gerecupereerd. Een studie van de botresten wees uit dat er verschillende botten van hetzelfde individu afkomstig zijn: een baby van ongeveer 6 maanden met een sterk uitgesproken onderliggende pathologie. Het aanwezige bot toont aan dat de kerk wellicht gedurende honderden jaren gebruikt is om mensen te begraven. Tijdens het onderzoek zijn er geen *in situ*-begravingen of aflijningen van kisten gezien. Hoewel er in totaal slechts vier m² tot een diepte van 45 cm is opgegraven in de kerk, gaven deze wel een schat aan informatie.

De meeste vondsten uit de proefputjes die op akkers gelegen waren dateren in de 18de – 20ste eeuw maar het aardewerk kan niet zomaar gelinkt worden aan bewoning. De historische kaarten tonen voor de meeste percelen immers een lage kans op bewoning in recentere periodes. Wellicht zijn deze vondsten te linken aan het gebruik van opgevoerde beer. De beer en mest kon van nabij komen (de eigen hoeve) of werd aangevoerd vanuit steden, waar beerputten regelmatig werden leeggehaald. Door de akkergronden intensief te bemesten kon men immers de productie gevoelig opdrijven.

De doelstelling van het archeologische luik van het onderzoek bestond er in om inzicht te krijgen in de lokale bodemopbouw en om aan de hand van de ingezamelde artefacten een bijdrage te leveren aan de geschiedenis van de dorpsontwikkeling. De brede ruimtelijke spreiding van de proefputten laat niet toe om de ontwikkeling en evolutie van Wortegem archeologisch te kunnen volgen. De afstand tussen de putten is immers te groot om duidelijke linken te leggen tussen verschillende onderzochte bodemprofielen.⁵⁷ De verzamelde vondsten zijn echter wel allemaal kleine puzzelstukjes die bij volgend onderzoek kunnen helpen om de dorpsevolutie te begrijpen.

4.6.5. Belang en de betekenis van de archeologische site binnen de bestaande kennis

Het onderzoek ambieerde niet om door middel van kleine proefputten de hele dorpsgeschiedenis te herschrijven. De ambitie was om bepaalde evoluties beter te begrijpen en gekende nederzettingen verder af te lijnen. Het onderzoek gaf een unieke mogelijkheid om proefputten te openen in de voormalige parochiekerk. Dat dit onderzoek mensen kon samenbrengen rond geschiedenis en ergoed in deze unieke locatie sprak tot de verbeelding. De kleine oppervlaktes (1 m²) waarin werd gewerkt waren tezamen met de locaties, ingegeven door de deelnemers, een belangrijke beperkende factor. Echter lag de sterkte van dit onderzoek in de hoge graad van detail van het onderzoek door de deelnemers. Net zoals bij het eerder uitgevoerde participatief onderzoek in Ruiien (Kluisbergen) onderlijnt dit het potentieel van de in archeologisch onderzoek niet opgenomen A en de B-horizont.⁵⁸ Dit zijn de lagen die tijdens huidig commercieel onderzoek met een graafmachine verwijderd worden, alvorens het archeologisch onderzoek van start gaat. Het potentieel van onderzoek naar deze informatiedragende lagen is gekend⁵⁹, maar de aandacht hiernaar is na de ‘prospectiethesissen’ van de jaren 1980 wat naar de achtergrond verschoven.⁶⁰ Het project “vierkante meter: iedereen archeoloog”, hoopt met dit onderzoek het onderzoekspotentieel van deze lagen terug onder de aandacht te brengen. De proefputten in de kerk toonden ondanks hun beperkte omvang aan dat er onder de huidige vloer, nog een gigantisch archeologisch potentieel aanwezig is.

⁵⁷ De proefputten in de kerk vormden door hun specifieke locatie een uitzondering hierop.

⁵⁸ De Graeve *et al.* 2023.

⁵⁹ E.g. Trachet 2016.

⁶⁰ Voor een overzicht van de uitgevoerde prospectiethesissen zie Meylemans *et al.*; 2021, p. 27-28. Voor een voorbeeld uit de regio zie: Debyttère 1993.

4.6.6. Afbakening van zones waar geen archeologisch erfgoed aanwezig is

Nvt voor wat betreft de buitengebieden. De uitgegraven proefputten zijn geen representatief staal van de ondergrond, waardoor ze niet kunnen gelden als een argumentatie om de aanwezigheid of afwezigheid van sites te bewijzen. Op alle locaties waar proefputten zijn aangelegd kan er theoretisch gezien nog archeologisch erfgoed in de bodem aanwezig zijn.

In de kerk zelf kan op basis van de proefputten verondersteld worden dat er nog erfgoed aanwezig is. De proefputjes hebben aangetoond dat er op geringe diepte goed bewaarde grondvesten van een ouder, wellicht romaans, kerkgebouw te verwachten zijn.

4.6.7. De onderzoeksvragen en onderzoeksdoelen beantwoord

Dit archeologisch onderzoek kaderde in het project 'Vierkante meter: erfgoedparticipatie als motor voor het versterken van de sociale cohesie'. Tijdens het weekend was het project ook gekend als "Vierkante meter: iedereen archeoloog!". Het gaat om een activerend en participatief project met ruimere maatschappelijke doelstellingen. In het kader van dit project werd archeologie en het ondergronds erfgoed van Wortegem gebruikt om sociale cohesie en draagvlak voor archeologie te creëren. Op verschillende locaties in en rond de dorpskern van Wortegem, en later ook in Petegem werden onderzoekspullen aangelegd van één vierkante meter (1x1 meter).

Op vlak van archeologie worden volgende (niet-limitatieve) meer algemene onderzoeksvragen behandeld:

- *Zijn er antropogene sporen aanwezig?*

Tijdens het proefputtenonderzoek zijn er in de vier proefputten in de kerk antropogene sporen aangetroffen. Het gaat om verschillende lagen kerkhofgrond én om grondvesten van een oudere, wellicht romaanse kerk. De proefputjes tonen, ondanks hun beperkte oppervlakte, het enorme archeologische potentieel van deze locatie. De oudere kerk zit wellicht nog in zijn volledig onder de huidige kerkvloer.

In proefput 7 is een colluviaal pakket aangesneden waarin zowel een middeleeuwse scherf als een fragment van een finaal-paleolithische of vroeg-mesolithische microkling is aangetroffen. Hoewel de vondsten niet meer *in situ* zijn, getuigen ze wel van aanwezigheid in deze periode in de nabije omgeving.

In de overige proefputten zijn geen antropogene sporen teruggevonden.

- *Op welke niveaus manifesteren deze zich?*

Deze sporen in de kerk bevinden zich vlak onder de huidige kerkvloer.

- *Zijn er bodemhorizonten die bijzondere aandacht verdienen?*

De bodemprofielen in de proefputten 1-4 geven interessante informatie over de evolutie van het kerkgebouw. De meeste lagen zijn te interpreteren als kerkhofgrond waarin talrijke fragmenten verspit menselijk bot voorkomen.

- *Zijn er lithische artefacten aanwezig?*

Ja. Er zijn in totaal 3 fragmenten silex aangetroffen. In proefput 7 zijn er een mediaal fragment van een microkling (finaal paleolithicum of vroeg-mesolithicum) en een mogelijk fragment van een gepolijste bijl aangetroffen. Dit laatste fragment kan evenwel ook natuurlijk zijn. Ook in proefput 13 is een vuursteenfragment aangetroffen. Het betreft een fragment van een afslag, waar geen verdere datering aan te koppelen is.

- *Bevinden deze zich in situ, duiden ze op een bewaard loopvlak/steentijdsite?*

Nee. In proefput 7 is het materiaal gevonden in een colluviale laag. Het materiaal komt dus

van hogerop in het landschap. In proefput 13 zat het fragmentje in een opgevoerde laag.

• *Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?*

De proefputten in de kerk hebben een duidelijk onderling verband. De muren in Doornikse kalksteen die in proefput 1 en proef 3 zijn aangetroffen behoren wellicht tot hetzelfde gebouw. De aard en de opbouw van de muren was sterk gelijkend. Wellicht behoren deze toe aan een ouder, wellicht romaans kerkgebouw. Ook verschillende opmaaklagen waren aan elkaar te linken. In verschillende proefputten is er kerkhofgrond teruggevonden. Daarmee worden lagen bedoeld die gedurende een lange periode gebruikt zijn om in te begraven. Door het eeuwenlange begraven op dezelfde plaats raken oudere begravingen door elkaar, waardoor deze lagen dikwijls veel verspit menselijk bot bevatten.

Voor de proefputten buiten de kerk maakt de aard van het onderzoek (proefputten van 1 m² met grote onderlinge tussenafstand) het onmogelijk om hierover uitsluitel te kunnen geven.

• *Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?*

Op basis van de huidige stand van het onderzoek kan hierover geen uitsluitel worden gegeven. Het is aannemelijk, en zelfs waarschijnlijk dat de muren uit proefput 1 en proefput 3 tot hetzelfde kerkgebouw hebben gehoord, echter kan het ook zijn dat er verschillende bouwfases aan de kerk zijn geweest. Op dit moment is er onvoldoende informatie om hierover zekerheid te hebben.

De kerkhofgrond is gedurende honderden jaren in gebruik geweest. Deze laag is een dynamische laag die gedurende een lange periode is omgespit. Het materiaal uit deze laag dateert vooral tussen de 17de-19de eeuw, echter kan het botmateriaal gevoelig ouder zijn.

• *Kan op basis van het sporenbestand in het vooronderzoek een uitspraak worden gedaan over de aard en omvang van een occupatie?*

De proefputten in de kerk kunnen, indien de muren uit proefput 1 en proefput 3 tot hetzelfde gelijktijdige gebouw behoren, een indicatie geven over de omvang van het kerkgebouw. Indien deze muren de buitenmuren betreffen, blijkt de oudere kerk 16,10 m breed (buitenwerkse afmetingen). Dit correspondeert vrij goed met de romaanse kerk opgegraven in Anzegem.⁶¹ Op basis van de dimensies en referentie naar Anzegem kan verondersteld worden dat ook de kerk in Wortegem een driebeukige kerk zal zijn geweest.

Voor wat betreft de proefputten buiten de kerk zijn vergaande analyses op basis van het vooronderzoek niet mogelijk. De omvang van de proefputten (1 m²) en de grote ruimtelijke verspreiding ervan zorgen ervoor dat het onmogelijk bleek om verbanden te leggen. De waarde van het onderzoek situeert zich vooral op vlak van archeologisch vondstenmateriaal en de algemene conclusie die we daar kunnen uit trekken rond aanwezigheid van menselijke bewoning.

• *Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden?*

Nee. Hiervoor zijn er te weinig archeologische gegevens beschikbaar. Op basis van de proefputjes in de kerk kan verondersteld worden dat de buitenmuren van de romaanse kerk zijn aangetroffen. Echter kan hierover geen zekerheid zijn.

• *Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van de archeologische vindplaatsen?*

Binnen de kerk, bevinden de grondvesten van een ouder kerkgebouw zich vlak onder de huidige kerkvloer. Het proefputtenonderzoek wees uit dat de bewaring van de funderingen zeer goed is. Het is aannemelijk en zelfs waarschijnlijk dat het oudere kerkgebouw volledig

en goed bewaard onder de huidige kerkvloer aanwezig is.

Voor wat betreft de proefputjes buiten de kerk zijn er te weinig gegevens beschikbaar om hierover gefundeerde uitspraken te doen. Enkel in de proefputten 5 en 6 is een A (E)-B-C bodemopbouw te zien. Met deze bodemopbouw kan niet uitgesloten worden dat er een archeologische vindplaats aanwezig is. Ook in combinatie met vondstenmateriaal kan zo'n bodemopbouw de aanwezigheid van een archeologische site niet beargumenteren. Het ontbreken van archeologische sporen kan bovendien ook niet als bewijs gelden voor de afwezigheid van een site. Ook op een site met veel archeologische sporen zijn er zones met minder of geen sporen. De proefputten aan de Gotstraat hadden een A-C bodemopbouw. Dit kan wijzen op erosie, maar kan anderzijds ook de aanwezigheid van archeologische sporen niet uitsluiten. In proefput 7 troffen we een colluviale laag aan. Het is mogelijk dat onder deze colluviale laag een intacte bodem bewaard is. In de proefputten in Petegem zijn ophogingspakketten teruggevonden. Wellicht bevindt zich onder deze pakketten nog een goed bewaarde horizont.

• *Wat is de waarde en het kennispotentieel van de vastgestelde archeologische vindplaatsen?*

De waarde van het onderzoek ligt vooral op methodologisch vlak: het zeer gedetailleerd analyseren van kleine putten levert een schat aan informatie op uit lagen (A en B-horizont) die in hedendaags commercieel archeologisch onderzoek niet bekeken worden. Daarnaast verlaagt dit type burgeronderzoek de drempel voor mensen om hun schatten op zolder en archeologische (toevals)vondsten beschikbaar te stellen voor wetenschappelijk onderzoek.⁶²

Voor wat betreft het kerkgebouw toonde het proefputtenonderzoek duidelijk aan dat er een oudere, wellicht romaanse kerk bewaard is onder de huidige kerkvloer. Het proefputtenonderzoek suggereert een zeer goede bewaring van de muren en de kerkhofgrond ertussen.

Met betrekking tot de dorpsontwikkeling van Wortegem en Petegem kunnen volgende meer specifieke onderzoeksvragen worden geformuleerd:

• *Was er al sprake van menselijke aanwezigheid voor het ontstaan van Wortegem of Petegem?*

Devondstvanprehistorischeartefactensuggereertalleszinseenlangebewoningsgeschiedenis. De Romeinse sporen op de opgraving Wortegem Diepestraat wijzen op een uitgesproken menselijke aanwezigheid in de regio. Op deze opgraving zijn ook sporen uit de vroege middeleeuwen, en zelfs een deel van een Karolingische nederzetting opgegraven. Echter blijft de link tussen deze sporen en de huidige dorpskern, onduidelijk. De vondst van een laatmiddeleeuws, mogelijk romaans kerkgebouw, lijkt wel te suggereren dat Wortegem in deze periode al een geclusterde bewoning moet hebben gehad. Het onderzoek heeft voor Petegem geen relevante info aangeleverd.

• *Situeerde die zich enkel in de huidige dorpskern of ook in de omgeving?*

Dit onderzoek kan geen aanvulling geven op de bestaande kennis hierover.

• *Wanneer kwamen de dorpskernen van Wortegem en Petegem tot ontwikkeling?*

Het proefputtenonderzoek leverde hierover weinig nieuwe gegevens op. De vondst van een laatmiddeleeuws, mogelijk romaans kerkgebouw kan er wel op wijzen dat er in deze periode al een geclusterde bewoning was in Wortegem. Echter heeft het onderzoek geen link kunnen aantonen tussen deze oudere kerk en de vroegmiddeleeuwse site die opgegraven is aan de Diepestraat.

- *Welke vorm nam het eerste dorp aan?*

Het proefputtenonderzoek leverde hierover geen gegevens op. Het is niet duidelijk of de aangetroffen Karolingische nederzetting in de Diepestraat een rechtstreekse ontwikkeling heeft gekend naar het middeleeuwse dorp waartoe de aangetroffen muurrestanten van de oude kerk behoren.

- *Hoe ontwikkelde het dorp zich verder?*

De vondst van een laatmiddeleeuws, mogelijk romaans kerkgebouw, onder het huidige kerkgebouw, lijkt wel te suggereren dat Wortegem in deze periode al een geclusterde bewoning moet hebben gehad. Over de verdere ontwikkeling van het dorp zijn geen gegevens beschikbaar. Het onderzoek heeft voor Petegem geen relevante info aangeleverd.

- *Is er naast bewoning ook sprake van agrarische, artisanale, religieuze of andere activiteit?*

Het proefputtenonderzoek leverde hierover geen gegevens op voor wat betreft het onderzoek buiten de kerk. Binnenin de kerk van Wortegem toonde de vondst van een ouder kerkgebouw aan dat er wellicht vanaf de late middeleeuwen een stenen kerk aanwezig was in het dorp.

- *Waar vond die dan plaats en in welke periode kunnen we die dateren?*

De grondvesten van de oude kerk worden voorlopig toegeschreven aan een romaans kerkgebouw. Het is momenteel niet mogelijk om het gebouw preciezer te dateren.

- *Leveren de vondsten een relevante bijdrage aan de bestaande kennis over het verleden van Wortegem en Petegem?*

De vondst van een laatmiddeleeuws, mogelijk romaans kerkgebouw, onder het huidige kerkgebouw, lijkt wel te suggereren dat Wortegem in deze periode al een geclusterde bewoning moet hebben gehad. Over de verdere ontwikkeling van het dorp zijn geen gegevens beschikbaar. Het onderzoek heeft voor Petegem geen relevante info aangeleverd.

- *Leveren de vondsten een bijdrage aan de bestaande kennis over de (middeleeuwse) dorpsontwikkeling in de regio van de Vlaamse Ardennen en historisch Vlaanderen?*

Neen. Tijdens het onderzoek zijn onvoldoende gegevens aangetroffen die hierover nieuwe informatie geven.

Met betrekking tot het vervolg onderzoek werden volgende vragen geformuleerd:

- *Is het mogelijk om de bewoning in Wortegem (en bij uitbreiding Petegem) en omgeving beter te begrijpen en nauwkeuriger te situeren in tijd en ruimte?*

Dit bleek op basis van het proefputten onderzoek niet mogelijk. De vondst van, wellicht laatmiddeleeuwse, grondvesten van een oudere kerk, suggereren wel dat er in de late middeleeuwen al een geclusterde nederzetting moet zijn geweest. De aard en omvang van deze nederzetting is evenwel niet gekend.

- *Kunnen de nieuwe gegevens daarbij in relatie worden gebracht met resultaten uit eerdere opgravingen?*

Neen. Dit bleek niet mogelijk.

- *Wat kan de bijdrage zijn van citizen science-projecten zoals “Vierkante meter: iedereen archeoloog” in het verzamelen van nieuwe informatie rond (middeleeuwse) dorpsontwikkeling in historisch Vlaanderen?*

Het onderzoek heeft, net als het onderzoek in Ruien in 2023, aangetoond dat gedetailleerd onderzoek van de A en de B-horizont een pak informatie kan opleveren. Dit onderzoek

probeert een bewustzijn te creëren bij de deelnemers en gaat actief mensen betrekken in de geschiedenis van hun dorp. Op die manier helpt het project mee vorm te geven aan de ontwikkeling van een streekidentiteit. De bewustmaking van en voor het verleden kan er toe leiden dat mensen de geschiedenis van de eigen streek naar waarde gaan schatten. Geëngageerde bewustwording in een historische dorpskern kan in de toekomst informatie opleveren dat bij huidig commercieel onderzoek verloren dreigt te gaan.

Daarnaast kunnen we ons buigen over een aantal meer specifieke vragen:

- *Kan er een link worden gelegd tussen de middeleeuwse scherf uit proefput 6 en de opgravingen aan de Diepestraat?*

Dit bleek niet mogelijk.

- *Wat kunnen de proefputjes in de kerk ons vertellen over het vroegere kerkgebouw?*

Momenteel is een precieze interpretatie van de muurresten nog niet mogelijk. Momenteel gaan we er vanuit dat de muren de buitenmuren van een vroeger kerkgebouw zijn. Dit zou betekenen dat de buitenwerkse afmetingen van de breedte van de kerk 16,10 m zouden bedragen. Dit komt vrij goed overeen met de opgraving van een romaanse kerk in Anzegem in 2019.

- *Is het mogelijk om een reconstructie te maken van het kerkgebouw op basis van de vondsten? Is het mogelijk om de constructie te dateren?*

Als parallel voor deze vondst kan de opgraving van een romaans kerkgebouw in Anzegem dienen. De dimensionering van het gebouw lijkt goed overeen te stemmen met de vondst in de kerk van Wortegem. Als de vergelijking doorgetrokken wordt, zou men kunnen veronderstellen dat op basis van de omvang, ook het kerkgebouw in Wortegem driebeukig moet zijn geweest. Echter zijn er voorlopig nog te weinig gegevens voorhanden om dit hard te maken. Momenteel is het moeilijk om deze vondsten te dateren. Op basis van de gebruikte steensoort (Doornikse kalksteen) en de dimensies van het kerkgebouw wordt een romaanse datering verondersteld. Echter ontbreekt hard bewijs hiervoor.

- *Kan een diepgaandere analyse van het vondstenmateriaal nog extra informatie opleveren rond leven en werken in Wortegem doorheen de eeuwen?*

Het vondstenmateriaal uit het proefputtenonderzoek is te beperkt om uitspraken te doen hierover. De studie van het los menselijk bot uit de kerkhofgrond heeft wel interessante gegevens opgeleverd. Hoewel het bot allemaal verspit bot is, dus niet meer *in situ*, bleken er verschillende botten van eenzelfde individu te zijn. In proefput 2 zijn verschillende botresten teruggevonden van een baby van ongeveer 6 maanden oud. De botten vertoonden een onderliggende pathologie. Quasi alle beenderen hadden uitgesproken porositeit waarbij drie centra van *porotic hyperostosis* merkbaar waren op het *os frontalis*. Dit getuigt van een ziekte die lang genoeg heeft gewoekerd om tekenen te ontwikkelen, hetgeen niet vaak voorkomt op deze leeftijd. Dit zou kunnen suggereren dat er veel moeite gedaan is om het kind in leven te houden, aangezien het wellicht anders door verzwakking al vroeger zou overleden zijn.

4.6.8. Samenvatting van het onderzoek

Het archeologisch onderzoek kadert in het project “vierkante meter: erfgoedparticipatie als motor voor het versterken van de sociale cohesie”. Tijdens het weekend was het project gekend als “vierkante meter: iedereen archeoloog!”. De doelstellingen van het project zijn tweeledig. Het project beoogt via een activerende en participatieve aanpak om sociale cohesie en draagvlak voor archeologie te creëren. “Vierkante meter: iedereen archeoloog” wil archeologie en het ondergronds erfgoed van een aantal dorpen in de Vlaamse Ardennen gebruiken om een band te smeden tussen inwoners onderling én tussen inwoners en hun

streekidentiteit. Daarnaast had het project tot doel om een bijdrage te leveren aan de kennis van de dorpsgeschiedenis.

Tijdens het onderzoek “vierkante meter: iedereen archeoloog!” werden er door de deelnemers 14 archeologische proefputten van één vierkante meter uitgegraven. Het objectief van het onderzoek was tweeledig. Enerzijds ging het om een activerend en participatief project met uitgesproken maatschappelijke doelstellingen. Archeologie en ondergronds erfgoed werd ingezet om sociale cohesie en draagvlak voor archeologie te creëren.⁶³ Anderzijds ambieerde het project om door middel van de kleine proefputten een bijdrage te kunnen leveren aan de kennis van de dorpsontwikkeling en bewoningsgeschiedenis van Wortegem, en bij uitbreiding Petegem. Eerder archeologisch onderzoek aan de Diepestraat had een deel van een Karolingische nederzetting aangesneden. Echter blijft in het huidige onderzoek de link tussen de vroegmiddeleeuwse nederzetting en het hedendaagse dorp moeilijk te bewijzen. Door kleine proefputten aan te leggen nabij de dorpskern van Wortegem en het vondstenmateriaal gedetailleerd te registreren en onderzoeken wil het onderzoek de brug slaan tussen het huidige dorp en oudere bewoningsvormen.

Het uitgraven van de proefputten door inwoners van Wortegem was het basisprincipe waarop de praktische organisatie van het onderzoek was gestoeld.⁶⁴ De eerste 7 proefputten zijn uitgegraven tijdens het publieksevent van 27-28 april 2024. De proefputten 8 tot 14 werden op 2 en 6 mei 2024 uitgegraven door de basisscholen van Wortegem en Petegem. Het uitgraven van de proefputten werd van nabij opgevolgd door de archeologen van SOLVA. De deelnemers gingen tijdens het onderzoek steeds gedetailleerd te werk: elke 10 cm werd een laagnummer toegekend waaraan de minutieus uitgezochte vondsten werden opgehangen. In totaal werden er 205 vondsten geborgen gaande van prehistorische artefacten tot voorwerpen uit de 20ste eeuw. Het uitgraven van de proefputten werd van nabij opgevolgd door de archeologen van SOLVA. Op het einde werden de putten samen met de archeologen geregistreerd en beschreven.

De 205 geborgen vondsten weerspiegelen meteen de relevantie van dit onderzoek. Er is een finaal-paleolithisch of vroeg-mesolithisch mediaal fragment van een microkling aangetroffen. Daarnaast zijn ook nog twee mogelijke artefacten in silex gerecupereerd. Gezien de bijzonder kleine onderzochte oppervlakte, is dit geen gering aantal. Het voorkomen van prehistorisch materiaal in deze streek is geen zeldzaamheid. Dat de streek reeds bij het ingaan van het holoceen⁶⁵ intensief bezocht is door jager-verzamelaars, maar ook door sedentaire boeren is algemeen gekend. Echter kan dit hoge aantal vondsten vooral verklaard worden door de gedetailleerde opgravingsmethode van de deelnemers, waarbij alle lagen minutieus werden uitgezocht op vondsten. Dit bleek ook bij de vorige editie van “m²: iedereen archeoloog!” in Ruien (Kluisbergen). Ook daar vonden de deelnemers hoge aantallen silexwerktuigen.

Hoewel er bij de opgravingen aan de Diepestraat in Wortegem wel Romeinse sporen zijn aangetroffen, is er geen Romeins materiaal aangetroffen in het proefputtenonderzoek. Ook het materiaal uit de vroege, volle en late middeleeuwen is zeer beperkt. Er zijn twee gereduceerd gebakken middeleeuwse wandscherven teruggevonden. Een van de scherven is aangetroffen in een colluviaal pakket, een andere scherf werd gevonden in proefput 6, die in het verlengde lag van de vroegmiddeleeuwse weg uit de opgraving. De vondsten zijn onvoldoende om gefundeerde uitspraken te doen over de middeleeuwse ontwikkeling van het dorp Wortegem.

⁶³ Het gebruik van archeologie als middel tot het versterken van sociale cohesie en als middel om gemeenschappen te binden aan elkaar én aan hun woonplaats is een van de pijlers van het internationale CARE-project. Cf. Lewis *et al.* 2020.

⁶⁴ De noodzaak aan actieve publieksparticipatie is een belangrijk aandachtspunt binnen de Vlaamse publieksarcheologie. Zie Dannieau *et al.* 2020.

⁶⁵ En ook daarvoor zoals de opgraving van een prehistorisch kamp in Ruien uit de jonge dryas aantoonde: Crombé *et al.* 2014. Voor info over neolithische vondsten zie De Maeyer *et al.* 2018b

De proefputten 1-4 zijn aangelegd in de (voormalige) parochiekerk van Wortegem. De kerk is uit de eredienst ontheven, en zal in de toekomst als polyvalente zaal onder de naam “De Zonnebloem” verder een verbindende functie opnemen. Net onder de huidige vloer van de kerk zijn in twee proefputten muurrestanten teruggevonden. Wellicht gaat het om de grondvesten van een ouder, wellicht romaans, kerkgebouw. De bewaring van de funderingen lijkt zeer goed te zijn, wat doet vermoeden dat de funderingen van het oudere kerkgebouw nog over de gehele oppervlakte van de kerk bewaard zijn gebleven. Daarnaast zijn in verschillende proefputten restanten van kerkhofgrond aangetroffen waaruit tientallen fragmenten menselijk bot zijn gerecupereerd. Een studie van de botresten wees uit dat er verschillende botten van hetzelfde individu afkomstig zijn: een baby van ongeveer 6 maanden met een sterk uitgesproken onderliggende pathologie. Het aanwezige bot toont aan dat de kerk wellicht gedurende honderden jaren gebruikt is om mensen te begraven. Tijdens het onderzoek zijn er geen *in situ*-begravingen of aflijningen van kisten gezien. Hoewel er in totaal slechts vier m² tot een diepte van 45 cm is opgegraven in de kerk, gaven deze wel een schat aan informatie.

De meeste vondsten uit de proefputjes die op akkers gelegen waren dateren in de 18de – 20ste eeuw maar het aardewerk kan niet zomaar gelinkt worden aan bewoning. De historische kaarten tonen voor de meeste percelen immers een lage kans op bewoning in recentere periodes. Wellicht zijn deze vondsten te linken aan het gebruik van opgevoerde beer. De beer en mest kon van nabij komen (de eigen hoeve) of werd aangevoerd vanuit steden, waar beerputten regelmatig werden leeggehaald. Door de akkergronden intensief te bemesten kon men immers de productie gevoelig opdrijven.

De doelstelling van het archeologische luik van het onderzoek bestond er in om inzicht te krijgen in de lokale bodemopbouw en om aan de hand van de ingezamelde artefacten een bijdrage te leveren aan de geschiedenis van de dorpsontwikkeling. De brede ruimtelijke spreiding van de proefputten laat niet toe om de ontwikkeling en evolutie van Wortegem archeologisch te kunnen volgen. De afstand tussen de putten is immers te groot om duidelijke linken te leggen tussen verschillende onderzochte bodemprofielen.⁶⁶ De verzamelde vondsten zijn echter wel allemaal kleine puzzelstukjes die bij volgend onderzoek kunnen helpen om de dorpsevolutie te begrijpen.

Het project ‘vierkante meter: erfgoedparticipatie als motor voor het versterken van de sociale cohesie’ of korter gesteld ‘vierkante meter: iedereen archeoloog’ bracht tijdens het graafweekend mensen samen rond hun verleden. Door actief deel te nemen aan gravend onderzoek bouwden de deelnemers zelf mee aan de kennis van Wortegem. Ondanks de beperkte opgegraven oppervlakte vormen de resultaten een interessante aanvulling op de bestaande kennis van het dorp.

⁶⁶De proefputten in de kerk vormden door hun specifieke locatie een uitzondering hierop.

05 | BIBLIOGRAFIE

Wortegem-Petegem
2831 Pracht
MET DE STEUN VAN DE GEMEENTE WORTEGEM-PETEGEM

5. BIBLIOGRAFIE

ACKE B., BRACKE M. & FONTYN P. 2020. *Nota Petegem-aan-de-Schelde Kastanjeplein*, niet uitgegeven rapport, Moerbeke-Waas.

BERINGS G., *Landschap, Geschiedenis en Archeologie in het Oudenaardse*, Oudenaarde, 1989, p. 15-32, 63-72, 83-98.

BRADT T. 2019. *Archeologische opgraving wetenschappelijke vraagstelling*. Anzegem-Kerk (prov. West-Vlaanderen). Niet uitgegeven archeologierapport. Ingelmunster.

CALLEBAUT D., Het Oud Kasteel te Petegem, De Karolingische curtis en haar ontwikkeling tot de XIIde eeuw, *Archaeologia Belgica*, 237 Brussel, 1981.

DANNIAU F., TRACHET J. & RENIERE S. 2020. *Publieksarcheologie in Vlaanderen. Een landschapstekening met aanbevelingen*. Brussel.

DE GROOTE K. & HUYSMAN N. 1991, De Abdij van Beaulieu te Wortegem-Petegem (O.-VI.). *Archaeologia Mediaevalis* 14, pp. 31-32.

DEBAENST, B., 1999. *Historische stront op Vlaamse grond. Een inleidende studie in de historische faecologie*, s.l. (scriptie licentiaat Geschiedenis Gent, raapleegbaar via e-thesis.net).

DE GRAEVE A., DE MAEYER W. & HERREMANS D. 2023. Ruien-Vierkante meter, Eindverslag-20231170. *Solva Archeologie rapport* 228. Erembodegem

DE GROOTE, K, ERVYNCK A. & VAN NEER W. 1992. Het afval van de Rijke Klaren. Noodonderzoek in de voormalige abdij van Beaulieu te Petegem (gem. Wortegem-Petegem, prov. Oost-Vlaanderen). *Archeologie in Vlaanderen* II, 335-412.

DE GROOTE K. & MOENS J., 2002, Prospectieopgraving aan de westzijde van de kapelaanswoning van de Rijke Klarenabdij van Beaulieu te Petegem (Wortegem-Petegem) (O.-VI.). *Archaeologia Medievalis* 25, p. 8.

DE GROOTE K. 2008, Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw), *Relicta Monografieën* 1, Brussel.

DE MAEYER, W., TAELMAN, E. & CHERRETTÉ, B. 2018A. *Wortegem Diepestraat. Archeologisch onderzoek*, Erpe-Mere, Solva archeologie rapport 129.

WOUTER DE MAEYER, HANS VANDENDRIESSCHE, KOEN DEFORCE & PHILIPPE CROMBÉ. 2018b. Neolithische vondsten en een finaal-neolithische houtskoolrijke kuil te Wortegem-Diepestraat (Oost-Vlaanderen, BE). *Notae Praehistoricae*, 38/2018: 237-246.

LEWIS, C., VAREKA, P., VAN LONDEN, H., VERSPAY, J., MARCINIAK, A., KADJA, K. AND KOBIALKA, D. 2020. Test pit excavation within currently occupied rural settlements in the Czech Republic, Netherlands, Poland and UK – Results of the CARE project 2019. *Medieval Settlement Research* 35 (2020), 80–92.

SEVENANT M., MENSCHAERT J., COUVREUR M., RONSE A., ANTROP M., GEYPES M., HERMY M. & DE BLUSTT G. 2002. *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten*. Onuitgegeven rapport.

TACK G., VAN DEN BREM P., HERMY M. EN CHARLIER G. 1993. *Bossen Van Vlaanderen. Een Historische Ecologie*, Leuven.

TRACHET J. 2016. *Inland outports: an interdisciplinary study of medieval harbour sites in the Zwin region*. Phd Thesis, Ghent.

VANDE WINKEL G. 2018. Een kaart van het Land van Aalst uit 1626 en landmeter Philips de Dijn, – VANDE WINKEL Georges (red.), Philips de Dijn (+ 1665): cartograaf, landmeter, mathematicus, (Jubileumuitgave 70 jaar 'Het Land van Aalst', 70, 2018/4), s.l., *Geschiedkundige vereniging Het Land van Aalst*, 2018, p. 75-92 (311-328).

VAN EENHOOGHE D. 2013. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek aan het Egmontkasteel in Zottegem. *Handelingen van het Zottegems genootschap voor geschiedenis en oudheidkunde*, XVI, 261- 282.

VAN LOKEREN A., 1869, *Chartres et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au Mont Blandin à Gand depuis sa fondation jusqu'à sa suppression, avec une introduction historique*, Gand.

VAN OOSTEN, R. 2014. *De stad, het vuil en de beerput*. s.n. Phd. Thesis, Groningen.

VERSCHOORE A., 1979, *Zo leefde Wortegem*, Oudenaarde.

06 | BIJLAGEN

6. BIJLAGEN

Bijlage 1 is ingedeeld in een algemene gegevensfiche over het project inclusief trefwoorden, een lijst met overzichtsfoto's, een structuurlijst, een contextlijst⁶⁷, een sporenlijst, een vondstenlijst en een fotolijst op spoorniveau. Tevens wordt een overzicht geboden van uitgevoerd post-excavation onderzoek en mogelijkheden voor verder onderzoek.

We geven hierbij enige duiding met betrekking tot de diverse lijsten in deze bijlage.

De lijsten worden automatisch gegenereerd uit de SOLVA-databank⁶⁸. In deze databank worden tijdens de opgraving en de rapportage alle data die tijdens een archeologisch project worden gegenereerd, samengebracht. Het gaat hierbij dus zowel om velddata (foto's, plannen, beschrijvingen, relaties tussen sporen, vondsten, ...) als documenten die tijdens de rapportage worden gegenereerd (aardewerktekeningen, informatie over behandeling van materiaal, het archeologisch rapport, diverse laboanalyses, administratief archief zoals dagrapporten, ...).

Conform de structuur van de databank (zie hoofdstuk methodologie, verwerking) worden de bijlagen hiërarchisch opgebouwd. Alle velddata worden in de databankstructuur op drie niveaus ingedeeld: spoorniveau, contextniveau en structuurniveau. We verduidelijken met een voorbeeld.

Onder de noemer 'sporen' verstaan we het kleinste niveau van notulering, de kleinste eenheid als het ware: bijvoorbeeld een aflijning in een grondplan of een laag in een kuil bij een coupetekening. Dit is het niveau waarop vondsten afzonderlijk worden ingezameld. Verschillende sporen kunnen toebehoren aan een 'context': zo vormen verschillende lagen in een kuil samen de context 'kuil'. Op gelijkaardige wijze kunnen verschillende contexten gegroepeerd worden tot een overkoepelende 'structuur': diverse paalkuilen behoren bijvoorbeeld toe aan de structuur 'gebouw'.

In de databank, en dus ook in deze bijlage, worden de velddata volgens vastgestelde thesauruslijsten toegewezen aan de noemers 'sporen', 'contexten' en 'structuren'. Door archeologische begrippen (gebouw, crematiegraf, grafkuil, laag, ...) via een vastgestelde thesauruslijst aan een specifiek niveau toe te wijzen (spoor, context, structuur), bestaat de garantie dat bij bevraging van de databank naar een bepaald archeologisch begrip, effectief ook alle ingevoerde data in de resultatenlijst voorkomt (anders gezegd, we vermijden daardoor dat 'grafkuil' de ene maal bij 'context', en de andere maal bij 'structuur' wordt ondergebracht).

De lijsten in deze bijlage zijn volgens dezelfde hiërarchie opgebouwd. In de bijlage wordt achtereenvolgens een overzicht gebracht van structuren, contexten en sporen. Op deze wijze kan van 'groot' naar 'klein' afgedaald worden in de informatie. Er wordt bovendien met kruisverwijzingen gewerkt: bij structuren staat vermeld uit welke contexten ze zijn opgebouwd, bij contexten staat vermeld uit welke sporen ze zijn opgebouwd. In omgekeerde richting staat bij de sporenlijsten vermeld tot welke context en structuur een spoor behoort, en bij de contextlijst staat vermeld tot welke structuur een context behoort. De structuurlijst bevat dus een overzicht van gerelateerde contexten. De contextlijst bevat een overzicht van gerelateerde structuren (hoger niveau) en sporen (lager niveau), alsook een overzicht van

⁶⁷ Een structuurlijst en een contextlijst worden in principe enkel bijgevoegd wanneer het een rapportage van een opgraving betreft: structuren en contexten worden in de databank immers pas aangemaakt bij archeologische opgravingen, aangezien op dat ogenblik alle informatie hiertoe aanwezig is. Tijdens een vooronderzoek is dit heel vaak nog niet het geval. Uitzonderingen hierop zijn contexten en structuren die bij vooronderzoek vastgesteld zijn in zones die NIET voor verder onderzoek in aanmerking komen. In die gevallen opteert SOLVA er voor om deze velddata wel toe te wijzen aan een context of structuur, omdat ze zo bevragebaar blijven voor de databank (zie ook infra voor bijkomende argumentatie).

⁶⁸ Zie ook supra aangaande informatie over de SOLVA-databank archeologie.

alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De sporenlijst bevat een overzicht van gerelateerde contexten en structuren, alsook een overzicht van alle foto's, plannen, vondsten en stalen. De gedetailleerde spoorbeschrijvingen zijn uitsluitend in de sporenlijsten zelf terug te vinden. Op elk niveau tot slot staat een interpretatie en zo mogelijk ook een datering vermeld.

Voor de duidelijkheid geven we mee dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context (en dus structuur), evenmin als elke context aan een structuur kan toegewezen worden.

Wat de wijze van nummering betreft, geldt als algemene regel dat contexten en structuren de naam dragen van het spoornummer dat als eerste aan die 'context' (en eventueel bij uitbreiding 'structuur') wordt toegewezen. In een rapport zijn het doorgaans de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die in de tekst de leidraad vormen.

Tot slot enkele bijzonderheden:

- Verstoringsen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau.
- In het geval dat het een rapportage van een vooronderzoek betreft, worden sporen in principe niet aan een context (en bij uitbreiding een structuur) toegewezen. Contexten en structuren worden pas aangemaakt op het moment van een archeologische opgraving, aangezien op dat ogenblik alle beschikbare informatie aanwezig is, en dit dus dan wel een zinvolle oefening is. Tijdens een vooronderzoek zijn heel wat relaties bijvoorbeeld nog niet duidelijk. De enige uitzondering op deze regel wordt gemaakt wanneer bij de verwerking van een vooronderzoek reeds duidelijk is dat de sporen gelegen zijn in een zone *die niet voor verder onderzoek in aanmerking komt*. Dan worden sporen waar mogelijk wel tot contexten gegroepeerd (en worden dus in de databank contexten (en eventueel structuren) aangemaakt). Op deze wijze wordt gegarandeerd dat informatie rond potentiële contexten of structuren niet verloren gaat bij een bevraging van de databank. Een voorbeeld verduidelijkt dit: een geïsoleerde grafkuil, die geen aanleiding geeft tot verder onderzoek, wordt wel als context gedefinieerd in de databank, omdat deze zo ook in de resultatenlijst van een bevraging zal voorkomen. Zoniet zou deze grafkuil voor de databank 'onzichtbaar' worden.

6.1. LIJST VAN PLANNEN, FIGUREN, FOTO'S EN KAARTEN

6.2. TEKENINGENLIJST

6.3. FOTOLIJST

6.4. SPORENLIJST

6.1. VONDSTENLIJST

Het project 'Vierkante meter: iedereen archeoloog!' gaf de kans aan inwoners van Wortegem (gemeente Wortegem-Petegem, Oost-Vlaanderen) om met behulp van archeologische proefputjes op zoek te gaan naar hun verleden.

Met een oog voor precisie doorzochten de deelnemers de ondergrond op zoek naar wat hen bindt aan hun woonplaats. Samen met burens, familie en vrienden deelnemen aan een archeologisch onderzoek versterkte bovendien de sociale samenhang en droeg bij tot het versterken van de streekidentiteit.

Verspreid over het grondgebied van Wortegem-Petegem zijn 14 proefputjes uitgegraven waarin tal van artefacten zijn gevonden. De proefputjes in de kerk leverden spectaculaire resultaten op! Er werden grondvesten aangetroffen van een oudere kerk die nog volledig bewaard is onder de huidige kerkvloer. De dikke muren in Doornikse kalksteen zijn wellicht de buitenmuren van een romaans kerkgebouw dat teruggaat tot de late middeleeuwen.

De oudste vondst uit het proefputtenproject is een fragment van een microkling die uit het finaal-paleolithicum of vroeg-mesolithicum stamt. De jongste vondsten dateren in de 19de en 20ste eeuw. Het gaat om tientallen scherven die op de akkers opgeraapt zijn. Wellicht zijn deze meegekomen met opgevoerde mest.

Het project 'Vierkante meter: iedereen archeoloog' toont aan dat een beperkte archeologische bodemingreep toch tot mooie resultaten kan leiden. Is er iets mooier dan samen tijdreizen met de buurt?